

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ІМ. І. МАЛИНОВСЬКОГО
КАФЕДРА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали круглого столу

17 травня 2024 року

Острого
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2024

*Рекомендовано до друку
радою Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 12 від 30 червня 2024 р.)*

Редколегія випуску:

Балацька О.Р., кандидат юридичних наук, доцент, директор ННІП ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»;

Дробуш І. В., доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»;⁴

Дацюк О.О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія».

С 89 Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (м. Острого, 17 травня 2024 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О. О. Дацюка. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. 178 с.

DOI 10.25264/17.05.2024

У збірнику публікуються матеріали круглого столу «Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану» (м. Острого, 17 травня 2024 року) на актуальну державно-правову проблематику. Наведені тези доповідей розкривають сучасний стан функціонування та проблематику реформування державно-правових інститутів в умовах воєнного стану та в контексті євроінтеграційного процесу.

УДК 34

ЗМІСТ

Дробуш Ірина

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ:
НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ГОТОВНОСТІ ГРОМАД7

Панчук Ірина

ЕКОНОМІЧНА СВОБОДА В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА12

Скарбарчук Олександр

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИПЛАТИ ВІЙСЬКОВОЮ ЧАСТИНОЮ
НАЛЕЖНОГО, АЛЕ НЕ ОТРИМАНОВОГО ГРОШОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, У РАЗІ ЗАГИБЕЛІ (СМЕРТІ)
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ16

Стрельбіцька Леся

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА
І ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ19

Тимощук Юлія

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННИХ СИСТЕМ
УКРАЇНИ23

Бенедик Людмила

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СФЕРИ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ27

Блащук Олексій

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ВПЛИВ НА ЙОГО РОЗВИТОК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ33

Герус Богдан

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ36

Мельников Олександр

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ
З ЗАГИБЛИМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ: ПИТАННЯ
ЮРИСДИКЦІЇ40

Мусій Олег

ЕЛЕКТРОННІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕМОКРАТІЇ ЯК ЗАСОБИ ЗАХИСТУ
ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ МЕШКАНЦІВ ГРОМАД45

Ткачук Катерина

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
З ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ51

Українець Микола

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ВІЙНИ В УКРАЇНІ 54

Хмарук Тарас

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ
ЮСТИЦІЇ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО
ПРАВА УКРАЇНИ60

Курилас Владислава

СПІВРОБІТНИЦТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ МУНІЦИПАЛЬНОЇ
ПРАКТИКИ 66

Фінюк Юлія

ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ОРГАНИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ72

Мірутенко Анна

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ..76

Іванюк Катерина

АДВОКАТСЬКА МОНОПОЛІЯ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ
ДОСВІД82

Кійко Сніжана

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ
НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ
УКРАЇНИ87

Іванов Володимир

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ94

Домбик Іванна ВИБОРЧІ СПОРИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	98
Шокало Андрій МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРАКТИЦІ	105
Солімчук Марія ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	110
Ярчук Мар'яна ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ	114
Герасимчук Діана ВПЛИВ ФАКТОРІВ НА СПІВВІДНОШЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ТА ФАКТИЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	121
Євграшкін Іван ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ	127
Задачіна Марія ВИКОНАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	134
Іщук Надія ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	139
Олексійовець Максим ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ МЕХАНІЗМІВ У ДЕМОКРАТІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД	147
Ратинський Олександр ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	154
Кульчин Дар'я МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	159

Фенчак Ксенія

СОМАТИЧНІ ПРАВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВ
ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ164

Жук Марія

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ
КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ167

Тимків Валерія

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ173

Дробуш Ірина,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ГОТОВНОСТІ ГРОМАД

В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, що розпочалось 24 лютого 2022 року та триває донині, ключову роль в суспільному житті посідає особлива категорія громадян – військовослужбовці. Станом на 2024 рік, в Україні налічується близько 1 млн мобілізованих осіб, які проходять військову службу в період дії воєнного стану. Відтак, враховуючи кількість осіб, що здійснюють свій військовий обов'язок та боронять суверенітет і територіальну цілісність України, постійно зростає й необхідність у кращому розумінні їхніх потреб і проблем на національному рівні.

Зокрема варто приділити особливу увагу військовослужбовцям, які в силу різних причин та підстав мають статус ветерана війни та повертаються до цивільного життя, дослідивши конституційно-правові гарантії їх прав та свобод.

Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[1] визначено, що ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Статтею 12 вищевказаного Закону передбачено ряд пільг учасникам бойових дій, зокрема у сфері отримання медичних послуг, встановлення знижки за користування

житлом та комунальними послугами, надання права на безоплатний проїзд, виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи; використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік та інші.

Такого роду законодавче закріплення гарантій ветеранів є виявом законодавчої визначеності, проте, на жаль, не гарантує доступність отримання таких пільг та своєчасність їх надання.

З метою забезпечення дієвості нормативно-правових актів та надання послуг Ветеранам війни, на рівні територіальних громад започатковано адмінсервіс «Ветеран». Міністерство у справах ветеранів розробило пілотний проект для спрощення механізмів надання адмінпослуг ветеранам, членам їхніх сімей та родинам полеглих Воїнів. Він сприятиме підвищенню ефективності адміністрування ветеранських потреб, упорядкуванню процесу отримання ветераном послуг, які надаються на державному та місцевому рівнях. На базі ЦНАПу передбачається створення “єдиного вікна” для ветеранів війни. До його роботи залучаються працівники, які пройшли навчання та обізнані у гарантіях, правах та можливостях для ветеранів. При зверненні до “єдиного вікна” ветерани та члени їхніх родин можуть отримати вичерпну консультацію, подати заяву для отримання певних документів, а всі необхідні довідки запитуються спеціалістом “єдиного вікна” у відповідних реєстрах або органах, та долучаються до заяви автоматично”.

Вважаємо, що така практика є чудовим прикладом діджиталізації та наближення адміністративних послуг до осіб, що звернулись до державного органу, оскільки при такому підході до процесу надання послуг ветеранам та членам їх сімей, мінімізується вияв бюрократії в процесі реалізації гарантованих державою гарантій прав та свобод.

У процесі переходу ветеранів до цивільного життя критично важливим є створення умов для їх адаптації в суспільстві.

Так, особи, що внаслідок виконання бойових завдань отримали статус ветерана війни, мають бути забезпечені фінансовими та матеріальними ресурсами для повноцінного життя. Відтак існує потреба у фінансуванні з боку держави програм кредитування, надання грантів та забезпечення військовослужбовців можливістю отримання житла за особливого сприяння з боку держави.

У 2022 році Президент України Володимир Зеленський ініціював програму доступного кредитування житла для чотирьох основних категорій громадян: військовослужбовців, медиків, педагогів і науковців.

За програмою «Оселя військовослужбовці ЗСУ за контрактом та силовики, педагоги, медики й науковці можуть отримати кредит на купівлю житла під 3% річних. Для учасників бойових дій, ветеранів, ВПО, інших громадян, які не мають у власності житла або хочуть збільшити його площу, ставка становить 7%.

Вважаємо, що така програма з боку держави сприяє соціальному захисту військовослужбовців та їх родин, надаючи можливість реалізувати їхні житлові права на пільгових умовах.

У контексті адаптації ветеранів до цивільного життя варто наголосити на необхідності забезпечення їх трудових прав, зокрема реалізації права на працю. Так, досить актуальним на сьогоднішній день є залучення ветеранів до праці на підприємствах, установах, організаціях різних форм власності та адаптації посадових обов'язків, розпорядку роботи, робочого місця під потреби осіб, що зробили свій вклад у збереження територіальної цілісності України. Вважаємо, що з боку держави має бути розроблений механізм підтримки роботодавців, що сприятиме залученню ветеранів до праці.

Окремо варто звернути увагу на те, що 13 березня 2024 року Комітет Верховної Ради з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів рекомендував включити до порядку денного сесії проєкт Закону про ветеранське підприємництво (реєстр. № 10258, від 13.11.2023) [2]. Вказаний законопроект

спрямований на створення сприятливих умов для започаткування та розвитку ветеранського підприємництва, підвищення його конкурентоспроможності, вирішення проблем реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та сприяння сталому розвитку України в цілому.

Законопроект містить загальні положення та визначення, зокрема, поняття суб'єктів ветеранського підприємництва, ветеранського соціального підприємництва; визначає мету, завдання і принципи державної політики у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва; передбачає порядок набуття суб'єктом підприємництва статусу ветеранського та його втрату; запроваджує облік відомостей щодо суб'єктів ветеранського підприємництва в Єдиному державному реєстрі ветеранів війни; встановлює види та форми державної підтримки ветеранського підприємництва; встановлює засади міжнародного співробітництва у сфері ветеранського підприємництва тощо.

Насамперед сама ідея про прийняття спеціального закону про «ветеранське підприємство», на нашу думку, виглядає дискусійною в концептуальному плані. Річ у тому, що державна підтримка господарської діяльності ветеранів війни, членів сім'ї ветерана війни, членів сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, членів сім'ї загиблого (померлого) захисника чи захисниці України (далі – ветерани війни), зареєстрованих як фізична особа-підприємець, та юридичних осіб приватного права, в яких більше, ніж 60 відсотками корпоративних прав володіють ветерани війни, або 60 і більше відсотків членів такої юридичної особи є ветеранами війни, як така, є елементом забезпечення реінтеграції ветеранів війни та гарантування їх захисту.

З огляду на це більш доречним з точки зору забезпечення системності та комплексності законодавства є врегулювання зазначеного питання у межах загального закону про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту шляхом внесення до нього відповідних змін (в тому числі включення до

нього спеціального розділу про ветеранське підприємництво), тобто у Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Це також сприятиме акцентуванню уваги у цьому Законі на інтеграції ветеранів війни у цивільне життя, а не лише на їх соціальному захисті.

Відтак, вважаємо, що виключно комплексний підхід до питання реінтеграції ветеранів до цивільного життя здатний забезпечити необхідний рівень соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин. Розширення нормативно-правової бази у сфері забезпечення прав та свобод ветеранів повинно включати внесення змін до наявних законів та підзаконних нормативно-правових актів у контексті творення дієвого механізму реалізації всіх соціальних прав і гарантій. Отож розробка та реалізація державних програм підтримки, державних цільових програм, регіональних та місцевих цільових програм, програм розвитку, інвестиційних та інноваційних проєктів у сфері ветеранського простору є пріоритетним завданням державних органів та органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993р. (в редакції від 04.04.2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Про ветеранське підприємництво: проєкт Закону України реєстр. № 10258 від 13.11.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

Панчук Ірина,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права

ННІ права ім. І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

ЕКОНОМІЧНА СВОБОДА В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Становлення правової держави та формування громадянського суспільства в Україні пов'язані не лише з реформуванням її правової системи чи трансформаціями в соціальній, економічній та політичній сферах. Ці процеси засновані на ефективному впровадженні базових ідей функціонування таких інститутів в правову свідомість та правову культуру суспільства. Однією з фундаментальних основ правової держави та громадянського суспільства є саме економічна свобода. Проте забезпечення такої свободи та утвердження її як правової цінності в українському суспільстві вимагає ґрунтовного теоретико-правового осмислення сутності цього явища.

Більшість науковців цілком слушно вважають економічну свободу складовою особистої свободи людини в цілому. При цьому, розуміння економічної свободи в основному зводиться до можливості людини реалізувати свої економічні права. Так, М. Савчин пише, що людина володіє економічною свободою, що є складовою частиною її особистісної свободи, і, як наслідок, вона реалізує такі економічні права як право на працю, зайняття підприємницькою діяльністю, право приватної власності та ін. [1, с. 177]. Схожу думку має Г. Саміло, який стверджує, що економічна свобода полягає насамперед у тому, що кожен індивід може бути власником, реально володіти засобами, необхідними для гарантування реального прожиття

суб'єкта, а також є вільним в обранні форм власності, виборі професії, роду трудової діяльності та може розпоряджатися результатами своєї праці [2, с. 115].

Цей підхід видається цілком раціональним та обґрунтованим. У той же час, розглядаючи економічну свободу як необхідну для існування правової держави та громадянського суспільства правову цінність та складову свободи як основоположного правового принципу, можемо стверджувати, що вона виходить за межі будь-яких правових процедур, норм чи інститутів, пов'язаних з реалізацією людиною її економічних прав. Поняття економічної свободи є набагато ширшим, бо включає також і певний культурний, а також соціальний контекст, в якому існує свобода людини як певна універсальна категорія.

Неможливо не погодитися з Г. Клімовою, яка вказує, що для права свобода є цінністю і ціллю, що перебуває поза ним, тобто є зовнішньою причиною чи цільовою причиною. Завдання права полягає в тому, щоб забезпечити необхідні цивілізаційні умови для прямого впливу цієї цільової причини на людський дух.

Людина повинна не просто знати, що вона вільна, а й чітко уявляти ту міру свободи, яка є оптимальною у правовому просторі цивілізаційного суспільства [3, С.35].

Це твердження є цілком застосовним і для економічної свободи. Утвердження економічної свободи як правової цінності означає, в першу чергу, усвідомлення суспільством її сутності, а також того комплексу правових, економічних, моральних норм та принципів, які її забезпечують. Таке усвідомлення врешті має забезпечити формування режиму законності та правопорядку, при якому дотримання норм права, що регулюють економічні права та свободи людини не вимагатиме додаткової саморефлексії з боку громадян, а стане чимось звичним і необхідним, підґрунтям для подальшого розвитку суспільства.

Отже, економічна свобода в контексті правової держави та громадянського суспільства пов'язана з стабільним та неухильним дотримання окремою особою та всім суспільством правових норм, принципів права, а також стандартів і правил ринкової економіки, що дозволяє забезпечити високий рівень гарантування економічних прав та свобод особи, урегульованість та узгодженість правовідносин, що виникають з їх реалізацією.

З цього приводу Л. Хижняк пише наступне: “Якщо у суспільстві економічна свобода не спирається на культуру, а переслідує лише цілі особистої економічної вигоди та влади, то наслідком цього стає роз'єднання людей, які не здатні до солідарності, а вбачають один в одному лише суперників у конкурентній боротьбі за виживання, що сприяє зростанню соціальної напруги” [4, с. 145].

Дослідники Р. Левін та Г. Даценко проаналізували ставлення українців до економічної свободи порівняно з країнами-лідерами світового рейтингу The Index of Economic Freedom. Порівняння показало, що українці значно менше схвалюють збільшення приватної власності в бізнесі, ніж жителі країн-лідерів світового рейтингу економічної свободи. Серед причин є та, що на час вимірювання за віком більше третини населення формувалися ще в радянській системі соціалізації, відтак вони все ще з розумінням сприймають старі ідеї абсолютизації ролі держави, патерналізму, колективізму тощо, чим значною мірою зумовлюють повільність темпів перетворення суспільної свідомості з архаїки на модерн [5, с. 105]. Треба зауважити, що в основу такої оцінки було покладено фундаментальний постулат економічного лібералізму про мінімізацію втручання держави в економіку. Отже, це дозволяє нам лише частково оцінити рівень закріплення економічної свободи як правової цінності в правосвідомості та правовій культурі українців. Водночас такі результати дослідження сигналізують про необхідність змін у правовій, політичній та соціально-економічній політиці держави з тим, щоб

покращити сприйняття українцями ліберальних ідей та цінностей, що лежать в основі економічної свободи.

Отже, у демократичній правовій державі економічна свобода є частиною свободи особистості та не може існувати відокремлено від інших її аспектів. При цьому усвідомлене ставлення кожної окремої особи та суспільства в цілому до економічної свободи є гарантією її втілення. Українське суспільство історично мало обмежений досвід свободи, в тому числі і свободи економічної. Тому закріплення в його правовій культурі та правосвідомості економічної свободи як правової цінності, з оновленими підходами до її тлумачення, що не засновані на викривленій та архаїчній спадщині радянської системи – важлива умова подальшого становлення в Україні правової держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Правове регулювання та економічні свободи і права : монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород : Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с.
2. Саміло Г. О. Теорія держави і права: навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 348 с.
3. Клімова Г. Свобода як цінність правової культури. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід*: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 травня 2021 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка: Вектор, 2021. С. 32-36.
4. Хижняк Л. М. Метаморфози економічної свободи в умовах організованого ринку. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. Вип. 23. С. 142–146.
5. Левін Р. Я., Яценко Г. Ю. Ставлення українців до економічної свободи. *Economy of Ukraine*. 2024. № 67. С. 92–108.

Скарбарчук Олександр,
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
ім. В. Попелюшка
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія", адвокат

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИПЛАТИ ВІЙСЬКОВОЮ ЧАСТИНОЮ НАЛЕЖНОГО, АЛЕ НЕ ОТРИМАНОВОГО ГРОШОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, У РАЗІ ЗАГИБЕЛІ (СМЕРТІ) ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Постановка проблеми. Виплата членам сім'ї та близьким родичам військовослужбовця грошового забезпечення, нарахованого, але не отриманого останнім у зв'язку із загибеллю (смертю), покликане в першу чергу погасити борг військової частини як роботодавця, а так само забезпечити соціальні гарантії особам, які втратили годувальника та близьку їм людину та реалізувати права спадкоємців на отримання спадщини.

Порядок здійснення таких виплат врегульований пунктом 1 розділу XXX Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам, затвердженого наказом МОУ від 07.06.2018 року №260 [1]. Однак, ця норма встановлює досить складний і громіздкий механізм виплати неотриманого грошового забезпечення, створює надмірне навантаження на стройову частину, юридичну та фінансову служби військової частини, які змушені вирішувати невластиві їм завдання (наприклад, встановлювати юридичні факти, які є підставою для виплати такого грошового забезпечення), тим більше, що недостатньо чіткі формулювання вимог до потенційних отримувачів грошового забезпечення загиблого (померлого) військовослужбовця

створюють ризик прийняття незаконного рішення, а відповідно – порушення прав та законних інтересів особи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуваною нормою передбачено, що «у разі смерті (загибелі) військовослужбовця належне, але не отримане ним до дня смерті (загибелі) грошове забезпечення (у тому числі за весь місяць, у якому військовослужбовець помер (загинув)) виплачується військовою частиною, в якій перебував на грошовому забезпеченні військовослужбовець, дружині (чоловіку), а в разі якщо її (його) немає, – повнолітнім дітям, які проживали разом з нею (ним), або законним представникам (опікунам, піклувальникам) чи усиновлювачам неповнолітніх дітей (осіб з інвалідністю з дитинства – незалежно від їх віку), а також особам, які перебувають на утриманні військовослужбовців, або батькам військовослужбовців рівними частками, якщо військовослужбовці не перебувають у шлюбі та не мають дітей.

У разі відсутності зазначених осіб належні суми грошового забезпечення виплачуються іншим спадкоємцям відповідно до чинного законодавства України».

Перший проблемний аспект – виплата грошового забезпечення рівними частками передбачена лише для батьків загиблого (померлого) військовослужбовця, однак не поодинокую є ситуація коли у військовослужбовця може бути, наприклад двоє та більше дітей, які мають право на отримання невикрашеного грошового забезпечення особисто, як повнолітні особи, або через опікуна (піклувальника), як неповнолітні особи, однак розподіл грошового забезпечення рівними частками серед них не передбачений.

Другий проблемний аспект стосується виплати неповнолітнім дітям загиблого (померлого) військовослужбовця, які були усиновлені, оскільки з моменту усиновлення особи припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена (ч.1 ст. 232 СК України [3]). Навіть ч.1 ст. 234 СК України не передбачає отримання усиновителем грошового забезпечення загиблого (померлого) батька

(матері), оскільки за цією нормою дитина зберігає права на лише пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до усиновлення.

Упорядкувати вказані проблемні аспекти можна, застосувавши аналогію з порядком виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, передбачений ст. 16-3 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[2], передбачивши можливість для військовослужбовців залишити у фінансовому органі чи стройовій частині письмове розпорядження щодо особи (осіб), яка (які) виступатимуть отримувачем (отримувачами) нарахованого, але не виплаченого грошового забезпечення у разі його (її) смерті (загибелі), та визначити частки, у яких виплата грошового забезпечення розподілятиметься між ними.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам: Наказ Міністерства оборони України №260 від 07.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18> (дата звернення: 24.04.2024).
2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України №2011-XII від 20.12.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 24.04.2024).
3. Сімейний кодекс України: Закон №2947-III від 10.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 24.04.2024).
4. Цивільний кодекс України: Закон №435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 24.04.2024).

Стрельбіцька Леся,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

ННІ права ім. І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

З лютого 2014 року почалася збройна агресія росії проти України. Тривалий час ті, хто сприяв вторгненню і агресії рф, залишалися безкарними. Окремі громадяни України сприяли чи продовжують сприяти рф у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора, освітянську діяльність на окупованих територіях та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм. Окрім того, внаслідок безкарності такого діяння як співпраця із ворогом такі особи могли претендувати на заняття посад на державній службі з метою поширення свого впливу на ширші кола суспільства. Саме під час повномасштабного вторгнення Законом України № 2108-IX від 03.03.2022 р. було внесено зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України) і доповнено статтю 111-1 «Колабораційна діяльність» [1]. Зокрема, ст. 111-1 КК України закріплено новий склад кримінального правопорушення, який передбачає різні форми колабораційної діяльності, як от «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утворення тимчасової окупації частин території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора,

до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора; здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти» та інші дії [2].

Водночас, аналіз правозастосовної практики дозволяє констатувати проблеми законодавчого врегулювання окремих аспектів притягнення до відповідальності осіб, винних у колабораційній діяльності, а також проблем практики застосування таких законодавчих положень. Зокрема, за інформацією Офісу Генерального прокурора за період повномасштабного вторгнення рф було зафіксовано 16078 злочинів проти національної безпеки. З них:

- 4307 – посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України);
- 2841 – державна зрада (ст. 111 КК України);
- 6710 – колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України);
- 975 – пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України);
- 80 – диверсія (ст. 113 КК України); – 1165 – інші склади кримінальних правопорушень [3].

За кількістю зареєстрованих злочинів можемо констатувати, що наразі колабораційна діяльність займає друге місце за розповсюдженістю серед злочинів проти національної

безпеки України. Щодо ознак колабораційної діяльності, в науці зазначається про три ознаки, притаманні колабораційній діяльності: «по-перше, це діяльність осіб (як правило, громадян України), спрямована на співпрацю з державою-агресором на шкоду Україні, по-друге, така діяльність має місце під час періоду окупації, по-третє, така діяльність може бути як вимушеною, так і добровільною» [4]. Визначаються такі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України як: «1. Суб'єкт – спеціальний (громадянин України у частинах 1–3, 5, 7) та загальний (за частинами 4, 6). 2. Місце вчинення злочину не лише окуповані території (наприклад, частини 1, 6)» Інші науковці зазначають, що можливими суб'єктами (на відміну від державної зради, де суб'єкти тільки громадяни України): у частинах 1–3, 5, 7, 8 – є громадяни України, а у частинах 4, 5, 8 – можуть бути також іноземці чи особи без громадянства». Наведене дає підстави для висновку, що в науці і спеціалізованих дослідженнях відсутній єдиний підхід щодо визначення суб'єкта колабораційної діяльності.

На підставі аналізу близько 50 вироків з різних регіонів України, наведені рішення з різними кваліфікаціями за ст. 111-1 КК України свідчать, що в справах про колабораційну діяльність суди встановлюють громадянство України як ознаку суб'єкта злочину і специфічну ознаку кримінального правопорушення. М. Хавронюк зазначає, що лише щодо п'яти форм цього кримінального правопорушення добровільність визначена законодавцем як обов'язкова ознака. Водночас, на переконання вченого, характерною ознакою співпраці з державою-агресором є добровільність [5].

Отже, можна констатувати що «колабораціонізмом (від франц. collaboration співпраця, співробітництво) є діяння, ознаки якого передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК України та є усвідомленим, добровільним та зумисним співробітництвом з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам» [6]. Наведене свідчить про те, що здебільшого

в правозастосовній практиці добровільність визначається як ознака колабораційної діяльності незалежно від форми її прояву. Вбачається за необхідне визначити форми колабораційної діяльності в КК України задля уникнення розбіжностей в правозастосовній практиці.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. *Голос України*. 2022. № 56.

2. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Офіс Генерального прокурора: злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 17.11.2023).

4. Василенко Ю. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. Вип. 1. DOI 10.32782/chasopyskiiivp/2022-1-1.

5. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-novastattyakriminalnogo-kodeksu/> (дата звернення 17.11.2023).

6. Вирок Нововодолазького районного суду Харківської області від 20 квітня 2022 р. у справі № 631/219/22.

Тимощук Юлія,
*викладач кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОННИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

Електронні системи відіграють ключову роль у розвитку інформаційного суспільства, адже забезпечують доступ до інформації та послуг, а також полегшують комунікацію та співпрацю.

Визначення електронних систем є ключовим аспектом правового регулювання. Згідно законодавства України, електронні системи – це технічні засоби, програми, мережі та інші комплекси, які дозволяють здійснювати обробку, зберігання, передачу та отримання електронних документів та інформації [3]. Такі системи можуть включати комп'ютери, мобільні пристрої, сервери, програмні додатки, електронні бази даних та інші компоненти. Визначення електронних систем дозволяє установити обсяг їх застосування та встановити правовий статус таких систем.

Сфера застосування правового регулювання електронних систем включає широкий спектр галузей діяльності в Україні, а саме: електронну комерцію, використання електронних систем у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення безпеки та конфіденційності інформації, електронний підпис, електронний документообіг, електронна архівація та багато інших. Область застосування правового регулювання визначає права та обов'язки користувачів електронних систем, встановлює відповідальність за порушення правил використання таких систем та забезпечує

захист і конфіденційність інформації. Таке регулювання також включає міжнародне співробітництво та стандартизацію в галузі електронних систем [1].

В Україні основним законодавчим актом, що регулює сферу електронних систем, є Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». Цей закон встановлює правові засади створення, зберігання та використання електронних документів, а також визначає порядок електронного документообігу.

В інших країнах світу також існують схожі законодавчі акти. Наприклад, в Європейському Союзі основним законодавчим актом у цій сфері є Директива 2000/31/ЄС «Про електронну комерцію»; [2]. Ця директива встановлює правила для здійснення електронної комерції в ЄС, зокрема, правила щодо укладення договорів в Інтернеті, захисту прав споживачів та електронних платежів.

Порівняльний аналіз основних законодавчих актів в Україні та інших країнах світу показує, що вони мають багато спільного. Однак існують також певні відмінності. Наприклад, в Україні законодавство про електронний документообіг більш детальне, ніж в деяких інших країнах. Регулювання діяльності електронних систем в Україні забезпечується відповідними законами, а саме:

– Закон України «Про електронні документи та електронний Документообіг» [3], що визначає правові засади створення, обміну та зберігання електронних документів, встановлює вимоги до електронного підпису та електронних систем обробки даних.

– Закон України «Про електронну комерцію» [4] регулює угоди, укладені електронним шляхом, використання електронного підпису та інші аспекти електронної торгівлі.

– Закон України «Про захист персональних даних» [5] встановлює правила збору, зберігання та обробки персональних даних, включаючи вимоги до захисту таких даних у електронній формі.

Однак, правове регулювання електронних систем в Україні не позбавлене проблем. До основних проблем належать:

- недостатнє узгодження законодавства: різні нормативно-правові акти, що регулюють сферу електронних систем, можуть містити суперечності та неузгодженість норм;

- відсутність комплексного підходу: правове регулювання не охоплює всі аспекти функціонування електронних систем, що може призвести до виникнення правових прогалин;

- недостатня адаптація до сучасних потреб: законодавство не завжди відповідає сучасним тенденціям розвитку електронних систем, що може призвести до їх неефективного регулювання;

- низький рівень правової свідомості: багато суб'єктів правовідносин не знають про свої права та обов'язки у сфері електронних систем, що може призвести до порушення законодавства;

- кібербезпека: зростаюча кількість кібератак та порушень безпеки даних ставить під загрозу довіру до електронних систем та потребує вдосконалення заходів захисту [1].

Задля захисту інформаційно-телекомунікаційних систем від кібератак необхідно розвивати та вживати заходи з таких питань: попередження кіберзлочинів; підвищення обізнаності громадян про кібербезпеку; захист персональних даних; забезпечення дотримання принципів захисту персональних даних; захист персональних даних від несанкціонованого доступу, обробки та розповсюдження; відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних.

Вирішення проблем правового регулювання електронних систем в Україні потребує:

- вдосконалення законодавства: привести його до єдиного стандарту, усунути суперечності та неузгодженість норм, а також охопити всі аспекти функціонування електронних систем.

- адаптація до сучасних потреб: регулярно оновлювати законодавство, щоб воно відповідало сучасним тенденціям розвитку електронних систем.

– підвищення рівня правової свідомості: проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед суб'єктів правовідносин, щоб вони знали про свої права та обов'язки у сфері електронних систем.

Отже, правове регулювання електронних систем є важливою складовою розвитку інформаційного суспільства в Україні. Для забезпечення ефективного правового регулювання необхідно вдосконалювати законодавство, підвищувати рівень кібербезпеки, захищати персональні дані та розвивати електронну демократію.

Список використаних джерел:

1. Артеменко, Д., Бражник, В. Проблеми правового регулювання електронної комерції. Молодий вчений, 11 (63), 780-783. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3579>.

2. Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою їх персональних даних та про вільний рух таких даних. Директива Європейського Парламенту та Ради 2016/679 від 27.04.2016 р. Дата оновлення: 27.04.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.

3. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 р. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-19>.

4. Про електронну комерцію. Закон України від 03.09.2015 р. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.

5. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 р. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

Бенедик Людмила,
*аспірантка кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Проголошення прав і свобод людини і громадянина на рівні Конституції не означає автоматичної їх реалізації, а створює лише передумови, що є першим кроком до їх втілення. Проф. О. В. Скрипнюк, досліджуючи проблематику розвитку України як соціальної держави та реалізації соціальних прав, наголошує, що така ситуація з соціальними правами, на відміну, скажімо, від політичних та громадянських прав, обумовлюється тим, що повнота прав, зафіксованих в статтях Конституції України як 43, 47, 48 та 53, залежить не стільки від політичної волі держави і навіть не від рівня її політико-правового розвитку, скільки від рівня соціально-економічного розвитку суспільства.

Істотна відмінність соціальних прав від громадянських і політичних полягає в тому, що вони є «збитковими», тобто обсяг їх реалізації залежить від економічного розвитку добробуту держави. Саме тому, як це демонструє вітчизняний досвід, частина з конституційно закріплених соціальних прав перетворилася на звичайні гасла (статті 46, 47, 48), а стосовно інших був суттєво знижений їх рівень (стаття 49). В таких умовах названі конституційні права і свободи перетворюються на декларативні та нереальні [1, с. 151].

Ідентичними є проблеми конституційного закріплення культурних прав. Також можемо констатувати, що не дивлячись на значний масив декларацій та інших міжнародно-

правових стандартів у сфері регулювання культурних прав, дієвого механізму їх реалізації не розроблено на рівні держави. Таке регулювання є фрагментарним, що ставить на порядок денний розробку цілісної концепції щодо бачення підходів та розуміння основних засад втілення у життя людини комплексу культурних прав.

В Україні триває процес пошуку оптимальної моделі державної культурної політики, що враховує національні особливості та міжнародний досвід, і, відповідно, формулювання основних принципів правового регулювання відносин у сфері культури. Державна культурна політика впливає практично на всі сфери державного та суспільного життя. Вона охоплює всі види культурної діяльності, поширення культурних цінностей, просвітництво, виховання громадян, формування інформаційного простору держави, міжнаціональні відносини.

Разом з тим особливість регулювання відносин у сфері культури зумовлена насамперед тим, що культура – це сфера суспільного життя, що саморегулюється, має власну логіку і властиві їй внутрішні інтенції. Зовнішнє втручання виправдане у тих обсягах, які не перешкоджають самореалізації культурного життя.

Варто погодитись з С. А. Гордіюком, який вважає, що специфіка правового регулювання у сфері культури полягає в тому, що об'єктами правового регулювання є такі складні явища, як культурні цінності, мають як матеріальний, і духовний характер. Законодавцем до об'єктів державної культурної політики віднесено культурну спадщину, як матеріальну, так і духовну, будь-яку творчу діяльність, освіту, науку, мову, сім'ю, мультимедійний простір, гуманітарні та інші міжнародні взаємини у галузі культури. Культурна діяльність пов'язана зі створенням, збереженням та поширенням культурних цінностей. До культурних цінностей, у свою чергу, традиційно відносять моральні та естетичні ідеали, норми та зразки поведінки, мови, діалекти, національні традиції та звичаї, фольклор, художні промисли та ремесла, твори культури та мистецтва,

результати та методи наукових досліджень культурної діяльності, що мають історико-культурну значимість будівлі, споруди, предмети та технології, унікальні в історико-культурному відношенні території та об'єкти. Для такого широкого об'єкта правового регулювання необхідний великий масив законодавчих актів, що забезпечують його комплексне унормування [2, с. 34].

Як зазначає С. А. Гордіюк, духовно-культурні відносини регулюються демократичною державою найменшою мірою – тільки тоталітарні й авторитарні режими прагнуть повного контролю над цією сферою суспільного життя. Натомість у демократичному суспільстві людина є самоцінною й автономною, тож внутрішній світ належить тільки їй, а завдання держави і права полягає в тому, щоб створювати комфортні умови для духовно-культурного розвитку людської особистості [2, с. 33].

Таким чином, особливості правового регулювання сфери культури обумовлюються закріпленими засадами конституційного ладу України та визначенням подальшого шляху її розвитку безпосередньо в частині євроінтеграційних процесів, які зачіпають не лише культурні відносини, а й всю наявну систему політичних, економічних, соціальних відносин.

Правове регулювання цієї сфери максимально має поєднувати як імперативний метод, так і диспозитивний. Так, імперативний метод застосований при регламентації питань щодо збереження об'єктів культурної спадщини; щодо дотримання порядку ввезення та вивезення культурних цінностей; видання владних приписів про припинення дій та робіт, що спричиняють загрозу збереженню об'єктів культурної спадщини; встановлення певних заборон, зокрема, расової, національної дискримінації, пропаганди насильства, тощо.

Варто відзначити необхідність введення певних заборон у сфері культури, які зумовлені військовою агресією РФ. Як приклад, забороняється на території України публічне виконання, публічний показ, публічна демонстрація, публічне сповіщення

(доведення до загального відома, в тому числі через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за її власним вибором) фонограм, відеограм та музичних кліпів, які: містять зафіксоване виконання музичного недраматичного твору з текстом, здійснене співаком (співачкою), який є або був у будь-який період після 1991 року громадянином держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором (далі – держава-агресор), за винятком колишніх громадян держави-агресора, які є або на момент смерті були громадянами України і не мають (не мали на момент смерті) громадянства держави-агресора, та/або вироблені фізичною особою та/або юридичною особою, яка на момент їх оприлюднення була, відповідно, громадянином або зареєстрована в державі, яку в будь-який час визнано державою-агресором (стаття 15 п. 2 Закону України «Про культуру»).

Беручи до уваги законодавче визначення культури як «сукупності матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» [3], саме диспозитивний метод вважаємо пріоритетним під час регулювання відносин у сфері культури, що сприятиме закріпленню прав громадян у сфері культури на: свободу творчості; вільний вибір виду діяльності у сфері культури, засобів і сфер застосування творчих здібностей, самостійне розпорядження своїм твором; провадження творчої діяльності самостійно або з використанням будь-яких форм посередництва; створення закладів культури недержавної форми власності різних напрямів діяльності та організаційно-правових форм; об'єднання у творчі спілки, національно-культурні товариства, центри, фонди, асоціації, інші громадські організації у сфері культури; збереження, розвиток, пропагування культурної, мовної самобутності,

традицій, звичаїв та обрядів; захист прав інтелектуальної власності, зокрема авторського права і суміжних прав; доступ до культурних цінностей, культурної спадщини і культурних благ; здобуття мистецької освіти; інші права, встановлені законодавством.

Яскравим прикладом є диспозиція статті 7 Закону «Про культуру», яка визначає роль держави у гарантуванні свободи творчості, вільного вибору діяльності у сфері культури, сприянні творчій діяльності митців і творчих спілок. При цьому втручання у творчий процес і здійснення цензури у творчій діяльності не допускаються [3].

Особливістю та запорукою ефективного управління у сфері культури та реалізації культурних прав людини є взаємодія держави з інститутом місцевого самоврядування. Роль місцевого самоврядування істотно зросла в контексті реформи децентралізації. На необхідності «муніципалізації» наголошував видатний вчений, академік В.Я.Тацій, яка, на його думку, передбачає зміцнення влади на локальному й регіональному рівнях, формування регіональної політичної еліти, голос якої має розголос і сприйняття у столиці, серед вищих органів влади і враховується при формуванні державної політики, відображається в чинному законодавстві. «Людський вимір» діяльності органів публічної влади в цьому випадку наповнюється реальним змістом, адже в центр державної політики ставляться права й інтереси не якогось абстрактного, неперсоніфікованого «народу», а конкретних громад з їх особливими умовами життя, проблемами і переконаннями. Публічна влада за таких умов стає, по-перше, «гуманізованою», «гомоцентричною», орієнтованою на людину і громаду, і по-друге, – диверсифікованою, чітко розподіленою між відповідальними виконавцями, коли місцеве самоврядування визнається рівноправним партнером держави, а приватні інтереси узгоджуються з державними, а не безперечно підпорядковуються їм. Загалом, субсидіарність, децентралізація, місцеве самоврядування мають стати важливими критеріями

конституційності Української держави і нарешті знайти своє правове закріплення в Основному Законі, аби потім отримати розвиток у поточному законодавстві [4, с. 171].

Модернізація інституту місцевого самоврядування на засадах субсидіарності та децентралізації в умовах сучасного розвитку України має забезпечити створення та функціонування самодостатніх територіальних громад, спроможних самостійно вирішувати не лише свої соціально – економічні проблеми, а й забезпечити належні умови для власного культурного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Скрипнюк О. В. Соціальна держава на сучасному етапі: конституційні основи, принципи та шляхи побудови в Україні. *Проблеми сучасного українського конституціоналізму: Збірка наукових праць*. На пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф. Леоніда Юзькова/ Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України; Заг. ред.: А. Стрижак, В. Тацій / Упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк. К. 2008. 352 с.

2. Гордіюк С. А. Конституційно-правове регулювання духовно-культурних відносин в Україні. дис. доктора філософії: 081. Харків: Право, 2021. 238 с.

3. Про культуру: Закон України від 14 грудня 2010 (в редакції від 21 вересня 2023 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. Ст. 168.

4. Тацій В. Я. Регіональні та самоврядні чинники в конституційно-правовому регулюванні суспільних відносин в Україні. *Проблеми сучасного українського конституціоналізму: Збірник наукових праць*. На пошану першого Голови Конституційного Суду України, проф. Леоніда Юзькова/ Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України; Заг. ред.: А. Стрижак, В. Тацій/ Упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк. К., 2008. 352 с.

Блащук Олексій,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ВПЛИВ НА ЙОГО РОЗВИТОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, в якому наразі перебуває Україна, кидає виклик усьому громадянському суспільству та є своєрідною перевіркою на дієздатність. Ситуація в Україні вимагає нашої уваги до ролі громадських організацій у формуванні та впливі на розвиток законодавства в умовах воєнного стану.

Умови воєнного конфлікту створюють низку викликів для суспільства та владних структур, і громадські організації грають важливу роль у вирішенні цих викликів. Громадянський сектор, що включає благодійницькі та волонтерські ініціативи, відіграє визначну, іноді навіть вирішальну, роль у цьому процесі.

Практично кожен українець у цей критичний для країни час активно розмірковує про можливості допомогти державі, своїм співвітчизникам та близьким, а також про те, як підтримати нашу армію, яка захищає нашу територію та наших громадян. Кризова ситуація в державі завжди спонукає до активізації різних громадянських ініціатив і є потужним каталізатором змін у суспільстві.

Громадські організації є ключовими посередниками між владою та громадянами, представляючи інтереси різних соціальних груп і забезпечуючи широке представництво

у законодавчому процесі. Умови воєнного стану часто призводять до виникнення нових проблем та потреб, на які потрібно реагувати швидко та ефективно, і громадські організації можуть виступати як канал зв'язку між суспільством і владою, висловлюючи погляди та потреби громадян.

Існування громадських організацій у сучасному українському суспільстві є необхідністю, адже двадцятье сторіччя переконливо продемонструвало, що без громадських організацій навіть найрозвиненіші держави не можуть забезпечити стабільність і справедливість у суспільстві. Сила чи слабкість громадянського суспільства в Україні, демократичний характер її політичного поля є похідною характеристикою від активної участі її громадян у різних громадських організаціях, які саме і формують основу громадянського суспільства. Громадські організації мають значний досвід та експертизу у різних сферах, включаючи правову. Вони можуть надати цінні експертні оцінки законопроектів та виявити можливі негативні наслідки прийняття певних законів у ситуації воєнного стану. Громадські організації також можуть використовувати свій досвід для вдосконалення законодавства та внесення змін, які відповідають потребам суспільства у кризові періоди.

Нарешті, громадські організації відіграють важливу роль у моніторингу дотримання прав людини та міжнародних стандартів у зоні конфлікту. Вони можуть виступати як незалежні спостерігачі та допомагати виявляти порушення прав та захищати інтереси тих, хто може бути вразливим під час воєнних дій.

Частіше громадські організації самі ініціюють звернення, пропонують свої послуги, дослідження, готові продукти.

Великі дослідження, моніторинг та обробка інформації, публічні консультації щодо якихось ідей: громадські організації виконують дуже широку роль. Якщо навіть напрацьовують якусь ідею, та документи, то потім організовують його обговорення зі суспільством, бізнесом, місцевими органами влади.

Тож влада може використовувати роботу неурядового сектору в своїх інтересах, полегшуючи собі життя.

Взаємодія з деякими урядовцями, депутатами, які розуміють, що таке правильний політичний процес, вони залучають всіх учасників організації, шукають збалансоване рішення. Робота з представниками громадського сектору та експертами є невіддільною складовою публічних політик і нормального підходу до законотворчості.

Висновки. В Україні нині спостерігається процес розвитку громадських організацій, їхнього інституційного зростання, який вказує на зміцнення їхніх організаційних можливостей для впливу на різні аспекти суспільного життя, зокрема у політичній сфері. Це відбувається через впровадження моніторингових практик, які спрямовані на контроль за діяльністю, а саме суспільство виступає суб'єктом цієї моніторингової діяльності.

Отже, громадські організації відіграють ключову роль у формуванні та вдосконаленні законодавства в умовах воєнного стану. Їхня участь сприяє забезпеченню представництва інтересів суспільства, ефективності законодавчого процесу та захисту прав людини в умовах кризових ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Вплив Громадських Організацій на сучасне українське політичне поле URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/arabadzhyev_vplyv.pdf

Герус Богдан,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін

ННІ права ім. І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Згідно зі статтею 64 Конституції України, у разі введення воєнного стану немає обмежень щодо судового захисту, а правосуддя має здійснюватися належним чином [1].

Враховуючи те, що принцип доступності правосуддя є однією з фундаментальних засад судочинства, то відповідні інституції мають передбачати собою належну реалізацію щодо захисту прав та свобод людини і громадянина та відповідати сучасним умовам, задля мінімізації ризику утворення колізій та неправильного застосування судами на усіх етапах судового процесу.

Запровадження воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022 «Про введення воєнного стану на території України» та систематичне продовження воєнного стану досить суттєво позначилось на національній судовій системі, однак, навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим [2].

Зокрема, Венеціанська комісія вказала, що в умовах надзвичайного стану, судова система має продовжувати гарантувати здійснення права на справедливий суд [3].

Варто зазначити, що введення воєнного стану на території України змусило державні інституції пошук ефективних змін в системі правосуддя України для забезпечення доступу до правосуддя особам.

З цією метою, Радою суддів України, Верховним Судом, Верховної радою України було проведено ряд дій:

– 15 березня 2022 року прийнято Закон № 2128-ІХ, яким Голові Верховного Суду надано певні прерогативи щодо змінення територіальної підсудності більше 100 українських судів [4];

– Верховний Суд переніс 122 суди із зони бойових дій або окупованих районів та окупованої території в інші регіони країни. 47 судів перенесено з окупованих територій, а 75 – із зони бойових дій [5];

Враховуючи те, що сфера інформаційно-цифрових технологій в Україні та у світі розвивається досить швидко, важливим кроком є важливим кроком в системі правосуддя було запровадження та постійне удосконалення «електронного судочинства», зокрема:

– Запровадження нових способів повідомлення учасників справи без прив'язки до їх місця проживання (додатково до старих способів: надсилання повісток на поштові адреси учасників, телефонограма, повідомлення на електронну адресу, смс, додано також повістки у Viber). Відповідні зміни запроваджено Порядком надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі, затвердженим наказом ДСА України від 23.01.2023 р. № 28 [6];

– В електронному суді реалізовано сервіс надсилання сторонам електронних виконавчих документів, а також можливості їх пред'явлення до виконання в електронній формі [7];

– З 18.10.2023 наявність електронного кабінету в ЄСІТС обов'язкова для: адвокатів; нотаріусів; державних та приватних виконавців; арбітражних керуючих; судових експертів; органів державної влади та інших державних органів; органів місцевого самоврядування; інших юридичних осіб (у межах господарського процесу) [8].

Окрім того, важливо відзначити, те що за допомогою системи BankID, кожна особа, яка має рахунок в банку, що є учасником системи зможе легко та безпечно отримувати доступ

до системи «Електронного суду». Це спрощений механізм за допомогою якого може вирішуватись проблема верифікації особи.

Резюмуючи наведене вище, доходимо висновку, що доступність до правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану повинно бути нерозривно пов'язано із забезпечення необхідних умов для роботи суддів, судів системи судоустрою України. З огляду на третій рік війни з російською федерацією та наслідками цієї війни, судова система потребує постійного удосконалення з метою покращення доступності до правосуддя. Сучасні

технології пропонують багато можливостей для безпечної передачі документів між сторонами та відвідування судових засідань у режимі відеоконференції, що безперечно, зможе покращити здійснення судочинства та доступу до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.11.2023)

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 23 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 13.08.2022)

3. Дотримання принципів демократії, прав людини та верховенства права в умовах надзвичайного стану – міркування: Доповідь / Н. Алівізатос та ін. Страсбург : Європейська комісія за демократію через право, 2020. 89 п. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)005rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)005rev-e) (дата звернення: 16.11.2023)

4. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя: Закон України від 15.03.2022 р. № 2128-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text> (дата звернення: 13.08.2022)

5. Галка Н. «Суддям небезпечно виїжджати гуманітарними коридорами» – правосуддя в Україні під час війни. Судова влада України. URL: <https://suspilne.media/222932-suddam-nebezpecno-viizdzati-gumanitarnimi-koridorami-pravosudda-v-ukraini-pid-cas-vijni/> (дата звернення: 13.08.2022)

6. Про затвердження Порядку надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі: Наказ ДСА від 23.01.2023 № 28. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/N_28_23.pdf (дата звернення: 13.08.2022)

7. Електронні виконавчі документи тепер можна подати через Електронний суд. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/elektronni-vikonavchi-dokumenti-teper-mojna-podati-cherez-elektronniy-sud> (дата звернення 16.11.2023)

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами Закон України від 29.06.2023, № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text> (дата звернення 16.11.2023)

Мельников Олександр,
*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ З ЗАГИБЛИМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ: ПИТАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ

Сучасні виклики, які виникають перед народом України, вимагають швидкої та належної реакції. Війна щоденно вносить свої корективи в українське суспільство. Мільйони людей страждають тією чи іншою мірою через російсько-українську війну, щодня потребуючи відповідного правового захисту та підтримки від держави. До того ж щодня серед провідних науковців та практикуючих юристів виникають правові дискусії щодо безлічі питань. До прикладу, питання визначення юрисдикції в Україні досліджували такі науковці як М. Смокович, В. Авер'янова, В. Бевзенко, М. Кучерявенко, М. Гімон та ін.

Водночас одним із актуальних питань сьогодення є визначення юрисдикції суду щодо встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [1] регулює коло питань надання правових і соціальних гарантій, завдяки яким забезпечується реалізація конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей. До прикладу, статтю 16 вищезазначеного Закону встановлено розмір і коло осіб, які мають право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів. До членів сімей загиблих (померлих) осіб зокрема належать: діти (у тому числі усиновлені,

зачаті за життя загиблої (померлої) особи та народжені після її смерті), діти, стосовно яких загиблу (померлу) особу за її життя було позбавлено батьківських прав; вдова (вдівець); батьки (усиновлювачі) загиблої (померлої) особи, якщо вони не були позбавлені стосовно неї батьківських прав або їхні батьківські права були поновлені на час її загибелі (смерті); внуки загиблої (померлої) особи, якщо на момент її загибелі (смерті) їх батьки загинули (померли); жінка (чоловік), із якою (із яким) загинула (померла) особа проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, за умови, що цей факт встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили та утриманці загиблої (померлої) особи.

Отже, Законом передбачено, що питання встановлення юридичного факту перебування жінки (чоловіка) із загиблим військовослужбовцем, які не перебували у шлюбі між собою, вимагають встановленню через ухвалення відповідного судового рішення.

Водночас із моменту вторгнення російської федерації на суверенні території України та загибелей (смертей) військовослужбовців сформувалася неоднозначна правова позиція щодо встановлення юридичного факту проживання з загиблою (померлою) особою, зокрема із визначенням юрисдикційності розгляду таких категорій справ. Із огляду на зазначене, перед юридичною спільнотою виникло питання, який саме суд повинен розглядати вищезазначене питання: цивільний чи адміністративний суд.

Постановою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 березня 2023 року по справі №290/289/22-ц [3] сформовано правовий висновок, що вимоги позивача про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу з військовослужбовцем, який загинув під час участі у бойових діях та забезпеченні здійснення заходів із національної безпеки й стримуванні збройної агресії РФ, не підлягають вирішенню у порядку цивільного судочинства. Зазначена

правова позиція була обумовлена тим, що на переконання колегії суддів по справі №290/289/22-ц, встановлення юридичного факту проживання з загиблою (померлою) особою без настання будь-яких цивільних прав та обов'язків є публічно-правовими відносинами, а отже, підлягають вирішенню у порядку адміністративного, а не цивільного судочинства.

Водночас звертаючись із позовом до адміністративного суду про встановлення факту проживання однією сім'єю, адміністративні суди відмовляли у відкритті провадження по справі, мотивуючи зазначене тим, що справи щодо встановлення фактів, які мають юридичне значення, розглядаються в порядку окремого провадження за правилами цивільного процесуального кодексу України, а не в порядку адміністративного судочинства (рішення Миколаївського окружного адміністративного суду по справі №400/6754/23 від 12 червня 2023 року [7]; ухвала Сумського окружного адміністративного суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі №480/3139/23 від 10 квітня 2023 року [6]; ухвала Рівненського окружного адміністративного суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі по справі №460/9524/23 від 17 квітня 2023 року [5]).

Таким чином сформувалася неоднозначна правова позиція в частині визначення предметної юрисдикції спору щодо встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу.

Водночас принцип правової визначеності є важливою частиною верховенства права. Зазначений принцип гарантує точність та якість закону, законні очікування. Якщо особа хоче звернутися до суду задля відновлення порушеного (на її думку) права, вона повинна розуміти як та куди саме це слід зробити. Із метою реалізації захисту прав та інтересів кожної особи передбачуваність є основою та невід'ємною частиною принципу правової визначеності [4]. Людина не може зрозуміти, куди їй звернутися, аби захистити свої права та інтереси, що у свою чергу породжує правову невизначеність.

У рішенні «Ольссон проти Швеції» («Olsson v. Sweden», 24 March 1988) Європейський суд з прав людини наголосив, що сама норма національного закону не може розглядатися як право у разі, якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, аби громадянин мав змогу (у разі потреби) деякою мірою передбачити наслідки своєї поведінки.

У той же час із метою забезпечення єдності та сталості судової практики постановою Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2024 року по справі №560/17953/21 [2] було сформовано правову позицію, якою виснувано, до якого суду слід звертатися задля встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу. Колегією суддів звернуто увагу, що відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України [8], суд розглядає в порядку окремого провадження справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення. При цьому перелік юридичних фактів, що підлягають встановленню в судовому порядку не є вичерпним. Виходячи із норм цивільного процесуального законодавства, колегія суддів дійшла висновку, що вимоги про встановлення факту, що має юридичне значення, підлягає розгляду саме в порядку цивільного судочинства, а оскарження рішення, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень є вимогами публічно-правового характеру.

Отже, встановлення юридичного факту перебування жінки (чоловіка) із загиблим військовослужбовцем, які не перебували у шлюбі між собою, належить до юрисдикції цивільного судочинства. Водночас оскарження рішення, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства. Зазначені позовні вимоги не можуть бути поєднані в одному провадженні через те, що ці вимоги підлягають розгляду в судах різних юрисдикцій.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20.12.1991 № 2011- XII зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12> (дата звернення: 16.04.2024).

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 січня 2024 року по справі №560/17953/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116512563> (дата звернення: 15.04.2024).

3. Постанова Верховного Суду від 22 березня 2023 року по справі №290/289/22-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109854993> (дата звернення: 16.04.2024).

4. Смокович М. Принцип правової визначеності в адміністративному судочинстві: окремі теоретичні засади та практичне застосування. URL: <http://www.apdp.in.ua/v88/14.pdf> (дата звернення 15.04.2024).

5. Ухвала Рівненського окружного адміністративного суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі по справі №460/9524/23 від 17 квітня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110259189> (дата звернення: 15.04.2024).

6. Ухвала Сумського окружного адміністративного суду про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі №480/3139/23 від 10 квітня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110119047> (дата звернення: 16.04.2024).

7. Рішення Миколаївського окружного адміністративного суду по справі №400/6754/23 від 12 червня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111498318> (дата звернення: 16.04.2024).

8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. №2801-IX. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

Мусій Олег,

аспірант кафедри державно-правових дисциплін

ННІ права ім. І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

ЕЛЕКТРОННІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕМОКРАТІЇ ЯК ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ МЕШКАНЦІВ ГРОМАД

Управління державою здійснюється безпосередньо народом або через обрані ним представницькі органи. Коли ми говоримо про громади, то формою місцевої демократії є місцеве самоврядування. Участь мешканців у вирішенні питань життя громади є надзвичайно важливою та формує фундамент для локальної демократії. Функціонування місцевого самоврядування в громадах є основою сталого розвитку та покращення життя місцевого населення.

Мешканці громад можуть брати участь в управлінні громадою через представницькі органи: місцеві ради та їх виконавчі органи, або ж безпосередньо. Проте, коли дослідити рівень використання мешканцями громад можливостей для безпосередньої участі у прийнятті рішень, то можна побачити, що в багатьох громадах існує широке коло цих інструментів, прописана чітка нормативно-правова база з чітким механізмом їх використання, проте мешканців громад просто не готові користуватись цим набором інструментів громадської участі. На це впливає одразу декілька факторів: низький рівень довіри місцевого населення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, люди втратили віру у можливість забезпечення справедливості та захисту своїх прав через будь-які державні механізми, байдужість мешканців та банальна зайнятість і відсутність часу.

Багато держав, у тому числі Україна зрозуміли необхідність зробити участь громадян в управлінні державою та громадами зручнішою, тому розпочали реформи, що стосуються діджиталізації (цифровізації) адміністративних послуг та сервісів безпосередньої участі громадян в управлінні.

Власне на фоні цих процесів у науці з'явилися поняття «електронна демократія», «електронне врядування» та «електронні інструменти демократії», пропоную розглянути кожне із них та співвідношення між ними.

Електронна демократія (цифрова демократія, е-демократія) – це концепція, яка використовує інформаційно-телекомунікаційні мережі та засоби для залучення громадян до участі в управлінні державою та громадою.

Електронне врядування – це вужче поняття та означає безпосередню участь громадян в управлінні державою чи громадою за допомогою наявних електронних засобів та інструментів (інтернет технологій, електронної пошти, мобільних додатків та інших цифрових інструментів), також це сприяє забезпечення широкого доступу громадян до інформації та послуг органів влади. А поняття інструменти електронної демократії окреслює безпосередній набір інформаційно-телекомунікаційних засобів, які мешканці можуть використовувати для отримання адміністративних послуг онлайн та участі в управлінні державою чи громадою.

У цій доповіді я хочу дослідити вплив інструментів електронної демократії на участь громадян в процесах управління громадою та можливість захисту власних прав за допомогою цих засобів. В ході підготовки роботи я поставив для себе завдання дослідити досвід впровадження електронних інструментів демократії в одній із українських громад та на основі здобутих даних описати способи та механізми захисту прав мешканців за допомогою цих засобів.

Інструменти електронної демократії включають в себе різного роду цифрові технології та платформи, які сприяють активній участі мешканців у політичному процесі та прийнятті

рішень в громаді. До інструментів електронної демократії в громадах належать: електронні петиції, електронні звернення, електронні опитування, електронні голосування, онлайн трансляції засідань органів місцевого самоврядування, системи відкритих даних, місцеві електронні бази нормативно-правових актів, мобільні додатки для мешканців, електронні консультації, тощо.

Для дослідження я обрав Червоноградську громаду Львівської області, яка протягом останніх п'яти років активно розробляє та впроваджує нові електронні інструменти громадської участі.

Одним з електронних інструментів громадської участі, що запроваджені у Червоноградській громаді, є електронна петиція (цифровий інструмент, що дозволяє громадянам створювати та підписувати петиції через Інтернет з метою звернення уваги владних структур на певні проблеми або питання).

Порядок подання та розгляду електронних петицій регулюється ст.23-1 Закону України «Про звернення громадян», в якій йдеться про наступне: «Громадяни можуть звернутися до органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції» [2]. Кількість необхідних підписів для підтримки петиції визначається у статуті територіальної громади. Електронні петиції можна подавати за допомогою різних електронних систем, це залежить від того, яку систему для себе обрав муніципалітет.

Другим важливим інструментом електронної демократії у Червоноградській громаді є електронні звернення. Це вид письмового звернення громадян, що подається до органу місцевого самоврядування з використанням мережі Інтернет та засобів електронного зв'язку. Вимоги до подання електронного звернення не відрізняється від звичайного звернення і визначенні у статті 5 Закону України «Про звернення громадян». Насправді звернення є найбільш поширеним інструментом

захисту власних прав, що використовуються мешканцями громад. Звернення може мати три форми: пропозиція, заява та скарга. У формі пропозиції мешканець може звернутись до органу місцевого самоврядування з метою вдосконалення правової основи місцевого і громадського життя. Заява допоможе мешканцю клопотати перед органом місцевого самоврядування щодо реалізації своїх прав (отримання земельної ділянки, дозволів, матеріальної допомоги, інформації, тощо).

Скарга – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю) органів місцевого самоврядування. Для зручності мешканців Червоноградської громади Червоноградська міська рада за підтримки Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу розробила електронну приймальню для мешканців, за допомогою якої вони можуть подати електронне звернення, повідомити про факти корупції надіслати запит на отримання інформації та отримати необхідні адміністративні послуги.

У Червоноградській громаді існують також електронні опитування за допомогою яких орган місцевого самоврядування досліджує думку мешканців щодо того, чи іншого рішення. Це дозволяє мешканцям проявити власне ставлення до діяльності органу місцевого самоврядування, а також повпливати на прийняття місцевих нормативно-правових актів.

Популярним інструментом електронної участі громадян у житті громади є електронні консультації з мешканцями. Орган місцевого самоврядування виносить на обговорення важливе для мешканців питання і кожен з них може поділитися власною думкою (переважно у формі коментаря). Для проведення електронних консультацій муніципалітети використовують найрізноманітніші системи, які мають відповідний функціонал та рівень захисту від зовнішнього впливу. Часто електронні консультації поєднуються з електронним голосуванням. Хороший приклад такої участі громадян був у Червонограді пів року тому, коли муніципалітет виніс на обговорення питання перенайменування міста відповідно до вимог Закону України

«Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», де кожен мешканець міг взяти участь у голосуванні щодо актуальності перенайменування, а також залишити власну пропозицію нової назви, а у кінці кожен міг взяти участь у рейтинговому голосуванні за нову назву, серед запропонованих мешканцями варіантів.

Важливим фактором для захисту прав мешканців та їх довіри до органів місцевого самоврядування є прозорість та відкритість у роботі цих суб'єктів владних повноважень. З цією метою органи місцевого самоврядування розроблять різні веб-інструменти для підвищення прозорості та відкритості.

Ці ресурси дозволяють мешканцям реалізувати своє право на доступ до публічної інформації та знайти усі необхідні дані для захисту та реалізації своїх інших прав. Отже, інструменти електронної демократії відіграють ключову роль у захисті прав мешканців громад, оскільки вони забезпечують засоби для активної участі громадян у політичному процесі та прийнятті рішень, а також для контролю за діяльністю владних структур. Інструменти електронної демократії сприяють захисту прав мешканців громад у такі способи: забезпечують прозорість та відкритість роботи органів місцевого самоврядування, здійснення громадського контролю, участь мешканців у прийнятті рішень, можливість висловити власну думку та позицію.

Особливо актуальними інструменти електронної демократії стали під час дії правового режиму воєнного стану, коли мільйони людей вимушені покидати власні домівки через бойові дії і зараз проживають за тисячі кілометрів, проте саме ці інструменти дозволяють людям не втрачати правовий зв'язок з своїми громадами, надсилати звернення та отримувати необхідні адміністративні послуги, консультації та допомогу.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»: *Відомості Верховної Ради України від 25.06.1997 року*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про звернення громадян»: *Відомості Верховної Ради України від 19.11.1996 року*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Інструменти е-демократії у містах України. Інформаційно-аналітичний довідник. А. Ємельянова М. Довбенко, П. Завадська, Д. Хуткий, С. Лобойко, М. Наход / за ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. Київ, 2017. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/50/2017--.pdf>
4. Мінцифри: Україна друга в Європі в рейтингу відкритих даних: *Урядовий портал від 14 грудня 2022 року*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfri-ukraina-druha-v-ievropi-v-reitynhu-vidkrytykh-danykh>
5. Червоноградська міська рада. *Офіційний сайт*. URL: <https://www.chg.gov.ua/>
6. Е-консультації, як елемент публічних консультацій. Практичне дослідження. Лобойко С., Гречко О., Медведенко О. та інші. Центр розвитку інновацій. Київ. 2018. URL: <https://cid.center/096306376-2/>
7. Єдина система місцевих петицій. URL: <https://e-dem.in.ua>

Ткачук Катерина,
*аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Органи місцевого самоврядування суттєвим чином впливають на забезпечення життєдіяльності та підтримку населення в умовах воєнного стану. Вони приймають рішення щодо введення особливих заходів у містах та селах, спрямованих на забезпечення безпеки та додержання порядку. Органи самоврядування здійснюють взаємодію з військовими та правоохоронними органами для забезпечення безпеки громади. Так, Указом Президента від 24.02.2022 року було утворено військові адміністрації для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку.

Органи місцевого самоврядування відіграють надзвичайно важливу роль у період воєнного часу. Вони приймають необхідні рішення та здійснюють керівництво управлінням територією, забезпечуючи безпеку, допомогу та підтримку місцевому населенню. Такі органи забезпечують реалізацію демократичних принципів і гарантують належний рівень життя громадян. Саме завдяки їх діям та ініціативам місцевій громаді надається можливість ефективно функціонувати та забезпечити свої потреби під час воєнного конфлікту.

Важливо враховувати, що органи місцевого самоврядування є невід'ємною частиною системи управління і мають велику відповідальність за збереження публічного порядку та благополуччя місцевих громад. Вони працюють на користь

усіх громадян і прагнуть забезпечити невтручання у їхні права та свободи.

Однак, у період воєнного конфлікту їхня робота стає ще більш складною і вимагає великих зусиль та ресурсів. Органи місцевого самоврядування залучають доцільні фахові кадри і здійснюють координацію з іншими суб'єктами влади та управління для ефективного реагування на потреби та виклики, що виникають під час воєнного конфлікту. Вони співпрацюють з військовими підрозділами, громадськими організаціями та волонтерами для забезпечення безпеки та допомоги населенню. Крім того, органи місцевого самоврядування створюють спеціальні резерви та готують плани дій на випадок виникнення надзвичайних ситуацій або загроз національній безпеці. Усі ці заходи спрямовані на гарантування безпеки та підтримку населення в умовах воєнного конфлікту. Таким чином, роль органів місцевого самоврядування в цей час стає незамінною для забезпечення демократичних принципів, захисту прав громадян та збереження стабільності на місцевому рівні.

Проблеми взаємодії органів місцевого самоврядування з волонтерськими організаціями у період воєнного часу становлять надзвичайно важливу складову в управлінні надзвичайними ситуаціями. За таких обставин, потреба у координації та співпраці збільшується у необхідність забезпечення ефективної допомоги, виявлення потреб та забезпечення конкретних заходів для кращого забезпечення законного захисту інтересів громадян.

З метою забезпечення успішної реалізації цих заходів, важливо покращити механізми співпраці та обміну інформацією між місцевим самоврядуванням та волонтерськими організаціями, для забезпечення покращення розуміння, залучення та підтримки керівництва та координації всіх зацікавлених сторін у рамках стратегічного планування та виконання завдань у період воєнного часу. Зокрема, важливо вдосконалити механізми співпраці, обміну інформацією та координації на різних рівнях – місцевому, регіональному та

національному, для забезпечення швидкого та ефективного реагування на виникаючі потреби та виклики у період воєнного часу. Вирішення цих проблем має вирішальне значення для ефективності та успіху виконання завдань та цілей, які ставляться перед органами місцевого самоврядування та волонтерськими організаціями у такі складні періоди. Тому необхідно приділити належну увагу та ресурси для вирішення цих проблем та забезпечення підтримки та співпраці між всіма зацікавленими сторонами.

Залежно від обставин та контексту, можуть бути розроблені та впроваджені спеціальні програми, проєкти та механізми співпраці, які враховуватимуть специфіку потреб та вимог у період воєнного часу.

Такі заходи відіграють важливу роль у забезпеченні ефективної співпраці, взаємодії та зміцнення взаєморозуміння між органами місцевого самоврядування та волонтерськими організаціями, а також у посиленні захисту інтересів та безпеки громадян. В результаті, поліпшений механізм співпраці зумовлює успішне здійснення різних видів допомоги та реалізацію заходів для покращення життя громадян у період воєнного часу.

Українець Микола,
*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Хотілося б розпочати з думки про те, що навіть негативні процеси можуть призводити до позитивних змін. Передусім тема круглого столу зумовлює необхідність правильного розуміння поняття війни та військового стану, а отже, визначеності у сфері цих правовідносин.

Мабуть, для більшості представників сучасного покоління тема війни та й сама її можливість є неприйнятною з точки зору висоти розвитку людства у XXI столітті. Війна та вбивства – це щось з відеоігор чи з репортажів з країн третього світу, що сповідають екстремістські погляди, жадливий архаїчний пережиток минулого, та не про нас...

Водночас, як з'ясувалось, закони та звичаї війни існують і є невід'ємним сучасним елементом міжнародного права. Навіть більше, серед інтерпретації актів міжнародного права йдеться про те, що війна не є правопорушенням, тому що вона не заборонена жодним спільним міжнародно-правовим актом, а отже, будь-яка держава може воювати проти іншої, не порушуючи закону.

Однією з дефініцій війни, що містяться у численних нормативно-правових актах, є правова умова, яка рівною мірою дозволяє двом або більше ворогуючим сторонам вести конфлікт із застосуванням збройної сили, чи стан, у якому держави застосовують одна проти одної усі форми тиску з дотриманням дії законів та звичаїв ведення війни (*jus in bello*).

Сторони, що воюють досить часто утримуються від формулювання «війна» та оголошення її на державному рівні. У нашому випадку ворог називає це «спеціальна воєнна операція», в інших випадках також вживається збройний конфлікт, акт агресії та інше.

Критерії диференціювання цих понять виходять за межі цієї теми, отже, обмежимося тим, що надаючи оцінку воєнному стану, ми знаходимося у правовому полі.

Попри це, звісно ж, війна засуджується на міжнародному рівні.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 2 Статуту ООН закріплено принцип, згідно з яким усі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються у їхніх міжнародних відносинах від загрози силою чи її застосування як проти територіальної недоторканості чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй [6].

Згідно зі ст. 3 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року як акт агресії кваліфікується, зокрема, вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави чи її частини, а також бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави [7].

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 01.03.2022 No A/ES-11/L.1 визнано акт агресії рф проти України як порушення Статуту ООН та скеровано до росії вимогу негайно припинити застосування сили по відношенню до України та вивести збройні формування рф з України. [8].

Наказом Міжнародного суду справедливості ООН від 16.03.2022 № 182, відповідно до якого російську федерацію

зобов'язано негайно припинити військові дії, які вона розпочала 24 лютого 2022 року на території України [9].

Усе вказує на те, що війна являє собою деструктивний процес, а отже, ні про який «розвиток» не може йти мова. Тут ми вважаємо за доцільне звернутися до поняття еволюції, яке хоча й не є юридичною категорією, однак досить вдало відображає як стан, так і сутність процесу. Еволюція враховує можливість розвитку під час війни. Не обов'язково справедливого чи гуманного. За принципом – виживає сильніший.

Еволюція – одна з форм розвитку – безперервний, поступовий, спрямований, незворотний перехід з одного стану в інший [1]. Серед властивостей еволюції називають адаптацію, автономізацію, вимирання, ріст.

Оперуючи цими категоріями, можна більш усвідомлено дати оцінку тим процесам, що властиві останнім двом рокам «розвитку» українського законодавства.

Слід зауважити, що практично одразу з початку війни в Україні парламент переведено на так звані «військові рейки», а отже, практично вся нормотворчість була спрямована на захист держави від агресора та виживання в умовах повномасштабного вторгнення «терористичним утворенням», що за масштабом території є найбільшим у світі. Станом на сьогодні, за два роки та два місяці, можна ствердно констатувати, що таких змін Україна не зазнавала з часу ухвалення Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року.

Практично усі зміни законодавства за час війни прямо чи опосередковано стосуються основи її державності – суверенітету.

Одним з основних напрямків законотворчості парламенту лишається виконання вимог на членство в ЄС, а сам по собі євроінтеграційний процес стосується практично всіх сфер суспільних відносин та суверенних прав.

Україна ще з 2014 перебуваючи на шляху до членства в ЄС та в НАТО, активно працювала над «гармонізацією

законодавства», однак, з 2022 року питання членства є екзистенційно важливим та справді невідворотним.

Серед основних стимулів нормотворчості у цей час є також вимоги, що передують виділенню фінансової допомоги, позик, надання зброї. Серед основних «спонсорів» України є уряд США, ЄС, МВФ, Світовий банк.

Директиви зазначених суб'єктів стосуються практично усіх сфер суспільного життя та існування держави.

Водночас загальновідомим є факт того, що державний суверенітет – це самостійність, повнота й неподільність влади держави в межах її території, та незалежність і рівноправність її у зовнішніх зносинах [3]. Суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах наявного кордону є цілісною і недоторканою, а поняття суверенітету охоплює такі сфери як політична, економічна, соціальна, культурна, екологічна. У згаданих працях ішлося про проблему часткової добровільної передачі державного суверенітету наддержавним утворенням, яка спровокувала дискусії щодо руйнування суверенітету (десуверенізації), інші науковці вважають такі зміни одним з етапів його розвитку, що зумовило появу нових концепцій державного суверенітету, серед яких: «об'єднаний суверенітет», «розподілений суверенітет», «обмежений суверенітет», «пізній суверенітет», «пост- суверенітет», «кооперативний суверенітет», змішаний суверенітет [4]. Подібні дискусії справді були доречними за законами мирного часу, однак, розвиток законодавства України за «законами війни» – тема, що потребує переосмислення.

Під добровільною та вільною передачею державного суверенітету наддержавним утворенням, міжнародним організаціям, урядам інших держав слід розуміти дії з власного бажання, доброї волі, без насилля та наявності вибору. Разом з цим, зміст сучасного державного суверенітету вимушено зазнає змін щодо кожної з його сфер дії.

З 24 лютого 2022 року Україна захищає територіальну цілісність, водночас кількість непідконтрольних територій з

2014 зросла. Дефіцит державного бюджету у 2024 році складає \$50 млрд., та без зовнішньої фінансової допомоги покрити видатки державного бюджету практично неможливо. Станом на сьогодні за кордоном України перебувають близько 5 млн. українських громадян – соціальне забезпечення яких здійснюється за рахунок спеціальних фондів чи урядів країн перебування. Загальні збитки довіллю України сьогодні складають 55,6 млрд євро.

Проте, що в політичній сфері Україна зміцнила власні позиції. Визнання, міжнародна підтримка та допомога сягнули безпрецедентного рівня. З урахуванням наявного стану речей державний суверенітет України «еволюціонує». Це стосується як змісту, так і обсягу суверенних прав. Такі процеси мають загальні ознаки глобалізації, однак в геополітичному аспекті є унікальними. У будь-якому разі процес триває.

Список використаних джерел:

1. Велика Українська енциклопедія: URL: <https://vue.gov.ua/Еволюція>
2. Портал української мови і культури: URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=еволюція>
3. Ю. Шемшученко. Державний суверенітет і правова держава (до 20-річчя Декларації про Державний суверенітет України). *Віче*. 2010. № 16. С. 2–3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_16_2
4. Майніна Мирослава Сергіївна. Дисертація «Особливості реалізації державного суверенітету в Європейському союзі».
5. Бехруз Х. Н., Бехруз Х. Н., д.ю.н., проф. Поняття війни у міжнародному праві: Проблеми концептуалізації. С. 558–560: URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/132>
6. Статут ООН. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN_Charter_Ukrainian.pdf
7. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року: URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

8. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 01.03.2022
No A/ES-11/L.1: URL: [https://digitallibrary.un.org/
record/3965290?ln=ru&v=pdf](https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln=ru&v=pdf)

9. Наказ Міжнародного суду справедливості ООН від 16.03.2022
№ 182 : URL: [https://r2p.org.ua/en/page/mizhnarodnyj-sud-
spravedlyvosti-oon-zobovjazav-rosiyu-
zupynyty-vijskovu-agresiyu-
shhodo-ukrayiny](https://r2p.org.ua/en/page/mizhnarodnyj-sud-spravedlyvosti-oon-zobovjazav-rosiyu-zupynyty-vijskovu-agresiyu-shhodo-ukrayiny)

*Хмарук Тарас,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
секретар Острозької міської ради Рівненської області*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Традиційна для України система правового регулювання передбачає монополію Верховної Ради України на законотворчу діяльність (в умовах відсутності практики реалізації права народу на референдум) та органів системи виконавчої влади – на правотворчу діяльність, яка проявляється через прийняття підзаконних та локальних нормативно-правових актів. Натомість, станом на зараз в умовах України для цілей праворегулювання суспільних відносин не використаним є нормотворчий потенціал Конституційного Суду України, повноваження якого передбачають пряму участь в процесі оцінки конституційності окремих положень законодавства, а також надання висновків стосовно відповідності тих чи інших міжнародно-правових актів та угод Конституції України. Крім того, повноваження в сфері тлумачення Основного Закону взагалі розкривають можливості для Конституційного Суду України деталізувати окремі її положення без прийняття відповідних законодавчих актів. Все це представляє значний науковий інтерес в контексті визначення праворегулюючої спроможності актів Конституційного Суду України та їх місця серед джерел конституційного права України.

Аналізуючи сучасні дослідження в сфері конституційної юстиції в Україні, слід зауважити на досить високий рівень актуальності цієї проблеми серед вчених- конституціоналістів. Зокрема, в контексті місця актів конституційної юстиції в системі джерел конституційного права України звертають на себе увагу праці Ю. Г. Барабаша, В. А. Григор'єва, О. О. Кравченко, Р. С. Мартинюка, В. Ф. Погорілка, М. Д. Савенка, М. В. Савчина, А. О. Селіванова, В. Є. Скоромохи, О. В. Скрипнюка, І. Д. Сліденка, А. П. Ткачука, В. М. Шаповала та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи систему джерел конституційного права України, потрібно найперше звернути увагу на декілька важливих вихідних умов її існування. Треба визнати, що система джерел конституційного права, в межах правової доктрини, розглядається як вихідна система елементів (джерел права) для всіх інших галузей права. Іншими словами, вони є вихідними, оскільки містять в своєму переліку Конституції України та закони, які прийняті на виконання або деталізацію конституційних положень. Але, окрім цього, вся сукупність джерел конституційного права характеризується наступним: 1) вона має певну ієрархію та взаємозв'язок між різними складовими елементами та різними видами джерел. Деякі джерела мають вихідний характер (Основний Закон), деякі мають похідний (закони та підзаконні акти), а деякі – вчиняють лише опосередкований вплив (правова доктрина, судові прецеденти тощо); 2) вона позбавлена усталеності, оскільки на сьогодні не існує чіткого вичерпного переліку стосовно джерел конституційного права через існування багатьох суперечок дослідників щодо їхніх окремих видів, зокрема актів конституційної юстиції, правової доктрини та правових звичаїв; 3) система джерел конституційного права має надзвичайну динаміку розвитку, яка, з одного боку, позбавлена гнучкості через існування ускладнених процедур щодо внесення змін в окремі джерела, але разом з тим саме такі джерела покликані відображати прогресивні

тенденції розвитку суспільних відносин і їхнього правового регулювання.

Слушною вбачається точка зору М. В. Афанасьєвої та А. А. Єзерова щодо того, що «джерело конституційного права являє собою створену або санкціоновану державою правову форму існування конституційно-правових норм, яка передбачена законодавством України» [1, с. 34].

На наш погляд, якщо підходити доктринально та з позицій визначення місця серед джерел права, то акт конституційної юстиції доцільно розуміти як кінцевий результат діяльності органу конституційної юстиції, оформлений у відповідному вигляді, що має правоохоронне стосовно до Основного Закону значення, та яким за результатами аналізу положень чинного законодавства органом конституційної юстиції виноситься вмотивоване та загальнообов'язкове рішення щодо способу та характеру практичного застосування, зміни, уточнення або вироблення конкретного способу правозастосування конкретної норми права.

Що ж до місця актів конституційної юстиції в системі джерел конституційного права, то тут слід звернути увагу на їх правову природу та їх основний зміст, а також на функціональне навантаження органів конституційної юстиції. Системний аналіз положень ст. 150-151-2, 152 Конституції України [2], а також ст. 51-57, ст. 83-87 Закону України «Про Конституційний Суд України» [3] підтверджує, що правові позиції Конституційного Суду України, виражені у відповідних актах: рішеннях за результатами розгляду справ за конституційними поданнями щодо конституційності законів України та інших правових актів органів державної влади або за результатами офіційного тлумачення Конституції України; висновках за результатами розгляду конституційного звернення у справах щодо: відповідності Конституції України міжнародних договорів, конституційності питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум тощо – є

результатом правозастосовної та праворегулюючої діяльності органу конституційної юстиції.

На думку А. В. Матата, правові позиції Конституційного Суду України останнім часом починають формувати нову доктрину, якою орган конституційної юрисдикції фактично реалізовує своє головне завдання – забезпечення верховенства Конституції [4, с. 19-20]. Говорячи про доктрину, науковець слушно підводить до висновку, що Конституційний Суд України дійсно ґрунтує свої висновки та правові позиції на доктринальних положеннях, оскільки саме за рахунок наукового аналізу та пізнання сутності тих чи інших, наданих для оцінки конституційності або тлумачення норм права, Конституційний Суд України здійснює конституційний контроль та одночасно забезпечує реалізацію положень Конституції України в такий спосіб, який невідомий законодавству, але є об'єктивним для застосування з огляду на існуючу законодавчу практику, сформовані джерела конституційного права та наявну конституційно-правову доктрину.

Доводячи доцільність сприйняття актів конституційної юстиції в якості окремого, синтезованого науковими положеннями та правовими нормами результату діяльності Конституційного Суду України в рамках конституційного контролю механізму держави, слід звернутися і до точки зору С. П. Рабіновича.

Так, вченим зазначається, що розглядати акти конституційної юстиції «як джерело реального, а не номінального права можна лише в контексті окремої соціологічної школи права, як самостійного напрямку доктрини правового реалізму» [5, с. 30-32].

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, ми стверджуємо, що акти конституційної юстиції за своїм правовим призначенням, ступенем та межами праворегулюючого впливу, а також з огляду на функціональне навантаження Конституційного Суду України як органу конституційної юстиції займають особливе місце в системі джерел

конституційного права України, оскільки втілюють в собі результати наукового аналізу правозастосовчої діяльності органів державної влади на підставі поєднання оцінки норм права, норм Конституції України та положень доктрини конституційно-правової науки. За результатами такої діяльності Конституційного Суду України виносяться акти, які мають всі ознаки правореґулюючих та правовстановлюючих та здатні змінювати (шліхом вилучення норм) законодавчі акти, а також містять нові моделі реалізації суспільних відносин, результати інтерпретації (в тому числі за допомогою доктринальних положень науки конституційного права) норм Конституції України, що породжує зміну способу правового регулювання таких відносин.

Наведені вище визначення, а також аналіз змістовного наповнення системи джерел конституційного права України дає змогу визначити, що акти конституційної юстиції є проявом конституційного контролю, а отже посідають важливе місце в системі забезпечення цілісності та точності конституційно- правового регулювання суспільних відносин, що стає можливим за умови поєднання в діяльності Конституційного Суду України норм права, власної правозастосовної практики, а також результатів наукового пошуку та пізнання конституційно-правової доктрини. Останні застосовуються Конституційним Судом України в процесі аналізу відповідності законів та міжнародно-правових договорів Конституції України; в процесі тлумачення положень Конституції України; підготовці правових висновків з інших питань, віднесених до повноважень Конституційного Суду України.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва М. В., Єзеров А. А. Конституційне право України: прагматичний курс : М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан та ін. Одеса: Юридична література. 2017. 256 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.04.2024)

3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 20.04.2024)

4. Матат А. В. Принципи права в системі джерел конституційного права України (від ідеї до самостійного джерела). *Право і громадянське суспільство*. 2017. № 1-2. С. 7-24.

5. Рабінович С. П. Природно-правові засади юридичного регулювання суспільних відносин в Україні : автореф. дис. ... д.ю.н. : 12.00.12 / Львівський державний університет внутрішніх справ. 2011. 36 с.

Курилас Владислава,
магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"

СПІВРОБІТНИЦТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. В умовах активного впровадження реформи децентралізації, проблема нерівномірного розвитку та матеріального забезпечення громад стала основою для створення такого механізму як співробітництво територіальних громад. Питання розвитку громад, підвищення їх економічної спроможності стало однією з умов вступу України до ЄС та одним із відмежовуючих елементів для України щодо її радянського минулого та залежності від російської федерації як правонаступниці СРСР. З огляду на це виникає потреба у дослідженні явища співробітництва територіальних громад через призму українського законодавства та досвіду зарубіжних держав з урахуванням аналізу нинішньої ситуації в Україні.

Співробітництво територіальних громад було предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як Сірик Зеновій, Глазов Олександр, Птахіна Ольга, Грушко Жанна та ін.

Дослідження правових засад міжмуніципального співробітництва та його механізмів в Україні та у Рівненській області, зокрема в умовах воєнного стану *є метою цієї доповіді.*

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком реформи децентралізації у 2014 році, Україна успішно почала реформування адміністративно-територіального устрою. Керуючись статтею 132 Конституції України, якою було вперше

закріплено принцип “поєднання децентралізації та централізації влади” та визначено курс на досягнення збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, Україна почала практично втілювати це положення на прикладі органів місцевого самоврядування [1]. Виключно формування об’єднаних територіальних громад, не могло вирішити проблему нерівномірного розвитку громад, оскільки значною мірою матеріальна забезпеченість громад визначалася географічним положенням, наявністю робочих місць, кількістю економічно активного населення та іншими факторами.

Для подолання цієї проблеми, Верховна Рада 17.06.2014 року прийняла Закон України “Про співробітництво територіальних громад”, де визначило міжмуніципальне співробітництво ефективним рушієм розвитку громад [2]. З прийняттям цього Закону, передбачалося досягнути ефективного розподілу повноважень з метою економічного розвитку громад та покращення якості надання адміністративних послуг. З цією метою, законодавець закріпив процедуру та форми співробітництва, а також певні механізми їх реалізації.

Ефективність запровадження міжмуніципального співробітництва найкращим чином прослідковується через аналіз муніципальної практики та статистики з укладення договорів. Одним з важливих елементів співробітництва є обрання форми співробітництва. Законодавець закріпив п’ять форм співробітництва, проте не всі з них є ефективними та актуальними в застосуванні для громад. Зокрема, проаналізувавши дані Реєстру договорів про співробітництво територіальних громад по всій Україні у період 2014-2024 років, можемо помітити, що реалізація спільних проєктів наразі є найпоширенішою формою співробітництва та становить більш ніж половину всіх договорів, а саме 54,61% (574 договори) [4]. Це пояснюється спрощеним порядком впровадження співробітництва та змістом форми, яка здебільшого носить короткостроковий характер. Водночас, досить цікавою є тенденція у Рівненській області, де переважаючою

є форма спільного фінансування підприємств, а спільні проекти розділяють разом з делегуванням друге почесне місце з використання громадами. Проте, повернувшись до реалізації спільних проектів, то здебільшого ця форма використовувалася для короткострокових та нескладних у реалізації проектів, як приклад договір від 27.12.2018 року між Демидівською ТГ, Бокіймською ТГ, Боремельською ТГ та Вовковийвською сільською радою, де ради домовилися про ліквідацію несанкціонованих сміттєзвалищ та створення комплексної системи збору сміття з домашніх господарств, що є досить вдалим рішенням з огляду на зміст співробітництва.

Ще однією “активною” у використанні формою співробітництва є спільне фінансування (утримання) підприємств, яке займає четверту частину всіх договорів (25,98% – 273 договори). За цієї форми, громади можуть домовлятися щодо об’єктів фінансування, їх кількості та те, яким чином можуть встановлюватися частки фінансування залежно від надання послуг. Такі договори досить часто у Рівненській області зустрічалися у культурній та освітянській сферах (наприклад Договір про спільне фінансування комплексної дитячо-юнацької спортивної школи та комунального закладу «Радивилівської дитячої школи мистецтв» Радивилівської міської ради” [5]).

Рідше для співробітництва громади використовували делегування, зокрема лише 17,32% договорів було укладено з використанням цієї форми. Здебільшого ця форма є гнучкою у використанні та використовується у сфері адміністративного забезпечення, надання соціальних послуг, освіти, науки та культури. У Рівненській області таким прикладом може слугувати Договір від 30.12.2022 року, який був укладений між Клесівською та Сарненською ТГ, в якому громади передбачили допомогу у розробленні внутрішніх документів закладів освіти, освітніх програм, навчальних програм з навчальних предметів/інтегрованих курсів, підготовку закладів освіти до проведення супервізії та інші [6].

Менш вживаними у міжмуніципальному співробітництві залишаються такі форми як утворення спільного органу – 0,57% (6 договорів), утворення спільних комунальних підприємств – 1,33% (14 договорів). Згідно з даними Реєстру, можна помітити, що сфери використання міжмуніципального співробітництва є досить обширними та зустрічаються у практично кожній сфері діяльності суспільства (медицина, освіта, архітектура і будівництво, адміністративні послуги, соціальні послуги, безпека, промисловість, архівна діяльність та документація).

Важливе значення на розвиток міжмуніципального співробітництва, також впливає нестабільна політична та економічна ситуація в країна, яка викликана воєнними станом. Зокрема, кількість укладених договорів під час 2019, 2020 та 2021 років була вищою, ніж після повномасштабного вторгнення. Основною причиною зменшення кількості угод міжмуніципального співробітництва є ведення бойових дій на території України, внаслідок чого велика кількість органів місцевого самоврядування не здійснюють діяльність, зокрема на окупованих територіях. Також, варто зауважити, що воєнний стан значно вплинув на укладення договорів та внесення їх до Реєстру, оскільки згідно даних Реєстру у проміжку між 22.02.2022 та 08.04.2022 договори між громадами не уклалися. Разом з тим, позитивним показником є наявність зафіксованого випадку договору співробітництва між громадами Донецької області у 2023 році, який свідчить про те, що попри воєнний стан, розвиток громад продовжує здійснюватися та набирати обертів.

Водночас, крім складної ситуації, викликаній збройною агресією РФ проти України, існує чимало інших перешкод та недосконалостей співробітництва, що пояснюється початком його становлення, завершенням “випробувального періоду” співробітництва та іншими факторами впливу. До об’єктивних чинників варто віднести: наявність введеного воєнного стану, відсутність нормативного врегулювання окремих питань

співробітництва, зокрема у частині відповідальності за порушення чи невиконання договорів та механізмів стимулювання співробітництва, відсутність відмежування фінансування, його врегулювання та джерела походження для забезпечення співробітництва та ряд інших. Водночас, не менш вагоме значення відводиться суб'єктивним факторам, які безпосередньо пов'язані з суб'єктами співробітництва [3]. До таких належать: відсутність достатніх знань, вмінь та навичок для ініціювання співробітництва, відсутність кваліфікованих та підготовлених кадрів, недостатня інформованість про можливість укладення договорів про співробітництво з іншими громадами, побоювання місцевої влади втратити вплив на ті чи інші комунальні об'єкти, невміння враховувати інтереси іншої сторони при визначенні умов договору, невміння вести перемовини і знаходити консенсус.

З огляду на вищезазначене, вважаю, що варто внести ряд змін до законодавства та у її процедуру, зокрема, забезпечити механізми контролю та відповідальності співробітництва, здійснити підвищення кваліфікації кадрів громад та представників ОМС, запозичити досвід європейських держав з сформованою децентралізованою системою.

Отже, співробітництво громад є складним процесом, який потребує зусиль від органів державної влади щодо законодавчих змін та вирішення питання про повноваження та інформування органів місцевого самоврядування, а також і зусиль від органів місцевого самоврядування щодо визначення своїх можливостей та визначення тих сфер, в яких співробітництво є необхідним та може бути ефективним.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII : станом на 4 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-17>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text (дата звернення: 05.04.2024).

3. Сірик З. О. Проблеми та можливості співробітництва територіальних громад України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 16, серп. С. 102–107.

4. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html> (дата звернення: 28.01.2024).

5. Договір про співробітництво територіальних громад у формі спільного фінансування (утримання) установ та організацій комунальної власності (Дитячо-юнацька школа мистецтв): від 31.08.2020 р. URL: <https://radyvylivrada.gov.ua/mizhmunicipalne-spivrobitnictvo-1591955498/>.

6. Договір про співробітництво територіальних громад у формі делегування кількох завдань : від 30.12.2022 р. URL: <https://sarny-rada.gov.ua/pres-centr/ogoloshennja/9242-dogovir-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad-u-formi-deleguvannja-vikonannja-dekilkoh-zavdan.html>.

Фінюк Юлія,
*магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ

Актуальність теми. Україна, як країна, що переживає складні політичні та військові часи, стикається з необхідністю ефективної взаємодії між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Отже, тема взаємодії військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування в Україні є надзвичайно актуальною та важливою в контексті забезпечення безпеки, стабільності та розвитку у зоні конфлікту. Вирішення цих питань вимагає комплексного підходу, спільних зусиль та ефективної координації дій між різними структурами влади.

Виклад основного матеріалу. Військова адміністрація – це система військово-адміністративних органів держави або державного апарату управління. Військове управління територією, зайнятою під час воєнних дій або окупованою внаслідок війни.

Органи місцевого самоврядування – це виборні та інші органи територіальних громад, наділені повноваженнями вирішувати питання місцевого значення. Початок повномасштабної війни 24 лютого 2022 року та введення воєнного стану в Україні поставили перед місцевим самоврядуванням нові виклики. Згідно з указом Президента України, що був схвалений законом, обласні та міські державні адміністрації, разом з органами місцевого самоврядування, створили ради оборони та військові адміністрації. Це було зроблено з метою

надання підтримки військовому командуванню у впровадженні та реалізації заходів правового режиму воєнного стану. Створення військових адміністрацій як органів державного управління стало результатом пошуку моделі, яка мала прийти на зміну місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування. По суті, було створено якісно нову форму місцевого управління військово-цивільного характеру, що в цілому довела свою дієвість в умовах, які склалися. В умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування відіграють значну роль щодо охорони та оборони територіальних громад. Відповідно до ч. 2 ст. 98 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування і далі здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України та іншими законами України. Органи місцевого самоврядування зобов'язані сприяти діяльності військовому командуванню та військовим адміністраціям щодо забезпечення заходів, які необхідні для запровадження правового режиму воєнного стану на відповідній території та захисту безпеки населення. У воєнний період співпраця між органами місцевого самоврядування та воєнними адміністраціями є критичною для забезпечення безпеки та добробуту населення, а також ефективного управління в умовах воєнного конфлікту. І саме тому на територіях, на яких уведено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян утворюється тимчасові державні органи – військові адміністрації.

Необхідність створення військової адміністрації як державного органу, який тимчасово забезпечуватиме функціонування населених пунктів, існує у тих місцевостях, де відсутній голова сільради, селища чи міста, а також відповідні ради. Законом України "Про правовий режим воєнного стану" передбачено, що військові адміністрації формуються у

тих випадках, коли місцеві органи самоврядування не можуть виконувати свої повноваження. У таких ситуаціях керівника відповідної військової адміністрації призначає Президент України за пропозицією Генерального штабу Збройних сил України або відповідної обласної державної адміністрації.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» дозволено на посаду начальника військової адміністрації призначити чинного сільського, селищного, міського голову, але ця норма не є підставою для припинення його повноважень. Вичерпний перелік підстав для дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови визначений у ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування України». Зокрема, абз. 2 ч. 2 ст. 79 цього Закону передбачено, що повноваження сільського, селищного, міського голови можуть бути достроково припинені також у випадках, передбачених законами України «Про військово цивільні адміністрації», «Про правовий режим воєнного стану». Так, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено дві підстави для дострокового припинення повноважень голови, а саме нездійснення покладених на нього повноважень (абз. 1 ч. 3 ст. 4) та порушення під час реалізації одноосібних повноважень в умовах воєнного стану Конституції України чи законів України (ч. 6 ст. 9). Таким чином, Закон визначає досить широкий перелік випадків, за яких військовій адміністрації можуть утворюватися в одному чи декількох населених пунктах. Фактичне невиконання повноважень місцевими радами, у тому числі через причини, до яких належить, наприклад, окупація населеного пункту. У разі, якщо створення військових адміністрацій здійснюватиметься лише на період окупації певного населеного пункту, це є позитивною зміною. Одночасно, дуже важливими є баланс повноважень між військовою адміністрацією та місцевою радою у разі звільнення відповідного населеного пункту від окупації.

Врегулювання відносин між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування залишається одним

з найгостріших питань. Керівництво окремих військових адміністрацій вирішило, що в їхній компетенції в перший же день повномасштабної війни своїми першими розпорядчими документами «припинити повноваження районних рад, їх виконавчих апаратів, посадових та службових осіб місцевого самоврядування, які працюють в її органах» (до прикладу: розпорядження № 1 від 24.02.2022 начальника Червоноградської районної військової адміністрації).

Основним законодавчим актом, що регулює відносини під час дії режиму воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Особливість такого правового режиму полягає у формуванні тимчасових державних органів, а саме військових адміністрацій, які діють паралельно з органами місцевого самоврядування. Однак існують ситуації, коли військові адміністрації можуть взяти на себе функції органів місцевого самоврядування. Закон передбачає, що у випадку, якщо місцева рада не може провести засідання сесії у визначені терміни, можуть створюватися військові адміністрації населених пунктів.

Органи місцевого самоврядування є важливим та вкрай необхідним елементом державного устрою, який не варто ані замінювати, ані ліквідувати. Досвід, отриманий Україною за період війни, продемонстрував, що самоорганізація населення має більше переваг перед централізованою владою.

Органи місцевого самоврядування зазнали найбільшої складності виконання під час воєнного стану у забезпеченні заходів з національної безпеки та оборони на місцевому рівні, які раніше не входили до їхніх повноважень. Недостатній досвід у такій організації та іноді недостатня кваліфікація працівників військових адміністрацій стали причинами цієї складності.

Отже, внаслідок воєнної агресії всі сфери діяльності органів місцевого самоврядування були зачеплені. У нових умовах вони адаптуються до викликів, що виникли, і продовжують виступати опорою у наданні якісних послуг громадянам та організації заходів з обороноздатності на місцях.

*Мірутенко Анна,
магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Корупція є негативним суспільним явищем, що виникає через зловживання службовими особами, громадськими та політичними діячами їхніми правами і посадовими можливостями для особистого збагачення. Вона поширена на всіх рівнях влади та в усіх сферах діяльності і може мати різні форми, такі як хабарництво, розкрадання, шахрайство, вимагання та інші. Корупція загрожує економічному зростанню та розвитку держави, тому боротьба з нею важлива для стабільності та процвітання суспільства.

Для отримання чіткого уявлення про національні стандарти в галузі протидії корупції необхідно розглянути ієрархію основних нормативно-правових актів, які містять заходи та методи запобігання корупційним злочинам, як от ратифіковані Україною міжнародні акти, закони України, укази Президента України, накази міністерств та відомств. Однак наявність законодавчої систематизації не гарантує повної ефективності. Методи боротьби з корупцією, такі як суспільне усвідомлення, запобігання корупції та невідворотне покарання, є ключовими для дієвої антикорупційної політики. Застосування цих методів у країнах, де вони були успішно впроваджені, свідчить про їхню важливість та можливість боротьби з корупцією.

Заходи протидії та запобігання корупції включають подолання суперечностей у законодавстві, реформування

державних інституцій, судової та правоохоронної систем, проведення громадського моніторингу, антикорупційну освіту, відокремлення влади від бізнесу та міжнародну співпрацю. Важливо зберегти права та свободи громадян. Боротьба з корупцією вимагає комплексних заходів та спільних дій держави, громадських організацій та громадян. Це підкреслює необхідність ефективних механізмів протидії корупції, що базуються на аналізі та прогнозуванні тенденцій корупційних дій.

Антикорупційна політика є важливим інструментом для формування чесного та ефективного суспільства. Ця політика ставить за мету боротьбу з корупцією, яка є серйозною проблемою у всіх сферах суспільного життя. Дослідження показують, що найвищий рівень корупції спостерігається в судовій системі, Верховній Раді, прокуратурі, уряді, митниці та медичних установах. Ці сфери мають прямий вплив на повсякденне функціонування суспільства, і вони є особливо вразливими перед корупційними практиками.

Україна за останні роки здійснила певний прогрес у боротьбі з корупцією, який відображається у глобальних рейтингах, зокрема, в Індексі сприйняття корупції [6]. Країна покращила своє положення, отримуючи більше балів і посідаючи вищі позиції. Цей прогрес свідчить про ефективність заходів та реформ, спрямованих на боротьбу з корупцією. Проте, позитивні зміни відбуваються повільним темпом, і досі є важливою проблемою в Україні.

Антикорупційна політика в Україні зосереджена на створенні та функціонуванні спеціальних органів, що мають на меті протидіяти різноманітним проявам корупції в різних сферах суспільства. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) відіграє ключову роль у системі антикорупційних заходів. Це агентство відповідає за аналіз ситуації з корупцією, розроблення стратегій та програм, а також за реєстрацію та контроль декларацій майнового стану вищих посадових осіб. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), з свого боку, спрямовує свою діяльність на

попередження, виявлення, розслідування та розкриття корупційних інцидентів, зокрема тих, які вчинені вищими посадовими особами і становлять загрозу національній безпеці. НАБУ, як ключовий антикорупційний орган, має значний досвід та спеціалізацію у роботі з високим рівнем корупції в органах влади. Вищий антикорупційний суд України (ВАКС) відповідає за здійснення правосуддя у справах, пов'язаних із корупцією. Він є незалежним юридичним органом, маючи на меті забезпечення дотримання закону, захисту суспільства та держави від корупційних злочинів. Важливим етапом у боротьбі з корупцією стала ухвала Верховною Радою України Антикорупційної стратегії, яка діятиме до 2025 року. Ця стратегія передбачає розробку конкретного виконавчого плану та систематичне відстеження його виконання, щоб забезпечити ефективну боротьбу з корупцією на всіх рівнях влади та суспільства [7].

Дослідивши практику Верховного суду, цікавим видалося – застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, так у постанові колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 02.02.2022 у справі № 344/16025/18, суд наголошує, щодо конкретизації цього виду покарання, не допускаючи звуження сфери застосування покарання некоректно сформульованим рішенням суду, яке в свою чергу не позбавляє засудженого права обіймати посади, пов'язані з виконанням контрольних функцій в інших сферах діяльності. У вищезазначеній постанові Верховний Суд наголошує, що якщо в санкції статті Особливої частини КК визначено характер посади або вид (рід) діяльності, то формулювання покарання у вирокі має точно відповідати змісту цієї санкції. Якщо покарання в санкції зазначене в загальній формі (наведене у формулюванні, що використовується у ст. 55 ККУ), суд повинен конкретизувати правову заборону й точно зазначити (описати, окреслити) у вирокі характер та коло тих посад або вид (рід) тієї діяльності, права обіймати які чи займатися якою він позбавляє засудженого. При цьому покарання має формулюватися таким чином, щоб засуджений

не мав права обіймати зазначені у вирокі посади або займатися забороненою діяльністю в будь-якій галузі (сфері), а також був позбавлений можливості обіймати такі посади або займатися такою діяльністю, які за змістом (характером) і обсягом повноважень є аналогічними тим, з якими було пов'язане вчинення кримінального правопорушення [9].

Україна зазнає серйозних труднощів у боротьбі з корупцією, які посилилися через кризу у Конституційному Суді та військову агресію Росії. Хоча влада здійснила кроки для відновлення антикорупційної інфраструктури, необхідні подальші заходи, оскільки корупція залишається серйозною загрозою. Важлива співпраця між НАБУ, САП та ВАКС, адже інформація про підозри та вирокі у корупційних справах є ключовим елементом успішної боротьби. Нестача ресурсів у антикорупційних органах та відсутність реальної незалежності у САП становлять серйозні перешкоди у боротьбі з корупцією. Подальші кроки у напрямку забезпечення ефективності роботи антикорупційних органів та покращення їхньої співпраці є критично важливими для досягнення успіху в боротьбі з корупцією в Україні.

Процес антикорупційних реформ в Україні потребує системного підходу, щоб забезпечити ефективне функціонування механізмів запобігання та протидії корупції на всіх рівнях державного управління. Першочерговим завданням стає прийняття законодавчих актів, які не лише визначають правові норми у сфері антикорупційної діяльності, але й забезпечують їх реалізацію та контроль за виконанням. Ці закони повинні бути зрозумілими та чіткими, а також відповідати міжнародним стандартам і вимогам Європейського Союзу, щоб зміцнити правовий простір країни та створити сприятливі умови для боротьби з корупцією. Однією з ключових ініціатив у цьому напрямку є введення інституту репутації, який визначатиме можливість особи обіймати владні посади у майбутньому. Цей механізм стає ефективним інструментом протидії корупції, оскільки він ставить рішучі обмеження для

тих, хто порушує принципи чесності та законності. Важливо, щоб критерії визначення репутації були чітко визначені і доступні для громадськості, що забезпечить прозорість та довіру до процесу визначення репутації. У той же час, систематичний моніторинг реалізації антикорупційних заходів відіграє важливу роль у визначенні ефективності боротьби з корупцією. Створення єдиної системи моніторингу дозволить оперативно відслідковувати стан корупції та реагувати на негативні явища. Крім того, важливо забезпечити жорстке покарання для корупціонерів, включаючи позбавлення права обіймати посади в державному управлінні та розробити механізми захисту осіб, які розкривають факти корупції. Не менш важливим є розвиток міжнародного співробітництва для вирішення проблем, пов'язаних із боротьбою з корупцією. Тісне співробітництво з міжнародними партнерами сприятиме обміну досвідом та практиками, що забезпечуватимуть подальше зміцнення антикорупційних механізмів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання корупції». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49. С. 6.
2. Закон України «Про доступ до публічної інформації». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011, № 32, ст. 314.
3. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014, № 47, ст. 2051.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014, № 11, ст.132.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки» від 4 березня 2023 р. №220.
6. Сергій Драчук: Індекс сприйняття корупції: Україна поліпшилась, але є ризики. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/indeks-spryjniattia-korupciji-2020/31070408.html>

7. Національне агентство з запобігання корупції: Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. [Електронний ресурс]. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiyna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf>

8. Національне агентство з запобігання корупції: Два роки після конституційної кризи: нові виклики. [Електронний ресурс]. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/dva-roky-pislya-konstytutsijnoyi-kryzy-novi-vyklyk>

9. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 02.02.2022 у справі № 344/16025/18 [Електронний ресурс]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KKS_1_pivr_2022.pdf

*Іванюк Катерина,
магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

АДВОКАТСЬКА МОНОПОЛІЯ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. Економічні та соціально-політичні перетворення в сучасному світі призвели до виникнення якісно нових суспільних відносин, демократизації форм і методів їх регулювання. З огляду на це, зросла потреба суб'єктів суспільних відносин в отриманні кваліфікованої правничої допомоги, цінність якої як соціального блага полягає, зокрема, в тому, що особа особливо відчуває в ній необхідність саме в разі порушення її суб'єктивних прав. Тому важливим елементом змісту права на кваліфіковану правничу допомогу є її надання, насамперед, під час захисту прав і свобод людини та громадянина. Тож, з огляду на важливість правничої допомоги як особливої гарантії прав, свобод і законних інтересів, є потреба в дослідженні цього феномена та виробленні практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів гарантування права на професійну правничу допомогу (адвокатську монополію).

Виклад основного матеріалу. Адвокатська монополія в Україні була запроваджена конституційною реформою 2016 року. Зокрема, Розділ VIII «Правосуддя» Конституції України було доповнено статтями 131-1 та 131-2, які, серед іншого, передбачають, що «прокуратура в Україні здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом», а також, що «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть

бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена» [1].

Крім того, згідно із внесеними змінами до Конституції України регламентувалося, що:

1) представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131-1 та статті 131-2 цієї Конституції здійснюється виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року;

2) представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року [1].

Введення монополії адвокатури в Україні було запозиченням досвіду багатьох розвинених держав світу. Сьогодні монополія існує в США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, в усіх країнах Латинської Америки. Туреччина, Австрія, Італія, Німеччина – країни, в яких діє адвокатура на всіх рівнях судового представництва. В Японії провадження такої діяльності без статусу адвоката вважається злочином [2, с. 42].

Приміром, у Німеччині адвокатська монополія діє схожим чином, як і в Україні. Зокрема, за загальним правилом, закріпленим у статті 138 Кримінального процесуального кодексу Німеччини, як захисники можуть бути обрані адвокати, яких було допущено до роботи в одному із судів округу, а також викладачі права всіх вищих навчальних закладів Німеччини, у тому числі і технічних. Деякі винятки передбачено в залежності від складності справи та інстанції – у дрібних справах у районних судах, за вибором підсудного і з дозволу суду, якщо участь захисника є обов'язковою, а обрана особа не належить

до кола осіб, які можуть бути захисниками, вона бере участь у справі разом із професійними захисником [3, с. 152].

Крім того, в Австрії адвокатська монополія поширюється на всі суди і відомства Австрійської Республіки та охоплює всі повноваження з представництва сторін як у судах, так і поза ними, з публічних і приватноправових питань. У статті 62 Кримінального кодексу недвозначно закріплено, що захисником у кримінальному судочинстві може бути лише адвокат. Тільки у виняткових випадках із дозволу суду захисником може бути особа, яка не є адвокатом, але в той же час успішно здала державний іспит. Що стосується цивільного судочинства, то сторони зобов'язані використовувати послуги адвокатів у таких категоріях справ: справи, позовні вимоги в яких перевищують 5000 євро; справи, що розглядаються вищими інстанціями; справи, що розглядаються в населених пунктах, в яких практикують мінімум два адвоката; справи про розлучення, припинення або визнання недійсним шлюбу, а також справи про оскарження факту укладення шлюбу тощо [4].

У цьому аспекті, необхідно звернути увагу на міжнародні стандарти, які пропонує європейська спільнота, при розгляді інституту адвокатської монополії. Відтак, варто розглянути більш детально практику Європейського суду з прав людини, який шляхом тлумачення положень Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, встановлює ті мінімальні стандарти забезпечення непорушності прав людини, до яких має прагнути держава.

Так, на доцільність існування адвокатської монополії Європейський суд з прав людини звернув увагу під час розгляду справи «Мефта та інші проти Франції». Зокрема, суд пояснив, що право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення на захист адвокатом за власним вибором не може вважатися абсолютним, а отже, національні суди можуть скасовувати вибір людини, коли є відповідні і достатні підстави вважати, що це необхідно в інтересах правосуддя. Таким чином, особливий характер провадження

в касаційному суді цілком виправдовує необхідність у тому, щоб монополія на усні виступи залишалася за спеціалізованими юристами і щоб така монополія не позбавляла заявників розумної можливості представляти свої справи в умовах, які не є несприятливим для них [5].

Також, у справі «Загородній проти України» Європейський суд наголосив, що право заявника на вільний вибір свого захисника було обмежене, оскільки захисник за його вибором був юристом, але не мав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Однак, на думку Суду, таке обмеження права на вільний вибір захисника само по собі не порушує питання за підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, оскільки певна юридична кваліфікація може вимагатись для забезпечення ефективного захисту особи [6]. До того ж, при розгляді справи «Молдавська проти України» ЄСПЛ нагадав, що право доступу до суду не є абсолютним, і може підлягати обмеженням, які дозволяються опосередковано. Вимога про те, щоб сторона була представлена кваліфікованим адвокатом перед судом касаційної інстанції не може розглядатися як така, що суперечить статті 6 Конвенції. Таким чином, рішенням у цій справі ЄСПЛ підтвердив доцільність монополії адвокатури на представництво в українських судах [7].

Таким чином, адвокатура є необхідним елементом демократичної, правової держави, що відіграє важливу роль у реалізації принципу верховенства права, конституційних прав на судовий захист та на професійну правничу допомогу. Аналізовані світові тенденції засвідчують, що адвокатська монополія означає не обмеження ринку юридичних послуг, а нормалізацію регулювання і встановлення єдиних правил, які допоможуть стати ринку прогнозованим й еволюційним.

Усі держави світу, які сповідують принцип верховенства права, йдуть шляхом формування єдиного ринку юридичних послуг та встановлення загальних правил у сфері професійної правничої допомоги. Перехід до введення єдиних стандартів, який свого часу був ініційований в Україні, свідчить про те, що

наша держава не ігнорує зарубіжного досвіду і прагне розвинути правову культуру суспільства. Більше того, аналізуючи судову практику, можна побачити, що наділення адвокатури винятковими повноваженнями щодо здійснення захисту та представництва не є порушенням права на справедливий суд, яке гарантоване статтею 6 Європейської конвенції з прав людини, і на це неодноразово звертали увагу і Європейський суд з прав людини, і національні суди України.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n99>.

2. Олійників О. В. Японський юридичний світ. Перші враження. *Адвокат*. 2009. № 1. С. 42-47.

3. Переверза І. М. Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". Одеса, 2016. С. 178.

4. Austria – Rechtsanwaltsordnung (RAO). URL: http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/de_austria_rao2406204_1188554905.pdf 5. Judgment of European court of human right sin case of «Meftah and Others v France» 26 July 2002 (Applicationnos. 32911/96, 35237/97 and 34595/97). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60638>.

6. Рішення Європейського суду з прав людини «Загородній проти України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739#n93.

7. Рішення Європейського суду з прав людини «Молдавська проти України». HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193900>.

*Кійко Сніжана,
магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Вагому роль у забезпеченні прав людини в демократичних країнах відіграють органи конституційної юстиції, втім ефективність функціонування цих інституцій у правозахисній сфері залежить від юридичних інструментів, в тому числі конституційної скарги. Попри те, що в Україні інститут конституційної скарги був запроваджений лише в 2016 році, його важливість у забезпеченні прав людини, їх захисті та реалізації стає однієї із гарантій успішного вступу України до Європейського Союзу. Запровадження в Україні цього інституту є важливим та прогресивним кроком, та з огляду на те, що механізм конституційної скарги досі потребує реформування, це питання вимагає від науковців та законодавця більш детального дослідження, аналізу актуальних проблем та вироблення дієвих рекомендацій.

Механізм конституційної скарги був предметом досліджень таких вітчизняних науковців як Жаровська Ірина, Нітченко Алла, Міщук Інна, Мельниченко Богдана та інші.

Дослідження механізму конституційної скарги на основі практики Конституційного Суду України *є метою цієї доповіді.*

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою умовою формування демократичної правової держави в Україні є створення дієвого механізму охорони й захисту основних прав і свобод. Ця необхідність відповідає положенням

статті 55 Конституції України, в яких зазначається про забезпечення прав громадян правосуддям та про судовий захист прав громадян від неправомірних посягань та обмежень [1].

Особливе місце в системі судочинства відведено саме конституційному судочинству, що зумовлено особливим характером Конституції як джерела права. Особливий характер положень Конституції як джерела права досить яскраво проявляється під час розгляду такого поняття, як конституціоналізм, що позначає певний стан політико-правової системи держави, зумовлений закріпленням деяких правових норм на рівні Конституції і їх прямою дією. Основою судового конституціоналізму є фундаментальні права людини, баланс влади і свободи, поєднання приватних і публічних інтересів, забезпечення єдності соціокультурних і юридичних, нормативно-правових чинників у процесі конституціоналізації правового порядку [2, с. 78]. Саме в такому розумінні конституціоналізму проявляється зв'язок положень Конституції як джерела права з концепцією природного права, яке лежить в основі конституційного захисту прав людини.

Останніми роками простежується істотне підвищення ролі судової влади в конституційному розвитку України, особливо в контексті конституційної реформи, яка досі триває. У цьому зв'язку важливою складовою загальнодержавного механізму охорони і захисту прав та свобод людини виступає саме інститут конституційної скарги. Через діяльність Конституційного Суду України відбувається виявлення конституційної природи прав людини, навіть тих, які не закріплені в Конституції, тим самим на практиці їм надаються якості природних, невідчужуваних, основних прав і свобод. Тож, об'єктом захисту Конституційного Суду України є конституційні права, зокрема ті, які прямо не перераховані в Конституції України.

Виявлення змісту таких конституційних норм має відбуватися в контексті загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Загалом Основний Закон України не містить конкретних механізмів гарантій і захисту прав і свобод

людини від порушень. Непоодинокі випадки, коли під час захисту, наприклад цивільних прав, у суді порушувалися конституційні права людини. Водночас, процедури повного відновлення порушених прав не існувало. Тому варто зазначити, що конституційна скарга – це новий процесуальний засіб захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні, що є вагомим кроком на шляху до вдосконалення українського законодавства щодо відповідності його європейським стандартам у сфері захисту прав людини та громадянина.

Розвиток інституту конституційної скарги як елемента правозахисного механізму є сьогодні одним з найважливіших питань порядку денного в конституційному правосудді багатьох європейських держав. Специфіка інституту конституційної скарги, на відміну від інших форм судового захисту прав людини, проявляється в тому, що предметом оскарження може бути нормативний правовий акт, зокрема закон, а не тільки індивідуальний акт правозастосування. До того ж конституційний контроль, здійснюваний у межах судочинства за скаргами громадян, полягає в перевірці відповідності правового акта Основному Закону держави, який як джерело права характеризується стабільністю і встановлює загальні засади національного законодавства, що дозволяє суб'єкту права на конституційну скаргу оскаржувати зокрема (і переважно) нормативні правові акти аж до рівня закону, спираючись більшою мірою на принципи права і перебуваючи в меншій залежності від буквального тлумачення правової норми. Голова Конституційного Суду України Станіслав Шевчук наголошує на прогресивності для нашої держави такого нового інституту, як «конституційна скарга», згідно з яким будь-який громадянин, без посередництва народних депутатів чи інших осіб, у певних випадках може звернутись до Конституційного Суду зі скаргою щодо неконституційності окремого законодавчого положення чи закону загалом [3]. Свого часу сучасні вітчизняні конституціоналісти відзначали, що без конституційної скарги доступ громадян до конститу-

ційного правосуддя здається малоефективним, а конкуруючий характер досягнення правової справедливості з іншими суб'єктами права практично відсутній [4, с. 83-84]. Ще до моменту внесення змін у текст Конституції України 2016 року, розглядаючи інститут конституційної скарги, значна частина науковців відзначала його вагомість як одного із засобів захисту прав людини, важливу форму громадського контролю за публічною владою, один із шляхів підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення

Право громадянина на звернення до органів конституційної юстиції з вимогою перевірити конституційність закону є вельми затребуваним в Україні. Від жовтня 2016 року в Конституційному Суді зареєстровано понад 600 конституційних скарг [5], однак більша частина з них була відхилена Секретаріатом Конституційного Суду у зв'язку з порушенням вимог до форми скарги. Всі інші – передані (або передаються) на розгляд колегіям, за результатами розгляду яких були прийняті (або приймаються) рішення або про відмову, або про відкриття провадження.

Варто відзначити, що значна частина скарг не відповідає вимогам, зазначеним в Законі України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року [6]. Для прикладу, частина скарг не містить обґрунтування підстав оскарження положень закону, інша частина – подається недержавною мовою. Крім того, особи, що подають скаргу, не зазначають, яке саме конституційне право було порушено. В окремих випадках суб'єкт подання скарги не враховує термінів подання скарги, умови остаточного рішення суду апеляційної та касаційної інстанції. Деякі конституційні скарги стосуються рішень Верховного Суду, наприклад, ідеться про непогодження з рішенням в цілому тощо. Щодо окремих скарг виявлено, що остаточне судові рішення у справах авторів клопотань набрало законної сили до 30 вересня 2016 року. Тобто, найпоширенішою підставою відмови у відкритті провадження, є нерозуміння громадянами суті інституту конституційної скарги та вимог до її подання.

Для подолання вищезазначених проблем важливим елементом є проведення інформаційного роз'яснення серед населення. Це сприятиме підвищенню обізнаності громадян про їхнє право на внесення конституційної скарги та вимог щодо її оформлення. До того ж, для досягнення поставленої мети Конституційний Суд України розмістив на своєму офіційному сайті пам'ятку про порядок внесення конституційних скарг. Водночас деякі недоліки української моделі конституційної скаргивиражаються в розмитості підстав для звернення зі скаргою до Конституційного Суду України, відсутності чіткого правового регулювання предмета скарги, кола суб'єктів, які мають право подавати скарги, а також критеріїв допустимості скарги. Зазначені прогалини і неточності в законодавстві частково заповнюються правовими позиціями Конституційного Суду України, що, однак, є лише тимчасовим заходом. Це пояснюється тим, що правові позиції суду вимагають систематизації і нормативного закріплення.

Відтак перед органами конституційного контролю держав молодих демократій постає чимало загальних проблем, вирішення яких вимагає взаємного обміну досвідом у цій сфері. Справді, практично у частині питань розвитку інституту конституційної скарги в Україні існує певний емпіричний матеріал, запозичений з правових систем інших держав, зокрема у частині моделі організації конституційного контролю та формі конституційної скарги.

Загальновідомо, що конституційна скарга подається щодо закону, що торкається конституційних прав і свобод людини. На кожному етапі розвитку суспільства на перший план виходить захист певної групи конституційних прав і свобод. Так, останнім часом Конституційний Суд України великого значення надає захисту такій групі конституційних прав, як соціальні права. Найчастіше у конституційних скаргах, що подаються до органу конституційної юрисдикції піднімаються такі соціальні питання, як пільги та пенсійне забезпечення.

До того ж, важливо відзначити, що важливим аргументом на користь впровадження інституту конституційної скарги є можливість зменшення кількості справ проти України, які розглядає Європейський суд з прав людини. Скарги, що скеровуються до ЄСПЛ, цілком можуть вирішуватися на рівні Конституційного Суду України. Водночас це сприятиме покращенню національних механізмів, усуненню прогалин чинного законодавства та зменшенню навантаження та судові органи.

Підсумовуючи вищевикладене, варто вказати, щонині досить складно уявити демократично-правову державу, яка не містить у своєму правозахисному механізмі такий складовий елемент як конституційна скарга. Аналізуючи законодавство України та практику діяльності Конституційного Суду, можна стверджувати про ефективність конституційної скарги як процесуального засобу захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Без впровадження реально дієвого інституту конституційної скарги неможливо системно забезпечити верховенство Конституції України та гарантувати становлення конституціоналізму. Саме тому, конституційна скарга виступає гарантією прав та свобод людини і громадянина, умовою розвитку демократії на конституційних засадах, компонентом верховенства права у вигляді забезпечення втілення у законодавстві принципів права. Отже, конституційну скаргу варто розглядати не лише як один механізм судового захисту, а як засіб впливу на якість чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.

3. Зозуля Н. Станіслав Шевчук: про перший досвід розгляду конституційних скарг та суд, що «судить» закони. *Українське право*.

2018. 20 квіт. URL: <http://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/stanislav-shevchuk-pro-pershydosvid-rozglyadu-konstytutsiynykh-skarg-ta-sud-shcho-sudyt-zakony/>

4. Селіванов А., Євграфов П. Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності. *Право України*. 2003. № 4. С. 80–85.

5. Конституційний Суд України. Конституційні скарги. URL: <http://www.ccu.gov.ua/konstytuciyni-skargy>

6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136- VIII. База даних «Законодавство України». *ВР України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

Іванов Володимир,
магістр ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна є однією з найважливіших випробувань для будь-якої країни та її військових сил. Воєнний стан є складним періодом для кожного суспільства, де військові дії вимагають від військовослужбовців особливої готовності та відданості своїй країні. Виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану вимагає від військових не лише фізичної сили, але й моральної стійкості та професіоналізму.

Військовослужбовці як громадяни України мають обов'язок захищати Батьківщину, що пов'язано з обмеженнями їх прав і свобод. Виконуючи військовий обов'язок, громадянин переходить у статус військовослужбовця, що призводить до обмеження деяких конституційних прав і свобод. Ці обмеження є необхідними в контексті виконання військових обов'язків і пов'язані з особливостями військової служби. Такі обмеження в правах військовослужбовців визначаються інтересами суспільства, необхідністю уникнення політизації армії, захисту спеціальних інтересів армії та забезпечення дисципліни і порядку в армії [2, с. 128-130].

Особливості виконання військового обов'язку Умови воєнного стану ставлять перед військовими рядом викликів, які відмінні від мирних часів. Підготовка до військових дій вимагає посиленої тренуваності, вміння швидко реагувати на зміни в обстановці та ефективно співпрацювати з іншими військовими підрозділами.

В умовах правового режиму воєнного стану військовослужбовцям обмежуються такі окремі права, як конституційне право на державне пенсійне забезпечення у випадках, передбачених Конституцією України та Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Водночас обчислення вислуги років для них під час дії зазначеного правового режиму залишається незмінним.

Тому, на нашу думку, після набуття військовослужбовцями права на пенсію, урахуваючи продовження військової служби в умовах правового режиму воєнного стану, їм доцільно виплачувати пенсійне забезпечення, а також здійснювати обчислення вислуги років на пільгових умовах, як-от один місяць служби за три місяці. Це, у свою чергу, компенсуватиме підвищені навантаження, пов'язані з виконанням обов'язків військової служби та стимулюватиме до подальшого проходження військової служби в лавах Збройних сил та інших військових формуваннях.

Обмеження конституційних прав та свобод військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану також стосуються надання їм відпусток. Так, в особливий період під час дії воєнного стану військовослужбовцям можуть надаватися тільки відпустки за сімейними обставинами та з інших поважних причин зі збереженням грошового забезпечення тривалістю не більш десяти календарних днів без урахування часу, необхідного для проїзду в межах України до місця проведення відпустки та назад, але не більше двох діб в один кінець (ст. 10–1) [4, с. 70-72].

Отже, військовослужбовцям в умовах воєнного стану не надаються щорічні основні відпустки, передбачені законодавством, зокрема ст. 45 Конституції України, окрім відпусток за сімейними обставинами та з інших поважних причин. Ураховуючи зазначене, на нашу думку, під час дії правового режиму воєнного стану необхідно передбачити виплати грошових

компенсацій за невикористані щорічні основні відпустки в рік набуття права на них [3].

Окремо слід звернути увагу на те, що відкликання військовослужбовців із щорічних основних відпусток дозволяється: за рішенням Міністра оборони України, керівників центральних органів виконавчої влади й інших державних органів, які, відповідно до закону, здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних сил України, а також командувачів відповідних військових формувань, які за посадою не є керівниками центральних органів виконавчої влади. Проте в разі введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях відкликання військовослужбовців із щорічних основних відпусток здійснюється без рішень вищезгаданих посадових осіб. Тобто в разі введення правового режиму воєнного стану відкликати із щорічних основних відпусток військовослужбовців дозволяється посадовим особам, які направили їх у відпустки. Однак у повсякденній діяльності військовослужбовці відкликаються з відпустки, зокрема в Міноборони та Збройних силах України, за рішенням Міністра оборони або начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних сил України [1].

Отже, враховуючи нормативно-правову базу, яка передбачає обмеження конституційних прав та свобод військовослужбовців, можна зробити висновок, що їхній конституційно-правовий статус відрізняється тим, що вони користуються правами і свободами з обмеженнями, що встановлені законодавством, з урахуванням особливостей проходження військової служби. Військова служба, через свою специфіку, включає в себе підвищені небезпеки, додаткові обов'язки, підвищену відповідальність та обмеження прав і свобод.

Військовослужбовці як особи з особливим правовим статусом, підпадають під вплив не лише загального законодавства, але й військового законодавства. Останнє передбачає окремі обмеження їхніх конституційних прав і свобод, особливо

в період дії правового режиму воєнного стану. Ці обмеження спрямовані на забезпечення належного виконання службових обов'язків, збереження належного рівня бойової та мобілізаційної готовності військ (сил). Вони можуть стосуватися, зокрема, умов і строків проходження військової служби, а також надання відпусток і їхнє відкликання.

Як висновок, необхідно зазначити, що виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану вимагає від військовослужбовців високої готовності, професіоналізму та відданості своїй країні. Важливою є якісна підготовка, організація взаємодії та психологічна підтримка для успішного виконання військових завдань у складних умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Богуцький В. В., Григоренко Є. І., Григоренко Я. О. Право на проходження військової служби у контексті забезпечення воєнної безпеки сучасної держави : монографія. Харків : Право, 2019. 274 с.
2. Ботвінов Р. Г. Військова служба України як інститут публічної служби. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. № 3 (34). С. 128–134.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відом. Верх. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Шамрай Б.М. Правові аспекти обмеження конституційних прав та свобод військовослужбовців під час дії правового режиму воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(28). Том 1. С. 70-72.

*Домбик Іванна,
магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

ВИБОРЧІ СПОРИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Вибори становлять основу будь-якого демократичного суспільства, відображаючи голос народу та легітимність осіб, що перебувають при владі. Важливо відзначити, що забезпечення демократичної стабільності та підтримка її цілісності безпосередньо залежать від стандартів вирішення виборчих спорів, а відтак цілком очевидна та виправдана увага, що приділяється даному інституту.

Виборчі спори, які виникають під час виборчого процесу, мають бути вирішені шляхом прозорого та справедливого процесу, щоб забезпечити довіру громадян до виборчої системи. Завдяки цьому демократія зміцнюється та розвивається.

На сучасному етапі розвитку законодавства про вибори, вирішення виборчих спорів стає важливим елементом захисту гарантованих Конституцією України прав та свобод громадян. Під захистом виборчих прав слід розуміти сукупність способів доступних для їх використання з метою забезпечення непорушності цих прав та вжиття заходів спрямованих на їх відновлення [1, с. 174].

У теорії права розрізняють активне і пасивне виборче право. Активне виборче право, виходячи із національного законодавства передбачає:

– можливість приймати участь у діяльності громадських організацій та політичних партій;

– подавати до уповноважених органів у сфері організації виборів свої персональні дані, а також отримувати відомості про їх отримання;

- примати участь у діяльності виборчих комісій;
- примати участь у діяльності щодо висуненні кандидатів;
- обговорювати виборчі програми;
- отримувати, а також поширювати відповідну інформацію про кандидатів і їх програми;
- брати участь у здійсненні передвиборчої агітації;
- спостерігати за ходом проведення виборів;
- здійснювати оскарження фактів порушення власних виборчих прав, інтересів;
- та інші [2, с. 9].

Пасивне виборче право передбачає:

- здійснювати висунення власної кандидатури для участі у виборах;
- безпосередньо реєструватися кандидатом на зайняття відповідної виборчої посади;
- участь у формуванні виборчих комісій;
- здійснювати спостереження за ходом проведення виборів через спостерігачів;
- створювати, наповнювати виборчий фонд і використовувати його на потреби ведення виборчої компанії, та інші.

Дотримання цих виборчих прав під час проведення та організації виборів має бути запорукою відкритого та безспірного виборчого процесу. Але, як показує практика, чинне законодавство недосконале, це підтверджується кількістю виборчих спорів, які виникали під час проведення виборів минулих років.

Перш ніж зрозуміти, в чому ж прогалини в законодавстві та запропонувати механізми їх вирішення, потрібно зрозуміти, що ж мається на увазі під поняттям «виборчі спори». На жаль, у законодавстві такого визначення немає, і це є проблемою, тому що немає чіткого розуміння, що таке «виборчі спори».

У науковій літературі склалося декілька підходів щодо розуміння виборчих спорів. Згідно з першою позицією, виборчі спори розуміються як адміністративна справа чи справа адміністративної юрисдикції, яку розглядає адміністративний суд [3, с. 6]. Інша група вчених розглядає виборчі спори як правовідносини, що характеризуються суперечностями між суб'єктами виборчого процесу [4, с. 193]. Як правовий конфлікт розглядає виборчий спір М.І. Смокович, таким чином, представляючи третю позицію щодо розуміння сутності виборчих спорів [5, с. 269].

На нашу думку, виборчі спори – це правовідносини, які виникають між суб'єктами виборчого процесу або референдуму і характеризуються суперечностями та порушеннями права громадян.

Слід звернути увагу, що на теперішній час, згідно з діючим законодавством, виборчий спір можна вирішити двома шляхами: у судовому та в позасудовому порядку. Під час проведення досліджень виникла необхідність детально проаналізувати обидва способи.

До ключових суб'єктів вирішення виборчих спорів у позасудовому порядку відносяться виборчі комісії, а відповідне право громадяни реалізують у контексті гарантованої можливості здійснювати звернення до органів публічної влади, а на останніх покладається обов'язок розглядати такі звернення. Таким чином, звернення зі скаргою до виборчої комісії є елементом реалізації громадянином конституційного права на звернення. Таке право в жодному випадку не може ні яким чином обмежуватися [6, с. 7-13].

Скарга про виборчий спір, що розглядається виборчими комісіями проходить наступні етапи:

- подання скарги, що передбачає:
 - а) прийняття; б) реєстрацію; в) вивчення змісту;
- вирішення скарги:
 - а) вивчення скарги та додатків; б) розгляд на засідання;
 - в) підготовка проекту рішення;

- прийняття рішення комісією;
- виконання рішення.

Результат рішення оформлюється офіційним документом у вигляді постанови з всіма визначені законодавством реквізитами, що набуває законної сили і підлягає виконанню відповідними суб'єктами, яким вона спрямована.

Виборчі комісії – не єдиний орган, що займається вирішення виборчих спорів у позасудовому порядку. Згідно із законом "Про Державний реєстр виборців", доцільно віднести вирішення виборчих спорів до відповідного органу, який веде цей реєстр. Такий орган зазвичай має повноваження перевіряти та вирішувати питання, пов'язані з реєстрацією виборців, внесенням їх даних, а також виявленням та усуненням можливих порушень чи неточностей в реєстрі. Такий підхід дозволяє забезпечити правильність та точність інформації про виборців, що є важливим для відбування справедливих та легітимних виборів.

Судовий захист прав громадян є одним із дієвих та пріоритетних напрямків реалізації громадянами конституційного права на звернення до суду для реалізації гарантованих прав і свобод, їх захисту від незаконних дій і бездіяльності органів публічної адміністрації. Пріоритет судового порядку полягає в тому, що рішення виборчих комісій за результатами розгляду аналізованої категорії публічно-правових спорів може бути оскаржено до суду.

Основним органом, який розглядає та вирішує виборчі спори, є Адміністративний суд. Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 17 Кодексу про адміністративне судочинство України, юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом. Так, саме адміністративний суд є органом, який мусить мати чіткий механізм вирішення виборчих спорів.

Аналізуючи рішення суду та позовні скарги, а також дослідження деяких науковців, можна виділити найбільш актуальні питання виборчих спорів: неналежне утворення виборчих дільниць та округів; неправомірне включення (невключення)

до спису виборців; неналежне оформлення виборчих комісій; відмова у реєстрації кандидата; неправомірне використання ЗМІ; неправомірне використання службового становища; порушення правил проведення передвиборчої агітації; порушення порядку фінансування виборів; порушення правил та порядку голосування; порушення правил підрахунку голосів [7, с. 15–16].

Розкриваючи зміст аналізованого питання, доцільно наголосити на важливості судової практики Верховного суду у справах щодо розгляду виборчих спорів, що підлягає врахування іншими судами під час вирішення аналогічних справ.

Так, згідно з рішенням Верховного суду, викладеного у справі № 9901/437/19, що стосується гарантування права на захист за фактом порушення виборчого законодавства, зазначено наступне: «Гарантією вільних і справедливих виборів є діюча у державі система уповноважених органів щодо розгляду скарг на порушення виборчого законодавства. Ключовою метою вказаної системи державних органів в частині її наділення повноваженнями на розгляд вказаної категорії справ є гарантування можливості особами реалізовувати особисті виборчі права, а також забезпечення довіри населення до порядку здійснення управління виборчим процесом в цілому» [8]. На думку колегії суддів, сформована процедура, що використовується для оскарження судових рішень має гарантувати неупередженість і об'єктивність під час розгляду виборчих справ [8].

Згідно з постановою Верховного суду від 01.04.2020 у справі № 815/1666/18, розглянуто адміністративний позов виборчої комісії про визнання протиправної бездіяльності відповідача щодо неприбуття на засідання виборчої комісії, на якому мали б вирішуватися питання щодо організації скликання першого засідання новобраної ради, а також забезпечення його прибуття. За результатами розгляду колегія суддів констатувала, що у ст. 275 Кодексу адміністративного судочинства України детально врегульована компетенція виборчої комісії щодо можливих підстав звернення до суду з адміністративними позовами і серед

таких підстав відсутні підстави, що відповідали б вимогам заявленим у позові, а тому їх не можна визнати правовими. З таким мотивів у задоволенні позову виборчої комісії відмовлено [9].

Згідно з постановою від 29.04.2020 у справі № 9901/510/19 колегія суддів дійшла висновку, що право на оскарження дій суб'єктів виборчого процесу, що не наділені публічно-владними повноваженнями, досить обмежене, оскільки зводиться до можливості оскарження прав виборців виключно під час проведення виборів. Така особливість впливає з коротких строків звернення до суду і скороченими строками розгляду виборчих спорів. Після того як вибори закінчуються, фактично мета захисту відповідного права втрачається, а отже і необхідність звернення до суду. Обмежений строк звернення до суду за захистом виборчих справ зумовлений не можливістю функціонування постійного режиму виборів [10].

Не можна обійти в ході аналізу обраної тематики і медіацію, що є альтернативним судовому способом вирішення спору. Питання про можливість застосування медіації для виборчих спорів досить дискусійне. Медіація може бути корисною в контексті виборчих спорів, оскільки вона може допомогти знайти швидке та ефективне рішення, що задовольняє обидві сторони. Вона також може допомогти зберегти відносини між сторонами спору, що може бути важливим у контексті політичних виборів.

Але також досить значна кількість науковців підтримує точку зору про те, що аналізований різновид спорів не може бути вирішений із застосування медіації. Ключовими перешкодами в застосування такого способу вирішення є короткостроковість виборчого процесу та обмеженість строками можливості розгляду таких спорів. Ключовою ознакою медіації є добровільна згода сторін щодо звернення за її застосування, а в цьому випадку однією стороною спору завжди виступає орган, наділений владною компетенцією, і його свобода розсуду в цьому контексті обмежена.

Як висновок слід зазначити, що ключових способом захисту виборчих прав і вирішення виборчих спорів є судовий порядок

їх розгляду, оскільки саме рішення судів у порівнянні з рішеннями, ухваленими адміністративними органами чи досягнуті із застосуванням медіації, характеризуються ознакою остаточності і виносяться від імені держави. Крім того, саме суди реалізують конституційний принцип невідворотності притягнення до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Сkochиляс-Павлів О. В. Виборчі спори в адміністративному судочинстві України: поняття та особливості. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 173-180.

2. Тимошенко І. В. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства України: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2010. 22 с.

3. Бачеріков О. В. Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 21 с.

4. Сьох К. Я. Механізми вирішення виборчих спорів в Україні. *Підприємництво, господарство та право*. 2019. № 6. С. 192-197.

5. Смокович М. І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 576 с.

6. Козюбра М. І. Дотримання вимог верховенства права – запорука забезпечення виборчих прав громадян та потреб суспільства. Виборче право України в контексті європейських демократичних стандартів. Київ : СтилоС, 2016. С. 7-13.

7. Смокович М. І. Категорії виборчих спорів: динаміка їх виникнення. Проблеми адміністративного права. 2014. С. 14–23.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 серпня 2019 року у справі № 9901/437/19, URL: <https://verdictum.ligazakon./83692852> (дата звернення: 20.03.2024).

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01 квітня 2020 року у справі № 815/1666/18. URL: <https://verdictum.ligazakon./88952213> (дата звернення: 20.03.2024).

10. Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2020 року у справі № 9901/510/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/?q=%22%D0%A6%D0%92%D0%9A%22> (дата звернення: 20.03.2024).

Шокало Андрій,

*студент магістеріуму ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРАКТИЦІ

У період активного розвитку демократії та верховенства права в ХХІ столітті, здавалося б, війни є чимось неможливим. Проте, як свідчить історія, збройні конфлікти є невід'ємною частиною життя людства і попри заборону статті 33 Статуту ООН використовуються як засіб розв'язання спорів у міжнародних відносинах.

«Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які вчиняють такі злочини, положення міжнародного права можуть бути приведені у виконання», – саме під таким гаслом був створений Нюрнберзький трибунал, перший в світовій історії судовий орган ad hoc, який покликаний був притягнути до міжнародної кримінальної відповідальності головних військових злочинців Третього Рейху [1]. Було надано закріплення принципу індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

В докір Нюрнберзькому та наступному Токійському трибуналам ставлять, той факт, що це були «суди переможців над переможеними». Варто погодитись із цією думкою частково, оскільки справді на лаві підсудних були лише представники країн, що зазнали поразки у війні. З іншої сторони, дуже влучно висловився німецький аналітик Р. Хенкіс підкреслюючи,

що «судді у Нюрнберзі не перетворювали суд на показовий процес з наперед вирішеним результатом. Навпаки, робилися всі зусилля для вивчення питання щодо вини та невинуватості. Вирок суду не обрушився на невинних».[2] І справді, докази жакливіх злочинів були незаперечними, як зазначається в самому рішенні: «...підсудні повинні були знати, що чинять всупереч міжнародному праву».

Наведені вище трибунали створювалися на договірній основі, тобто за спільним рішенням держав. Надалі міжнародне кримінальне право стикнулося із необхідністю відреагувати на злочини в Югославії(1993) та Руанді(1994). Було використано дещо інший механізм, зокрема трибунали створювалися Резолюціями Ради Безпеки ООН №771 та №780. Виходячи з цих міжнародно-правових документів. Рада Безпеки використала розділ VII Статуту ООН, а саме положення статті 41, яке надає їй змогу вирішувати, які заходи, не пов'язані з використанням збройних сил, повинні застосовуватися для виконання рішень Ради Безпеки.

Варто виділити рішення міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії у справі «Прокурор проти Душко Тадича».[3] Обвинуваченим було подано апеляційну скаргу до апеляційної палати Міжнародного трибуналу, в якій він поставив перед судом наступні питання:

- а) незаконне заснування Міжнародного трибуналу;
- б) неправомірний примат Міжнародного трибуналу над національними судами;
- в) відсутність юрисдикції *ratione materiae*.

Всі доводи апелянта було аргументовано відкинуті. Дане рішення можна назвати «відповіддю» майже на всі критичні запитання стосовно можливості міжнародної кримінальної відповідальності та юрисдикції міжнародних трибуналів. При чому, надана провідними міжнародними юристами, суддями апеляційної палати МТКЮ, які також спиралися на декількох *amicus curiae* у вигляді урядів провідних держав.

Згрупувавши отриманий досвід, світова спільнота підійшла до створення Міжнародного кримінального суду – першого постійного органу кримінальної юстиції, компетенція якого проявляється у переслідуванні осіб, що вчинили міжнародні злочини. Щодо предметної юрисдикції, то на даний момент, Римський Статут у ст. 5 визначає чотири «core crimes», тобто основних видів злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС. Цей список є вичерпним і такими злочинами є:

- 1) геноцид;
- 2) злочини проти людяності;
- 3) воєнні злочини;
- 4) злочин агресії.

Основа діяльності суду полягає у принципі компліментарності, а саме стаття 17 Римського статуту встановлює, що МКС не може розглядати питання кримінальної відповідальності фізичної особи за вчинений нею злочин, що охоплює юрисдикцію даного Суду, якщо ця фізична особа вже притягнена до кримінальної відповідальності за такий злочин у відповідності з національним законодавством держави. Тобто національні суди повинні першочергово притягувати осіб до відповідальності, Міжнародний кримінальний суд лише доповнює їх у випадку неможливості або небажання держави притягнути винних до відповідальності.

Більшість науковців сходяться на тому, що у діяльності МКС поєднано два види юрисдикції: договірна та загальнообов'язкова [4]. Договірна поширюється на ті держави світу, які підписали та ратифікували Римський Статут. Вони визнали МКС як допоміжний орган, який може здійснювати свої повноваження у випадку, якщо не справляються національні суди, яким надається першочергова роль. Загальнообов'язкова ж була запозичена із трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, оскільки відповідно до пункту b) статті 13 Римського статуту ситуація, в якій імовірно було вчинено один або декілька таких злочинів, може бути передана Прокурору Радою Безпеки, яка діє відповідно до Глави VII Статуту Організації Об'єднаних

Націй. Не варто забувати про новелу Римського статуту, а саме можливість прокурора розпочинати розслідування *progrio motu*, що було реалізовано, зокрема, у випадку Грузії.

Загальне число звинувачених Міжнародним кримінальним судом – 51, при тому лише 10 обвинувальних вироків та 4 виправдувальних. Ефективність суду дуже вразлива з огляду на наступне [5]. Договірна юрисдикція МКС доступна для відносно обмеженого кола держав, оскільки його ратифікували лише 122 країни. При чому, загальнообов'язковий види юрисдикції МКС потребує обов'язкового втручання Ради Безпеки ООН відповідно до розділу VII Статуту ООН (пункт b статті 13 Римського Статуту МКС). Рішення Радою Безпеки приймаються за одностайністю п'яти її постійних членів, а Китай, США та росія не ратифікували Римський Статут. З огляду на це, існує вірогідність негативного ставлення цих держав до юрисдикції МКС саме із політичних причин.Цю тезу посилює також географія справ, які були у проваджені МКС, зокрема Демократична Республіка Конго, Уганда, Центральноафриканська Республіка, Судан (Дарфур), Кенія, Лівія, Кот-д'Івуар, Малі, Грузія та, нещодавно, Україна. Це не всі країни, але основна логіка в тому, що практично всі справи стосувалися ситуацій в Африці.

Ще одна вразливість суду проаналізована в роботі Сари Гудман [6]. Обвинувальні та виправдувальні вирокі приймалися стосовно наступних країн: Уганда, ДРК, ЦАР та Малі. Практична діяльність суду спрямована в основному на африканські країни в силу багатьох збройних конфліктів в регіоні та низького політичного впливу цих країн. Статистика свідчить, що реалізувати свою діяльність повноцінно суд може лише за повної співпраці із державами. Так, суд не може розглядати справу без присутності обвинуваченого. Екстрадиція злочинця та надання доказів залежить від політичної волі керівництва кожної держави і як показує практика вони співпрацюють із судом лише за наявності власної вигоди. Відповідальності за відмову співпрацювати із судом не встановлено

та й передбачити її складно. Справи можуть тягнутися десятиліттями, а неможливість доправити злочинця до суду чи отримати докази ставить можливість правосуддя під значну загрозу.

Список використаних джерел:

1. Вирок Нюрнберзького Трибуналу. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/> (дата звернення 12.04.2024)

2. Henkys R. Die Nationalsozialistischen Gewaltverbrechen. Geschichte und Gericht. Stuttgart, 1964. Henkys R. – S. 186

3. Prosecutor v. Dusko Tadic aka «Dule»(Opinion and Judgment). URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1997/en/40193> (дата звернення 12.04.2024)

4. Колганова В.О. Особливості юрисдикції міжнародного кримінального суду. 2020. Колганова В.О. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/42028/1/%d0%9a%d0%be%d0%bb%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%92.%d0%9e.pdf> (дата звернення 12.04.2024)

5. Florian Zandt. What Criminals Brought Before the ICC Are Charged With. Florian Zandt. 2023. URL: <https://www.statista.com/chart/30435/defendants-in-cases-connected-to-the-international-criminal-court/> (дата звернення 12.04.2024)

6. Sarah J. Goodman. The Effectiveness of the International Criminal Court: Challenges and Pathways for Prosecuting Human Rights Violations. 2020. Sarah J. Goodman. URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1806/the-effectiveness-of-the-international-criminal-court-challenges-and-pathways-for-prosecuting-human-rights-violations> (дата звернення 12.04.2024)

Солімчук Марія,

*студентка 3-го курсу ННІ ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. З початком повномасштабної війни в Україні відбувається переоцінка значення та ролі децентралізації. Раніше реформа децентралізації вважалася успішною для вирішення завдань місцевого економічного розвитку. Планувалося завершення основного її етапу для посилення євроінтеграційний прагнень України. Але у 2022–2023 роках децентралізація успішно пройшла величезні випробування та продемонструвала свою важливість в умовах воєнного стану як одна зі складових оборони та протиповітряної оборони.

Виклад основного матеріалу. Важливо, що реформа децентралізації стала одним із факторів демократизації, що починало суттєво відрізняти Україну від радянської спадщини та наближати до інших країн Європи. Тому символічно, що Верховна Рада, обрана ще в 2012 році, під керівництвом спікера та водночас виконувача обов'язків Президента України Олександра Турчинова першим кроком відновила проведення місцевих виборів. Раніше, в 2011–2013 роках, місцеві вибори блокувалися, внаслідок чого великі міста, зокрема Київ, існували без обраних на виборах міських голів. Таким чином, 25 травня 2014 року відбулися місцеві вибори у Києві та інших великих містах. Наступні два скликання парламенту України поглибили й підхопили реформу, яка стала однією з пріоритетних. Зокрема, було ухвалено інші закони, які посилювали демократію та розвивали самоврядування, наприклад щодо забезпечення доступу до інформації в усіх органах місцевого

самоврядування. Громади ставали відкритими для мешканців, забезпечувалася їхня участь в ухваленні рішень [1, с. 107].

Реформа децентралізації в умовах воєнного стану стикається з рядом серйозних проблем та викликів, але водночас має потенціал для покращення ефективності управління та забезпечення належних умов для розвитку територій. Розглянемо деякі з них:

1. **Безпека та стабільність:** Воєнний стан часто супроводжується загостренням безпекової ситуації, що ускладнює впровадження децентралізації. Відновлення стабільності та забезпечення безпеки для мешканців є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу.

2. **Контроль за територіями:** Умови воєнного стану можуть обмежувати контроль державних органів над окремими територіями, що ускладнює проведення реформи децентралізації та впровадження нових адміністративно-територіальних одиниць.

3. **Підвищення рівня корупції:** В умовах воєнного конфлікту збільшується ймовірність виникнення корупційних схем та втрати контролю за фінансовими потоками, що може негативно позначитися на процесі децентралізації та розподілі бюджетних ресурсів.

4. **Недостатня готовність місцевих органів влади:** Місцеві органи влади можуть бути недостатньо підготовлені до виконання нових функцій та завдань, пов'язаних з децентралізацією. Необхідна відповідна підтримка та навчання для ефективного виконання нових обов'язків.

5. **Соціально-економічні проблеми:** Воєнний стан може призвести до загострення соціально-економічних проблем на місцевому рівні, що ускладнює реалізацію реформи децентралізації та забезпечення розвитку територій.

Незважаючи на ці проблеми, реформа децентралізації має свої перспективи:

1. **Підвищення місцевої самовладності:** Децентралізація може сприяти підвищенню рівня самовладання на місцях та залученню громадян до процесів прийняття рішень, що сприяє зміцненню демократії та легітимності влади.

2. Ефективніше використання ресурсів: Передача повноважень та фінансових ресурсів на місцевий рівень може сприяти більш ефективному використанню бюджетних коштів та забезпеченню розвитку інфраструктури та соціальних послуг.

3. Розвиток місцевої економіки: Децентралізація може стимулювати розвиток місцевої економіки шляхом сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій та створення нових робочих місць.

4. Зменшення бюрократії: Децентралізація може сприяти зменшенню бюрократії та прискоренню прийняття рішень на місцевому рівні, що підвищує ефективність управління та покращує якість послуг для мешканців.

Отже, реформа децентралізації в умовах воєнного стану має як виклики, так і перспективи, і вимагає комплексного підходу та виважених рішень з боку держави та місцевих органів влади.

Наразі реформа найбільше посприяла в створенні нових, а також посиленні існуючих громад за рахунок субрегіонального рівня. Передача прав та обов'язків уже допомогла частині громад у розвитку їхніх міст та сіл. Попереду економічне зміцнення та успроможнення всіх новостворених громад, що стане ключовим для поглиблення децентралізації. Ми вже відійшли від радянської адміністративної системи управління, яка зберігалася в Україні в перші роки незалежності, але попереду значно більші можливості децентралізації.

В умовах війни значна частина громад здійснює переорієнтацію на першочергові проблеми – розміщення переселенців, релокація бізнесу, допомога добровольчим формуванням територіальних громад та територіальній обороні, розбудова сховищ тощо. Часто місцеві громади демонструють найкращі практики та успіхи, гідні національного поширення. Все це стало можливим завдяки тому, що реформа децентралізації стимулює громади до самостійних проєктів, планування власного розвитку. Громади навчаються нести відповідальність за стан справ на місцевому рівні, відбувається впровадження європейської субсидіарної системи управління [2, с. 6].

Поглиблення та завершення реформи децентралізації, окрім своєї ролі в умовах війни, має величезне значення для повоєнної відбудови. Вже сьогодні ми спостерігаємо низку найкращих практик, у межах яких окремі громади активно включилися в процеси відновлення та роблять відновлення ефективним. Частина громад вже почала перегляд стратегічних документів, працюючи над стратегіями відновлення та розвитку.

Після перемоги місцеві громади зможуть взяти на себе відповідальність за реалізацію значної частини проєктів відновлення. В окремих місцевостях це доведеться поєднувати з відновленням місцевого самоврядування, але в певних випадках місцеве самоврядування збережено й донині, навіть якщо територія залишається окупованою. В таких місцевостях самоврядування часто вже зараз готує плани відновлення власних громад та необхідні проєкти.

Окрім потреби відновлення роботи самоврядних органів, слід буде посилити кадрову й інституційну спроможність органів самоврядування. Фактично станом на сьогодні ми маємо громади з різною спроможністю – як фінансовою, так і організаційною. Часто в цих громадах є потенціал та фахівці, але немає ресурсів. Буває й навпаки, коли є фінансові ресурси, але немає належного кадрового забезпечення. Разом з тим кількість громад, які самостійно досягають результатів та налагоджують співпрацю, в тому числі й міжнародну, зростає.

Список використаних джерел:

1. Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів : монографія / за наук. ред. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія; передмова Ю. С. Шемшученка. Львів : СПОЛОМ, 2021. 388 с.

2. Батанов О. В. Муніципально-правовий механізм забезпечення права людини на життя в умовах війни та миру. *Національний та міжнародно-правовий механізми забезпечення права людини на життя в умовах війни*: матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 23 серпня 2022 р. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2022. С. 4–10.

Ярчук Мар'яна,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Постановка проблеми. Війна докорінно змінила пріоритети українського суспільства та кожного його члена. Сьогоднішні реалії змусили переформатувати напрямки роботи громадських організацій: постали нові виклики, які вимагають негайної реакції та реформування їхньої діяльності. Водночас це допомогло об'єднати людей в один потужний громадський рух, який відстоює демократичні цінності та права і свободи громадян. Громадські організації зосередили свою увагу на гуманітарних питаннях, допомозі армії, вимушено переселеним особам та всім, хто потребує допомоги у такий складний час. Актуалізація цієї теми потрібна для ще більшого привернення уваги до складнощів реалізації деяких аспектів громадськими організаціями. Це допоможе спонукати людей до формування нового покоління активних громадян, згрупованих навколо ідеї захисту та чіткого розуміння ролі громадських організацій.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про громадські об'єднання» визначає громадську організацію як «громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи», тобто це одна з організаційно-правових форм громадських об'єднань в Україні [1]. На мою думку, це поняття має більш широке значення, а саме громадська організація – це добровільне об'єднання громадян, яка створюється для реалізації спільних інтересів, діє на принципах: рівноправності, гласності, законності та добровільності і має на меті вирішення спільних проблем різних сфер пов'язаних із задоволенням

суспільних потреб та інтересів громадян. Громадські організації є невід'ємною частиною громадянського суспільства і є добровільними об'єднаннями, створеними для вирішення проблем громадян та представлення їх інтересів. У розвинених демократіях вони активні в усіх сферах суспільного життя, впливають на підвищення добробуту та безпеки засобів до існування своїх громадян і діють як на національному, так і на місцевому рівнях. Розвиток сектору громадських організацій можна розглядати як важливий доказ вирішального моменту у розвитку демократичних інститутів, коли відбувається перехід від державної політичної демократії до демократизації суспільства. При цьому різноманітність інтересів різних груп та організацій, що їх представляють, є чинником зростання соціальної конфліктності, у запобіганні негативним наслідкам якої багато що залежить не лише від держави, а й від громадських організацій. У сучасному суспільстві громадські організації забезпечують самоорганізацію, спільну діяльність громадян щодо реалізації соціальних цінностей і суспільних цілей, виникнення місцевих ініціатив та вирішення проблем на локальному рівні та рефлектують різноманітність суспільної думки стосовно різних сфер життя – культурної, освітньої, економічної тощо [2]. У наших жорстких реаліях роль громадських організацій є вагома. Український громадський сектор відреагував швидко на безліч проблем, які спричинила війна і включився в їх вирішення.

Сьогодні як ніколи стали незамінними волонтерські організації, які діють для досягнення спільної мети. Волонтерство – це форма добровільної діяльності, коли люди добровільно віддають свій час, знання та навички для надання допомоги та підтримки іншим людям або громаді без фінансової винагороди. Волонтери працюють на безоплатній основі і віддають свої зусилля для покращення ситуації у суспільстві, розвитку спільноти, надання допомоги тим, хто її потребує, та для реалізації різних проєктів. Для окреслення правової природи волонтерської діяльності важливе значення мають

принципи, на яких така діяльність ґрунтується, оскільки саме принципи відображають сутність того чи іншого явища або галузі права, яка врегульовує правовідносини, що виникають у сфері здійснення волонтерської діяльності [3, с. 49]. Відповідно до частини 2 статті 1 Закону України “Про волонтерську діяльність” волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості [4]. Принцип законності волонтерської діяльності означає, що волонтерська діяльність може здійснюватися в межах, формах і методами, не забороненими законодавством України та прийнятими на його виконання підзаконними актами. Принцип гуманізму притаманний усім цивілізованим правовим системам, який проголошує та ефективно гарантує охорону законом природних і невід’ємних прав і свобод кожної людини, її захист від несанкціонованого втручання в її особисте життя та інші права. Принцип рівності ґрунтується на таких категоріях, як недискримінація, рівність можливостей, єдність правил і вимог та доступність. Стосовно волонтерства принцип рівності слід розглядати з точки зору того, що всі особи, які потребують волонтерської допомоги, мають до неї доступ, а ті, хто її надає, мають право брати в ній участь. Принцип добровільності визначений на законодавчому рівні в Законі України “Про громадські об’єднання”, у якому зазначено, що добровільність передбачає право особи на вільну участь або неучасть у громадському об’єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі в таке об’єднання або припиненні членства (участі) в ньому [1]. Принцип безоплатності – один з найважливіших принципів волонтерства, тісно пов’язаний з вищезгаданими принципами і відрізняє волонтерство від інших видів суспільно корисної діяльності, в тому числі оплачуваної роботи. Принцип неприбутковості волонтерства пов’язаний з відсутністю цілей отримання прибутку. Специфікою українських волонтерів є те, що кожний з них є небайдужим до свого оточення, вирішуючи проблеми, які турбують як окрему людину, так і країну загалом. Волонтери – це,

як правило, звичайні люди, які вкладають свої ресурси, час і талант для втілення відповідних проєктів та надання допомоги. Волонтерство сприяє зміцненню соціальних зв'язків, створенню сильного, згуртованого та безпечного товариства, посилення громадської активності, забезпечення суспільних послуг та благ. Особливостями волонтерської діяльності в Україні на сьогодні є наступні: ініціативність та незалежність діяльності волонтерських структур має високий рівень, волонтерські структури, як організації громадянського суспільства професійно задовольняють певні потреби, значна кількість волонтерів є представниками різних професійних сфер діяльності, вимушеність волонтерських ініціатив через недостатню ефективність державних інститутів або обмеженість ресурсів держави [3, с. 91]. У кризові періоди суспільного життя волонтерство набуває особливого значення, оскільки є засобом усунення соціальних порушень шляхом надання допомоги найбільш незахищеним категоріям населення. Забезпечення гідного життя громадян, які в силу об'єктивних обставин не можуть про себе подбати, шляхом оперативного реагування та "компенсації" недоліків державної політики через надання ефективної, соціальної допомоги, що відповідає потребам і запитам населення та поширення гуманістичної та альтруїстичної діяльності. Більшість міст України мають координаційні штаби, через які громадські та благодійні організації можуть підтримувати зв'язок та обмінюватися інформацією. Найбільш затребувані волонтери у таких сферах: координація центрів допомоги переселенцям, підготовка потенційного житла для людей, надання психологічної допомоги дітям і дорослим, донорство крові, організація допомоги людям похилого віку. Враховуючи впровадження в Україні європейських практик взаємодії держави та громадських об'єднань, діяльність яких має соціальну спрямованість, є необхідним надати матеріально-технічну, організаційну підтримку інститутам громадянського суспільства, діяльність котрих направлена

соціальний захист населення шляхом затвердження в громадах програми сприяння розвитку волонтерства [5].

Нині на території України та поза її межами діє багато волонтерських організацій, які надають допомогу у різних сферах життя. Однією з таких є «Народний проєкт» – некомерційна та неприбуткова організація. Це об'єднання волонтерів та небайдужих людей, які координують свої зусилля заради соціальних проєктів та допомоги Народу України. В роботі «Народного проєкту» беруть участь тисячі волонтерів та благодійників з усієї України та за її межами. За весь час діяльності вони реалізували понад 100 благодійних проєктів, загальний бюджет яких складає понад 100 мільйонів гривень. Сьогодні, крім матеріального забезпечення армійських підрозділів, медичних центрів, лікування поранених бійців та інших благодійних проєктів, організація намагається розвивати та підтримувати перспективні розробки та соціальні ініціативи, які стануть в нагоді нашій країні і хоч трошки змінять життя людей на краще. Ключовий принцип роботи «Народного проєкту» – абсолютна прозорість. Жодної «чорної бухгалтерії», жодних прихованих витрат, жодних маніпуляцій. Деталізовані потреби проєктів та дані про витрати у повному обсязі наведено на їхньому сайті. Завдяки використанню сервісу LiqPay, усі грошові надходження за кожним проєктом відображаються у режимі реального часу. Докладний фінансовий звіт є обов'язковою складовою кожного із їх проєктів [6]. Окрім того, є численні волонтерські організації, які не працюють з фронтом, а допомагають у тилу – від забезпечення притулку для домашніх улюбленців, що втратили господарів під час бойових дій, до закупівлі й забезпечення ліками й продовольством соціально незахищених соціальних груп [7]. Наприклад, спільнота Save Pets of Ukraine, з перших днів березня 2022 року разом з Kormotech, українським виробником харчування для котів та собак, зобов'язалися скоординувати зусилля з надання допомоги для порятунку тварин і створили таку ініціативу. Kormotech надав 200 тонн корму для собак та котів власного

виробництва та під патронатом ініціативи почав формувати глобальний ланцюг допомоги, об'єднуючи благодійні організації та бізнес-структури у різних країнах світу. Першочерговим їхнім завданням було забезпечення чотирилапих кормом. Вони отримали понад 21 тисячу запитів про допомогу від власників тварин, зооволонтерів, притулків, заводчиків. Команда ініціативи працює 24/7, щоб акумулювати допомогу: придбати корм, забезпечити логістику, організувати видачу гуманітарних вантажів по всій Україні: передовсім на лініях зіткнень, у прифронтових областях. І таким чином задовольнити заявлені потреби усіх, хто подав заявку про допомогу. Мета ініціативи Save Pets of Ukraine – комплексна допомога 26 тваринам через забезпечення харчуванням, базовим ветеринарним доглядом, і щоб чотирилапі обов'язково були з люблячими людьми. За кількістю запитів розуміємо, що притулки та тваринки у цей час потребують особливої підтримки. Тому ініціатива Save Pets of Ukraine продовжує роздавати корм у регіонах усім, хто вже залишив заявки про допомогу, таким чином виконує місію з комплексної допомоги хвостикам. Водночас вони працюють над тим, щоб сформувані широку зооволонтерську мережу, яка у майбутньому підтримуватиме кормом власників тварин у різних регіонах, і таким чином спростить спосіб отримання гуманітарної підтримки [8].

Отже, громадські організації є ефективними і незамінними сьогодні. Вони є динамічною силою позитивних змін, яка спрямована на розв'язання соціальних, економічних та політичних проблем. Ці організації об'єднують людей з різних сфер життя та професійних спрямувань для спільної мети. Волонтерська діяльність також відіграє важливе значення сьогодні, а саме допомагають суспільству та вирішують проблеми, які турбують як окрему одну людину, так і всю країну в цілому. Громадські структури громадянського суспільства не можуть існувати без людей, які і є носіями цих суспільних відносин. Їх практичною діяльністю громадянське суспільство актуалізується, адже воно починається з нас.

Список використаних джерел:

1. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
2. Міхеєва О. Актуальність волонтерської діяльності у період війни. *Повоєнна Україна і світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси*. С. 91–92.
3. Kravtsova Y. Система принципів волонтерської діяльності в Україні. *Law Review of Kyiv University of Law*. 2023. № 2. С. 49–53. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.09>
4. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI : станом на 1 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
5. Програма сприяння розвитку волонтерства територіальної громади на 2023-2027 роки. URL: <https://rm.coe.int/municipal-programme-onpromotion-of-volunteer-activities/1680a84b7b>
6. People's Project | People's Project.com. URL: <https://www.peoplesproject.com>
7. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf
8. Save Pets of Ukraine – headquarter of help to pets in trouble. Save Pets of Ukraine. URL: <https://www.savepetsofukraine.kormotech.com/>

Герасимчук Діана,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

ВПЛИВ ФАКТОРІВ НА СПІВВІДНОШЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ТА ФАКТИЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Конституція встановлює принципи, на яких ґрунтується державний лад в Україні. До цих принципів належать суверенітет, демократія, соціальна справедливість, гуманізм тощо. Конституція проголошує основні права і свободи людини та громадянина, такі як право на життя, свободу, власність, недоторканність особистого життя, свободу слова, свободу совісті тощо. Конституція встановлює структуру та повноваження органів державної влади, таких як Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, суди тощо. Конституція має найвищу юридичну силу в Україні, й усі закони та інші нормативно-правові акти повинні відповідати їй. Конституція України визнана міжнародним співтовариством як одна з найдемократичніших у світі.

Конституція України піддавалась змінам впродовж строку її існування, але ніколи не переписувалась по-новому. Унесенні змін до Конституції немає нічого поганого, адже Конституція має змінюватись. Це документ, що живе у суспільстві і має бути підданий змінам для ефективного регулювання життя суспільства. Проблема в тому, що деякі зміни – це гра влади, щоб було «зручно мати владу у своїх руках». Наприклад, зміни 2010 року, що скасували конституційну реформу 2004 року, і в результаті яких В. Янукович отримав жадану владу.

Конституція України є основним законом держави, однак, як відомо, між юридичними нормами, які містяться в Конституції, та реальною практикою їх застосування існує

певна різниця. Ця різниця може бути викликана різними факторами, такими як соціально-економічні умови, політична ситуація, духовні цінності суспільства тощо.

Теоретичні засади співвідношення юридичної та фактичної Конституції України полягають у визнанні того, що фактична та юридична конституції є самостійними явищами, і не можуть бути ототожені одна з одною. Але, водночас, юридичну конституцію можна вважати похідною від фактичної конституції. Фактична конституція створює структурні та функціональні характеристики юридичної конституції, основоположними з яких є реальність і відповідність фактичним конституційним відносинам. Тобто, у певних ситуаціях фактичні норми диктують зміни у юридичних нормах, створюють вплив для закріплення практичних аспектів. Адже відносини, які зафіксовані в юридичній конституції, є незмінними (статичними). А фактичні покликані до динаміки, розвитку і вдосконалення [1, с. 30].

Зв'язок між юридичною та фактичною Конституцією України полягає в тому, що фактична Конституція ґрунтується не лише на писаних конституційних нормах, але й на традиціях, звичаєвому праві та соціальних характеристиках суспільства. Політичні й правові фактори впливають на співвідношення функцій Верховної Ради України та інших органів влади. Юридична Конституція визначає офіційний порядок речей, тоді як фактична Конституція ґрунтується на реальних суспільних відносинах. Політичні конфлікти в Україні ускладнюють реалізацію Конституції.

Варто зазначити, що на політичне життя України значний вплив мають олігархи, які володіють значними економічними ресурсами. Крім того, в Україні спостерігається низький рівень довіри до влади, а також недосконалість механізмів народовладдя. Корупція є однією з найгостріших проблем України, яка негативно впливає на всі сфери життя суспільства. Та й в Україні досі не завершені реформи в багатьох

сферах, що негативно впливає на економічний та соціальний розвиток держави.

Олігархія веде до зростання нерівності між багатими та бідними, до зниження рівня довіри до влади та політичних інститутів, гальмує економічний розвиток країни, адже олігархи часто виводять свої капітали за кордон.

Хабарництво є поширеним явищем в Україні, що робить закони неактуальними. Чиновники часто зловживають владою для отримання особистої вигоди. Корупція веде до недовіри до влади та правоохоронних органів. Вона сприяє розвитку тіньової економіки, що веде до недоотримання бюджетних доходів. Бюджетні кошти часто розкрадаються, що є причиною їх неефективного використання. Корупція гальмує економічний розвиток країни. Вона зумовлює зростання соціальної напруженості в Україні та зниження рівня життя населення.

Усі органи влади та посадові особи повинні діяти лише у межах законів, що відповідають нормам Конституції України. Судова система повинна бути незалежною та неупередженою. Держава має створити умови для реалізації прав і свобод людини, проголошених Конституцією. Необхідно забезпечити доступ до правосуддя для всіх. Громадяни повинні мати можливість брати участь у політичному житті країни. Влада має сприяти розвитку незалежних ЗМІ та громадських організацій.

Держава встановила норми, де зобов'язується забезпечувати судову систему, але фактично усі бачать справжній стан системи і проблему фінансування суддів, непередуманість їх технічного та матеріального забезпечення. Це свідчить про неповну автономію судової системи, що впливає на якість реалізації права на захист, а також на пошук неправомірної вигоди працівниками апарату суду, тобто корупції.

Радянське минуле має свій вплив на співвідношення юридичної та фактичної Конституцій України. Однопартійна система, цензура, репресії залишили глибокий слід на політичній культурі та правовій системі України. Перехідний

період, розпочатий у 1991 році, супроводжується складними процесами трансформації та несе ризики реставрації авторитарних практик. Окупація Криму та частини Донбасу створила значні виклики для утвердження верховенства права і порушила конституційні права громадян. Повномасштабне вторгнення 2022 року ставить під питання міжнародні гарантії та міжнародні акти, що ратифіковані Верховною Радою України. Варто згадати, зокрема, Будапештський меморандум, підписанти якого обіцяли поважати суверенітет та територіальну цілісність України, утримуватися від загрози силою або її застосування проти України, не використовувати ядерну зброю проти України. Всі ці обіцянки були порушені, однак Україна від своїх зобов'язань не відмовлялась: ліквідувала всю ядерну зброю, що знаходилась на її території, та не виробляла, не розміщувала та не набувала її. Наслідки бачимо: війна росії проти України [2].

Рівень політичної культури – це наступна група факторів, що впливають на реалізацію юридичної та фактичної Конституції. Недостатня політична відповідальність, популізм та корупція стримують розвиток демократії та перешкоджають втіленню конституційних принципів у життя. Концентрація влади та багатства в руках невеликої кількості людей створює ризики перетворення держави з демократичної у авторитарну. Недостатня кваліфікація та добросовісність політиків, недосконалість бюрократичних процедур ускладнюють реалізацію конституційних норм. Низький рівень довіри до влади знижує легітимність та ускладнює виконання законів. Недостатня активність громадян у політичному та громадському житті обмежує можливості контролю за владою.

Низький рівень ВВП на душу населення обмежує можливості держави у забезпеченні соціальних прав та гарантій, обіцяних Конституцією. Розрив між багатими та бідними створює соціальне напруження, яке потенційно може призвести до дестабілізації у державі. Багаті люди можуть мати кращий доступ до правосуддя та використовувати свої ресурси для

впливу на законодавчий процес. Недовіра до закону та правоохоронних органів може зростати, коли люди бачать, що багаті люди не завжди відповідають за свої дії. Вплив багатства на політичний процес може призвести до того, що голоси бідних людей не буде почути. Вплив монополій та олігархічних груп, тобто контроль над ключовими секторами економіки обмежує конкуренцію та перешкоджає розвитку малого та середнього бізнесу [3].

Недостатнє знання осіб своїх прав та свобод, неготовність відстоювати їх ускладнює реалізацію конституційних норм. Рекомендації та стандарти міжнародних організацій можуть сприяти удосконаленню українського законодавства. Війна привернула увагу міжнародної спільноти до проблем демократії та прав людини в Україні. Війна в Україні може мати значний вплив на співвідношення юридичної та фактичної Конституцій України. Щодо юридичної Конституції, деякі положення можуть бути тимчасово зупинені з міркувань безпеки, а щодо фактичної – збільшення повноважень військових і силових структур та обмеження деяких прав та свобод людини. Також, в умовах війни є складність реалізації конституційних норм та невизначеність щодо майбутнього державного ладу.

Важливо зазначити, що вплив війни на співвідношення юридичної та фактичної Конституцій буде залежати від багатьох факторів, таких як тривалість та інтенсивність війни, успіхи Збройних Сил України, ефективність роботи влади та підтримка з боку міжнародного співтовариства.

Українському народу та його владі буде важливо знайти баланс між гарантуванням безпеки та збереженням демократичних цінностей. Слід вжити всіх необхідних заходів для того, щоб війна не призвела до руйнування конституційного ладу України. Україна має зберегти свою прихильність до принципів верховенства права, демократії та захисту прав людини. Також, важливо йти на правильному шляху, тобто до Європейського Союзу. Важливо, щоб співвідношення

юридичної та фактичної Конституції постійно вдосконалювалося. Це можливо лише за умови спільних зусиль влади, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Список використаних джерел:

1. Сліденко І. Проблеми співвідношення юридичної і фактичної Конституції України з позицій світового конституційного виміру. *Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми : зб. наук. праць* / відп. ред. П. Ф. Мартиненка, В. М. Кампо. К. : Купріянова, 2007. С. 9–32.

2. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

3. Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What can be done?* Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://www.acarindex.com/dosyalar/kitap/acarindex-1436513133.pdf>

Євграшкін Іван,

*студент 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Актуальність теми українського конституціоналізму визначається низкою факторів, що включають політичну стабільність, захист прав та свобод громадян, а також розвиток демократії та правової культури в суспільстві. Це основа для побудови сучасної правової держави – вітчизняний конституціоналізм не лише визначає конституційний лад країни, але й характеризує її шлях розвитку та місце на міжнародній арені.

Початки вітчизняного конституціоналізму почали формуватися ще за часів України-Руси. Перша датована згадка, яка була відповідною до ідей конституціоналізму, знайшла своє відображення в «Руській правді», конкретніше у вічевих договорах – в них висвітлювались початкові засади формування та реалізації угод князя з народом. За часів Великого князівства Литовського цей процес поступово розвивався – зрештою був висвітлений у Литовських статутах і деяких інших нормативних актах, які містили багато запозичень, подібних ознак та кореспондували з розвитком ідей конституціоналізму в Середньовічній Європі. Якщо говорити про віхи періоду Національно-визвольної війни українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, то вирішальне значення для розвитку конституційних ідей в Україні мали акти: Зборівський договір 1649 р., Переяславський договір 1654 р., Гадяцький трактат Івана Виговського 1658 р. та псевдодоговірні акти Періоду Руїни, в який прагнення українців на самовизначення порушувалося: Андрусівське перемир'я

1667 р. та Вічний мир 1686 р. Усі вищеперераховані нормативно-правові акти того часу закладали основи побудови демократичної держави або ж руйнували її здобутки в сфері будівництва нової держави на теренах України тих часів [3, с. 13].

Однак зазначені документи лише побічно можна віднести до тих, які прямо впливали на перебіг конституціоналізму в Україні. Визначне місце серед вітчизняних документів конституційного змісту того часу займає «Правовий уклад та конституції відносно прав і вольностей Війська Запорозького, укладеного між яснелельможним паном Пилипом Орликом – новообраним гетьманом Війська Запорозького і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорозьким, схвалені обома сторонами і скріплені найяснішим Гетьманом на вільних виборах урочистою присягою року Божого 1710 квітня п'ятого дня у Бендерах». Більшості він відомий як «Конституція Пилипа Орлика 1710 року», серед істориків нерідко можна почути аналогічну їй назву – «Бендерська конституція 1710 року».

Гніт російського імперського режиму, який посилив політичні та мовні репресії проти українського народу, подолання яких стало стимулом для спротиву й національного відродження, зокрема розвитку національної конституційно-правової думки. Ці процеси втілились в низці конституційних проєктів, до прикладу: «Основний закон Самостійної України» Миколи Міхновського (1905 р.), «Проект оснований устава украинского общества “Вольный Союз” – “Вільна спілка”» Михайла Драгоманова, «Начерк Конституції Республіки» одного з членів Кирило-Мефодіївського товариства Георгія Андрузького (1848–1850 рр.).

Відродження української державності, яке відбулося після розвалу Російської імперії та в період національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.), стало вражаючим поштовхом для розвитку ідей конституціоналізму. Ідеї виокремлення України з імперського ярма знайшли своє відображення в цілій низці

документів того періоду: Універсали Української Центральної Ради, Конституція Української Народної Республіки, Статут про державний устрій, права та вольності УНР, конституційні акти Української Національної Ради у Львові, також у проектах Конституції України: «Основний Державний закон Української Народної Республіки» (1920 р.), «Конституція (основні державні закони) УНР» проф. О. Ейхельмана, «Конституція ЗУНР» проф. С. Дністрянського (1920 р.) тощо.

Справжній ренесансом вітчизняного конституціоналізму слід вважати проголошення незалежності України, адже суспільство поступово наповнювалося надбаннями та ідеями європейського й світового конституціоналізму. Від самого початку вітчизняний процес розвитку конституціоналізму був тривалий і складний, однак урешті-решт увінчався ухваленням Верховною Радою України Конституції України 28 червня 1996 року, яка відповідно до її преамбули є Основним законом України, що є абсолютно тотожним для її сучасного розуміння. Рада Європи та її структури, зокрема Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія), а також закордонні експерти високо оцінили текст Конституції України.

Розвиток конституціоналізму продовжується і донині: цей процес можна прослідкувати у низці конституційних реформ. Конституційна реформа 2004 року, пов'язана з виборами президента України та наступними подіями, які увійшли в історію як "Помаранчева революція", стала причиною нового етапу конституційного процесу в Україні, який включає зміни та доповнення до Конституції України (конституційну реформу), подолання масштабної конституційної кризи від 2007 до 2009 року та пошуки легітимних шляхів для системного оновлення Основного Закону.

Досягнення "Помаранчевої революції" у правничій сфері можна прослідкувати, передусім, у Законі України "Про внесення змін до Конституції України". Пакет документів, який включав Закон про внесення змін до Конституції України та інші нормативно-правові акти, отримав підтримку

402 голосами. Більшість положень цього закону набули чинності, коли новообрана Верховна Рада України V скликання вступила на посаду. Щодо легітимності цього Закону, Конституційний Суд України висловив свою позицію у вересні 2005 року, проте деякі аспекти легітимності певних положень цього Закону залишалися актуальними до 2010 року.

Конституційній реформі 2010 року передувала ліквідація Національної конституційної ради. Зокрема, 30 вересня 2010 року Конституційний суд України ухвалив рішення щодо відновлення дії Конституції України в редакції 1996 року. Це рішення було прийняте у справі, що стосувалася дотримання процедур при внесенні змін до Конституції від 8 грудня 2004 року. Пізніше з'явилася інформація, що деякі судді Конституційного Суду стверджували, що на них тиснула Адміністрація Президента Віктора Януковича під час ухвалення рішення щодо повернення до президентської форми правління.

Конституційна реформа 2014 року розпочалася тоді, коли український політичний простір вже став ареною активних дебатів щодо повернення до Конституції 2004 року. Ця ініціатива передбачала обрання парламенту за пропорційною системою та зменшення повноважень Президента, які були посилені під час правління Януковича. Основним аргументом за такий крок вважали сумнівний юридичний шлях скасування конституційної реформи 2010 року та потребу відійти від авторитарних методів правління [6, с. 6].

21 лютого 2014 року Верховна Рада прийняла за основу проєкт Закону про відновлення дії окремих положень Конституції 2004 року. Згідно з цим законом, Верховна Рада мала можливість формувати коаліцію депутатських фракцій, включаючи окремих народних депутатів. Конституційна реформа розпочалася 3 березня 2015 року утворенням президентом України Конституційної Комісії щодо розробки змін до Основного Закону з метою вдосконалення системи влади відповідно до потреб суспільства. Одним з результатів діяльності Комісії було представлення законопроєкту про внесення змін до

Конституції України щодо децентралізації влади. Основними положеннями проекту є поділ України на громади, скасування посад голів місцевих державних адміністрацій та передача повноважень на рівень громади, створення виконавчих органів місцевого самоврядування громади, можливість скасування актів місцевого самоврядування у разі їхньої невідповідності Конституції або законам України, з можливістю оскарження цього рішення до суду, Президент також отримує право зупиняти дію актів та призначати тимчасових державних уповноважених.

Щодо судоустрою робоча група з правосуддя Конституційної комісії розробила проект змін до Конституції з питань правосуддя. Вища рада правосуддя стає ключовим органом у системі правосуддя, відповідальним за призначення та звільнення суддів, а також за переатестацію суддів. Відбулися зміни в процедурі звільнення Генерального прокурора з метою підсилення його незалежності. Професійна адвокатура стає обов'язковою для захисту у суді, за винятком деяких сфер, таких як трудові відносини та виборчі суперечки. Відкрито можливість до ратифікації Україною Римського статуту для визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Конституційна реформа 2019 року передбачала внесення змін до Конституції президентами України – Петром Порошенком і Володимиром Зеленським.

Один із законів стосувався запровадження стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Преамбула була доповнена словами про "європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України", президента України визначено гарантом реалізації цього курсу. Виключалося положення про використання існуючих військових баз на території України з метою тимчасового перебування іноземних військових формувань на умовах оренди [7, с. 2].

Ще один закон, який стосувався недоторканності народних депутатів України, був попередньо схвалений та вилучив з тексту статті 80 Конституції слова про те, що "Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані". Замість цього було встановлено індемнітет, який передбачав те, що народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Отож, дійсно, на долю українського конституціоналізму випало найбільше випробувань за роки відновлення незалежності, проте не потрібно забувати про весь шлях розвитку та становлення вітчизняного конституціоналізму. Причини цих випробувань доволі різні, одні зумовлені переважно суперечливою та багатостраждальною історією, інші впливають з сучасних суб'єктивних чинників – до прикладу, ставленням суспільства до конституційних процесів в Україні. Конституційний розвиток України є складним процесом, який відбувається в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів. Основними проблеми та недоліки конституційного розвитку України полягають часті конфлікти між гілками влади. Незважаючи на реформи, в судовій системі існують проблеми з корупцією та її неефективною діяльністю. Відсутність чіткої координації між центральною та місцевою владою призводить до конфліктів та суперечливих повноважень. Відсутність адаптації конституційних норм до сучасних економічних та соціальних викликів спричиняє непорозуміння у змісті її норм.

Подальшими перспективами розвитку вітчизняного конституціоналізму є демократизація у формі продовження реформ, які спрямовані на зміцнення демократичних інститутів та правової держави. Поглиблення інтеграції з Європейським Союзом, враховуючи конституційні засади та стандарти національних та міжнародних надбань. Пристосування до змін в економіці та забезпечення стабільності

конституційного ладу, як наслідок усталення соціально-економічному прогресу. Забезпечення активної участі громадян у конституційному процесі здатне зміцнити легітимність та демократичність Основного Закону [5, с. 26].

Список використаних джерел:

1. Мірошниченко Т. М., Семенов В. С., Хотинець В. М. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. *Матеріали науково-практичної конференції [«Теоретичні та практичні питання реалізації Конституції України: проблеми, досвід, перспективи»]*, (Харків, 21 листопада 2007 р.). Херсон: Право, 2008 р. 695 с.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 1-155.
3. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, О. М. Лисенко, А. А. Мелешевич. Київ: ВАІТЕ, 2021. 528 с.
4. Конституція України: Науково-практичний коментар / В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой. Харків, 2003. 565 с.
5. Селіванов В. М. Демократична трансформація українських суспільних відносин – стратегічний історичний напрям розвитку України. *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. Київ: 2006. 216 с.
6. Конституційна модернізація установчої влади українського народу в умовах євроінтеграційних змін/ за заг. ред. П. А. Біленчук, В. А. Ярмолюк. Київ: 2023. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/konstytutsijna-modernizatsiya-ustanovchoyi-vlady-ukrayinskogo-narodu-v-umovah-yevrointegratsijnyh-zmin/>
7. Історія конституційного розвитку. URL: https://studies.in.ua/konst_seminar/490-storya-konstitucynogo-rozvitku-ukrayini.html

Задачаїна Марія,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету "Острозька академія"*

ВИКОНАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. В сучасних умовах, спричинених військовим конфліктом та введенням воєнного стану в Україні внаслідок агресії Російської Федерації, актуальність дослідження виконання конституційних обов'язків людини та громадянина набуває особливого значення. Це супроводжується радикальними змінами у всіх сферах державного життя, включаючи економіку, політику, соціальні відносини та правову систему.

Стан наукового дослідження. Стан вивчення цієї проблематики залишає бажати кращого через недостатню увагу, яку їй приділяли, особливо з урахуванням спонтанних та реактивних змін у правовому полі, що стосуються даної теми, і через її новизну для вітчизняних дослідників. Значний внесок у розвиток теоретичних та практичних аспектів цієї проблематики зробили В. Обушко, О. Совгира, Н. Шукліної, які досліджували загальні аспекти, що є предметом цього дослідження. Проте на сьогоднішній день існує необхідність у комплексному теоретичному та практичному аналізі даної проблематики.

Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі виконання конституційних обов'язків людини та громадянина в Україні в умовах воєнного стану з метою розробки рекомендацій щодо забезпечення захисту прав та свобод громадян в умовах військового конфлікту.

Виклад основного матеріалу. З 24 лютого 2022 року Україна перебуває в правовому режимі воєнного стану, який оголошено на всій території держави Указом Президента України і передбачає можливість обмеження деяких конституційних прав та свобод громадян [2].

Однак визначення воєнного стану, яке міститься в статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», передбачає, що це спеціальний правовий режим, який вводить у дію в Україні або в окремих її регіонах у випадку збройної агресії або загрози нападу, небезпеки державній незалежності, територіальній цілісності [5]. Воно передбачає передачу відповідних повноважень відповідним органам державної влади, військовому командуванню, а також органам місцевого самоврядування з метою запобігання загрози, відстоювання від збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Також передбачається тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, з визначенням строку дії цих обмежень.

Згідно з доктриною конституційного права, конституційні обов'язки визначаються як стандарти належної поведінки учасників конституційно-правових відносин, які відображені в нормах Конституції. Таке визначення зустрічається в наукових працях О. Совгира, Н. Шукліної та інших.

Відповідно до статті 68 Конституції України, кожна особа має обов'язок точно дотримуватися Конституції України та законів країни. Цей обов'язок розповсюджується на всіх осіб, які знаходяться на території України, і знаходить відображення в інших обов'язках, визначених у Конституції. Ще одним обов'язком, передбаченим у статті 68 Конституції України, є не допускати порушень прав і свобод, гідності та честі інших людей [1].

У пункті 2 статті 53 Конституції України вказується, що "Обов'язковою є повна загальна середня освіта". Відповідно до статті 66 Конституції України, кожна особа зобов'язана

утримуватися від завдання шкоди природі, культурній спадщині, і відшкодовувати завдані збитки. Обов'язок сплачувати податки і збори у встановленому законом порядку і розмірах закріплено у статті 67 Конституції України [1].

Найважливішим конституційним обов'язком, який потрібно дотримуватись у період воєнного стану, закріплено у статті 65 Конституції України. Цей обов'язок полягає в захисті Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності, а також у шануванні державних символів. Варто зауважити, що цей обов'язок не покладається на кожного, а на обмежене коло осіб – громадян України. Крім того, обов'язок захисту Вітчизни потребує спільних зусиль, оскільки він не є індивідуальним, а є колективним за своєю природою.

Виконання цього обов'язку регулюється Законом України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію". Цей Закон встановлює правові основи для мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, визначає принципи організації цієї діяльності, повноваження державних органів, органів місцевого самоврядування та обов'язки підприємств, установ і організацій, незалежно від їх форми власності. Також визначається повноваження та відповідальність посадових осіб, а також обов'язки громадян щодо проведення мобілізаційних заходів [4].

У контексті цього питання важливо також згадати, що у зв'язку з воєнною агресією Російської Федерації проти України Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану" № 2124-ІХ від 15 березня 2022 року. Цей закон доповнив статтю 43-1 "Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України", встановивши перелік дій, які в умовах воєнного стану або збройного конфлікту не будуть розглядатися як кримінально протиправні [3].

Необхідність такої норми обумовлена тим, що права та обов'язки військовослужбовців регламентовані законом, але до появи статті 43-1 із зазначеним списком дій, які виключають кримінальну протиправність, іншим особам, які протистоять агресору, було важко зрозуміти їхні правові обов'язки. Ця норма регулює питання захисту Вітчизни як для осіб, які виконують обов'язок, так і для осіб, які реалізують право на захист Вітчизни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження виконання конституційних обов'язків людини та громадянина в Україні в умовах воєнного стану дозволяють зробити декілька важливих висновків та визначити напрямки подальших досліджень.

По-перше, важливо відзначити, що воєнний стан в Україні відкриває нові виклики та завдання для громадян, пов'язані з захистом держави, незалежності та територіальної цілісності. Виконання конституційних обов'язків, зокрема, обов'язку захисту Вітчизни, набуває особливого значення в умовах воєнного стану.

По-друге, виявлено, що правова база України реагує на потреби в умовах воєнного стану. Законодавство встановлює права та обов'язки громадян в цих умовах, зокрема, щодо захисту Вітчизни. Зміни в законодавстві, які враховують особливості воєнного стану, демонструють готовність держави до адаптації правових механізмів до складних суспільних умов.

Для подальших досліджень важливо дослідити ефективність виконання громадянами обов'язку захисту Вітчизни в умовах воєнного стану, враховуючи різноманітні аспекти, такі як соціально-економічні умови, психологічний стан населення, організаційні аспекти мобілізації тощо. Також важливим напрямком є аналіз ефективності правових механізмів, що гарантують захист прав громадян в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 13 лют. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Іщук Надія,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає в тому, що доступ до публічної інформації є одним із пріоритетних напрямів реформування системи державного управління в Україні. Ухвалення Закону України «Про доступ до публічної інформації» у 2011 році стало важливим кроком у цьому напрямку. Однак, на практиці реалізація права на доступ до публічної інформації в Україні має низку проблем, таких як:

- відсутність належної інформованості громадян про їхні права щодо доступу до публічної інформації;
- недостатня готовність органів державної влади та місцевого самоврядування до надання публічної інформації;
- наявність законодавчих прогалин та колізій у сфері доступу до публічної інформації.

Реалізація права на доступ до публічної інформації є важливою умовою для забезпечення прозорості та підзвітності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також для активної участі громадян у суспільному житті.

Стан розробки проблеми доступу до публічної інформації в Україні є досить розвиненим. А сама проблема доступу до публічної інформації є доволі активною в науковому й практичному дискурсах. Ця тема досліджується вченими, юристами, журналістами, громадськими активістами. Її дослідженням займалися такі українські науковці, як М. Демкова, І. Березовська, П. Михайлішин, В. Шишко, С. Приходько, А. Коротушак, С. Сон, В. Вишновецький, Г. Гаврюшенко,

Г. Чижик, О. Печерський, Ю. Трофімцова, М. Колеснікова, О. Юхимюк, Г. Капліна, І. Варава, А. Мішенков, Ю. Безверха, Т. Шинкар та інші. У межах цих досліджень вивчається права регламентація доступу до публічної інформації, практика її реалізації, а також проблеми, які виникають у процесі реалізації цього права.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному демократичному суспільстві право на доступ до публічної інформації є однією з фундаментальних свобод людини. Воно гарантує громадянам можливість безперешкодно отримувати відомості про діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інших суб'єктів, які виконують владні функції [1]. Забезпечення цього права сприяє прозорості прийняття рішень, підвищенню рівня довіри до влади та залученню громадян до управління державними справами. Важливим аспектом у цьому контексті є визначення поняття «публічної інформації». Для кращого розуміння даного поняття слід звернутися до законодавства, яким регулюється доступ до публічної інформації. Відповідно до статті 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» (далі – Закону 2939-VI) [2] *публічна інформація – це відображена й задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.*

В Україні право на доступ до публічної інформації закріплене на конституційному рівні [3] та деталізоване у спеціальному Законі 2939-VI. Цей Закон визначає засади реалізації права на інформацію, встановлює порядок доступу до публічної інформації та передбачає механізми захисту цього права. Законодавча база в цій сфері загалом відповідає міжнародним стандартам і охоплює широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних з інформаційними правами громадян [4].

Для належного забезпечення реалізації права на доступ до публічної інформації в Україні впроваджується комплекс правових, організаційно-технічних, соціальних та освітніх інструментів [5]. Це, зокрема, оприлюднення публічної інформації на спеціалізованих вебпорталах відкритих даних, громадський моніторинг дотримання права на інформацію, судовий захист цього права, навчання та інформаційні кампанії для посадовців і громадян, а також міжнародна співпраця у цій сфері. Розвиток електронного урядування та інформаційних технологій також відкриває нові можливості для забезпечення права на доступ до публічної інформації.

Утім, наявна система має певні недоліки, серед яких неефективний механізм розгляду запитів на інформацію, недостатня відповідальність за порушення законодавства та брак системного підходу до законодавчого регулювання. Тому важливо й надалі вдосконалювати правове регулювання та практику реалізації права на доступ до публічної інформації із залученням усіх зацікавлених сторін. Адже ефективна реалізація цього права є запорукою розбудови відкритого та підзвітного суспільства, в якому діяльність влади перебуває під неупинним громадським контролем.

Державний механізм складний, і не завжди легко зрозуміти, хто володіє тією інформацією, яка вам потрібна [6]. Відповідно до ст. 1 Закону 2939-VI: «Публічна інформація – це ... інформація ... яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом». Можна побачити, що у положенні цієї статті згадується поняття «розпорядники публічної інформації». Якщо ж розглянути зміст статті, то можна сказати, що «розпорядники публічної інформації» – це суб'єкти, які мають визначені Законом 2939-VI обов'язки щодо оприлюднення та надання публічної інформації, що знаходиться у їхньому володінні та є тими суб'єктами, що забезпечують реалізацію права на доступ до інформації.

Стаття 13 Закону 2939-VI визначає перелік розпорядників публічної інформації, на яких поширюються норми Закону 2939-VI, тому, згідно з частиною 1 цієї статті, розпорядниками публічної інформації є :

1) суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання;

2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, – стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів;

3) особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, – стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків;

4) суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, – стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них;

5) юридичні особи публічного права, державні/комунальні підприємства або державні/комунальні організації, що мають на меті одержання прибутку, господарські товариства, у статутному капіталі яких понад 50 відсотків акцій (часток, паїв) прямо чи опосередковано належать державі та/або територіальній громаді, – щодо інформації про структуру, принципи формування та розмір оплати праці, винагороди, додаткового блага їх керівника, заступника керівника, особи, яка постійно або тимчасово обіймає посаду члена виконавчого органу чи входить до складу наглядової ради.

Це відповідає меті Закону 2939-VI, що закріплена в ч. 1 ст. 2 цього закону, яка полягає в забезпеченні прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень і створенні

механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації.

За обсягом обов'язків розпорядників інформації можна поділити на дві групи. Перша – державні органи та органи місцевого самоврядування – повинні виконувати весь спектр зобов'язань щодо оприлюднення та надання інформації. На всі інші категорії розпорядників вимоги Закону 2939-VI поширюються лише у частині оприлюднення та надання відповідної інформації за запитами. У своїй дисертації П. А. Михайлішин та А. В. Солонар виділили те, що на практиці основним способом доступу до публічної інформації залишається подання запитів [7]. Доступ до публічної інформації забезпечується шляхом оприлюднення інформації розпорядниками, а також задоволення запитів на інформацію від фізичних та юридичних осіб. Запити можна подавати в усній, письмовій чи електронній формі, без пояснення причини запиту. Розпорядники зобов'язані невідкладно реєструвати та опрацьовувати запити, а також надавати вичерпну відповідь у встановлені законом строки, найчастіше – протягом 5 робочих днів. Важливо, що доступ до публічної інформації є безоплатним, за винятком покриття фактичних витрат на копіювання чи друк документів великого обсягу [8]. Це дозволяє реалізувати право на інформацію незалежно від матеріального стану запитувача. Контроль за дотриманням права на доступ до інформації здійснюють парламентські, державні та громадські інституції. Це дозволяє забезпечити прозорість і підзвітність органів влади перед суспільством. Отже, право на доступ до публічної інформації є важливою демократичною цінністю.

Існують проблеми з необґрунтованими відмовами в доступі через нечіткі формулювання законів; широкий перелік винятків, коли доступ до інформації може бути обмежений; неефективні механізми оскарження; недостатня обізнаність громадян тощо. Також важливо дотримуватись принципу презумпції відкритості інформації передбаченого ст. 1 Закону № 2939-VI.

Зважаючи на події сьогодення, слід також зазначити аспект обмеження доступу до публічної інформації в умовах воєнного стану. В умовах воєнного стану питання доступу до публічної інформації набуває особливої актуальності. З одного боку, зростає потреба громадян у доступі до достовірної та офіційної інформації, щоб приймати обґрунтовані рішення щодо свого життя та безпеки. З іншого боку, виникають ризики розголошення інформації, яка може зашкодити національній безпеці та обороні. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає прямої можливості встановлювати будь-які заборони чи обмеження щодо розгляду запитів на інформацію. Проте, існують певні особливості, які слід враховувати. Згідно з ч. 10 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на органи місцевого самоврядування, військово-цивільні адміністрації та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги щодо оприлюднення проектів актів. Розпорядник інформації може відстрочити надання інформації, якщо це пов'язано з настанням обставин непереборної сили (перешкоди, які роблять неможливим надання інформації у встановлений термін) та на час дії цих обставин (не до закінчення воєнного стану). Воєнний стан сам по собі не є достатньою підставою для обмеження доступу до інформації. Обмеження доступу до інформації можливе лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку та має бути чітко обґрунтовано згідно вимог статті 6 Закону 2939-VI. Судова практика свідчить, що загальне посилання на законодавство при відмові у доступі до публічної інформації вважатиметься необґрунтованим. В умовах воєнного стану право на доступ до публічної інформації не позбавляється, але може бути обмежено. Ці обмеження мають бути чітко обґрунтовані та відповідати вимогам законодавства [9].

Таким чином, окрім чітко визначених категорій інформації з обмеженим доступом, існують й інші фактори, які роблять

доступ до публічної інформації складним та не завжди доступним для громадян.

Висновок. В Україні існує комплексна система правового регулювання доступу до публічної інформації, яка включає в себе Конституцію України, Закон України «Про доступ до публічної інформації», а також інші закони та підзаконні акти. Закон визначає широкий перелік розпорядників публічної інформації, до яких належать органи державної влади, місцевого самоврядування, юридичні особи, що фінансуються з бюджетів. Розпорядники зобов'язані оприлюднювати інформацію на своїх вебсайтах та у Єдиному державному вебпорталі відкритих даних. Кожна особа має право подати запит на доступ до публічної інформації у письмовій, усній або електронній формі. Розпорядник інформації зобов'язаний зареєструвати запит, перевірити його, знайти інформацію, підготувати відповідь та надати її не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту. Закон про доступ до публічної інформації також регулює питання захисту персональних даних та конфіденційної інформації. Важливо, щоб режим конфіденційності інформації мав певні межі, визначені нормативними актами.

Доступ до публічної інформації є важливим демократичним принципом. Необхідно постійно вдосконалювати законодавство та практику його застосування, щоб забезпечити реальне право громадян на доступ до інформації, а також захищати персональні дані та конфіденційну інформацію.

Список використаних джерел:

1. Варава І. П., Маламуж В. І. Право на доступ до публічної інформації в Україні: характеристика сучасних умов реалізації. *Сучасне право в епоху соціальних змін*: матер. XI Міжнар. наук.-пр. конф. (м. Київ, Національний авіаційний університет, 26 лютого 2021 р.). Том 1. Тернопіль: Вектор, 2021. С. 63–65. URL:<https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/48615>

2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI : станом на 8 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

4. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. К., 2017. Частина 11: Доступ до публічної інформації / [Ю. Б. Пігарев, В. М. Дрешпак, І. С. Куспляк]. К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. С. 13. URL: https://old.suitt.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Part_011_Feb_2018.pdf

5. Лазаренко Т. В. Організація електронного доступу до інформації органів державної влади України та шляхи її вдосконалення з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу: автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 281 "Публічне управління та адміністрування" / Т. В. Лазаренко, ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2019. 11 с. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/839>

6. Знайди розпорядника: до кого звертатись по публічну інформацію. URL: <https://dostup.org.ua/explainers/publications/znaydi-rozporiadnyka-do-koho-zvertatys-po-publichnu-informatsiiu>

7. До питання доступу громадян до публічної інформації : thesis / П. А. Михайлішин та ін. 2015. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/41535>

8. Головенко Н., Котляр Д., Нестеренко О., Шевченко А. Науково-практичний коментар до Закону України «Про доступ до публічної інформації» / за заг. ред. Д. Котляр. Київ: СПД Гончарук А., 2012. С. 281. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/72474.pdf>

9. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Олексійовець Максим,

*студент 3-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ МЕХАНІЗМІВ У ДЕМОКРАТІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Сьогодні ми живемо на етапі стрімкого технологічного розвитку, де кожен аспект життя суспільства переплітається з інноваціями, і де питання впровадження електронних механізмів прямої демократії в Україні визначається як необхідна ланка у модернізації політичної системи. Враховуючи динамічні трансформації сучасного світу та його перехід від традиційних структур до цифрової епохи, важливо звернутися до питань, що стосуються активізації громадянського суспільства, підвищення прозорості та ефективності прийняття стратегічних рішень. Нині, коли сучасний громадянин має необмежений доступ до інформації, взаємодія з державним управлінням може стати більш демократичною та відкритішою завдяки впровадженню електронних механізмів. Системи електронного голосування, онлайн-консультації, та інші інновації в сфері електронної участі можуть вирішити проблеми низької активності громадян у прийнятті рішень та збільшити вплив звичайних людей на формування політичного ландшафту. Визначення шляхів оптимального поєднання технологій та демократичних цінностей відіграє важливу роль у створенні ефективної моделі громадянської участі, спроможної віддзеркалити динаміку сучасного суспільства та впроваджувати зміни в інтересах громадян [1].

Під сучасну пору існує багато вдалих прикладів практики застосування електронних механізмів прямої демократії іноземними державами.

Коли ми говоримо про е-демократію, то варто згадати Естонію. Вона є саме тою країною, в якій перемогла електронна демократія. Дійсно, вражаючий досвід Естонії у впровадженні електронної демократії, робить її не лише лідером серед пострадянських країн, а й прикладом для інших держав світу. Електронні механізми управління стали визначальним фактором у суспільно-економічному розвитку країни та підвищенні рівня життя. Один із ключових аспектів електронної демократії в Естонії – це ефективне використання інтернету та технологій у різних сферах життя. Вже з початку 90-х років естонський уряд взяв курс на розвиток телекомунікаційних технологій, впроваджуючи їх у сферу освіти, державного управління та банківської системи. Важливим етапом було прийняття закону про електронний реєстр нерухомості і землі ще в 1993 році, а також запровадження особистої електронної ідентифікаційної картки в 2000 році. Ця картка стала універсальним інструментом для громадян, що дозволяє контролювати банківські рахунки, подавати декларації в податкову, оплачувати транспортні послуги та брати участь у виборах [2].

Електронне голосування – особлива гордість Естонії, яка стала першою країною, що впровадила цей механізм. Громадяни можуть голосувати через Інтернет, використовуючи свою ID-карту та спеціальні програми. Такий підхід сприяє підвищенню активності виборців та швидкому підрахунку голосів. Однак важливо відзначити, що традиційна форма голосування також зберігається як альтернатива. Естонський досвід електронної демократії визнається не лише в Європі, а й у світі. Згідно з рейтингом Transparency International, Естонія є однією з найменш корумпованих країн у світі. Вона очолює рейтинг посткомуністичних країн за рівнем демократії за даними Freedom House. Індекс розвитку людини ООН також свідчить про високий рівень життя в Естонії. Зазначений успіх

інколи порівнюють із зразковим для інших країн, що шукають шляхи впровадження сучасних електронних технологій у своє державне управління. Естонія стала символом успішного застосування електронної демократії, і цей досвід варто розглядати як цінний приклад для інших націй, які прагнуть до ефективного та технологічно вдосконаленого управління.

Ще одним прикладом є Німеччина, де можна спостерігати успішну реалізацію е-демократії, яка включає в себе елементи прямої та непрямої демократії, спрямовані на залучення громадян до управлінських процесів через використання інформаційних та комунікаційних технологій. Важливою складовою цієї системи є "e-Demokratie" – компонент, який спрямований на спрощення та покращення процесів обміну інформацією, комунікації та операцій між різними інститутами та громадянами. Елементи прямої демократії в Німеччині включають ініціативи, такі як І-голосування, Е-протест і Е-активізм. І-голосування надає можливість голосувати на виборах або референдумах через Інтернет, що полегшує доступ громадян до участі в політичних процесах. Е-протест дозволяє громадянам розміщувати інформацію про акції протесту на веб-сайтах ініціатив громадян, а Е-активізм охоплює Інтернет-ініціативи "знизу". Ці елементи прямої е-демократії в Німеччині сприяли на сьогоднішній день збільшенню участі громадян у політичних процесах, забезпечуючи їм можливість брати активну участь у прийнятті рішень та вираженні власної думки через використання сучасних технологій. Такий підхід сприяє створенню відкритого та прозорого політичного середовища [3].

При дослідженні досвіду Німеччини варто відповісти на питання «яким шляхом німеччина здобула такий успіх в електронній демократії?» Успіх Німеччини в галузі е-демократії обумовлений кількома факторами та стратегіями:

• **Стабільна економіка та розвинена ІТ-інфраструктура:** Німеччина має одну з найбільш розвинених економік у світі та високий рівень технологічного розвитку. Завдяки цьому,

країна має можливість інвестувати в сучасні технології та інформаційні системи.

- **Сприятливе законодавство та політична воля:** Німеччина впроваджує реформи, спрямовані на розвиток електронної демократії, завдяки сприятливому законодавству та високому рівню політичної волі. Політичні рішення сприяють впровадженню технологій та забезпеченню доступу громадян до електронних сервісів.

- **Культурна відкритість та освіченість населення:** Культурна відкритість та високий рівень освіченості населення створюють умови для сприйняття нових технологій та активної участі громадян у цифрових ініціативах.

- **Прозорість та відкритість владних структур:** Владні органи в Німеччині активно впроваджують політику прозорості та відкритості, надаючи громадянам доступ до інформації та можливість вираження своїх думок через електронні канали.

- **Системи електронного уряду та е-послуги:** Німеччина активно розвиває системи електронного уряду та надає різноманітні електронні послуги для громадян. Це сприяє підвищенню ефективності адміністративних процесів та полегшує взаємодію між владою та громадянами.

- **Ініціативи залучення громадян:** Здійснюються ініціативи для залучення громадян до участі в політичних процесах через Інтернет, такі як голосування, обговорення проєктів та петиції.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що успіх Німеччини в галузі е-демократії зумовлений комплексним підходом, що охоплює економічні, політичні, технологічні та культурні аспекти [4].

Також, розглядаючи успіхи в е-демократії іноземних країн, варто згадати про розвиток е-урядування в Швеції, включаючи його організаційну структуру та ініціативи, спрямовані на підвищення виборчої активності та участі громадян у політичному процесі.

Швеція використовує різні агентства та організації для координації та розвитку електронного урядування. Verva – Шведське Агентство адміністративного розвитку, націлене на координування розвитку центрального уряду та впровадження інформаційних технологій у сфері публічного адміністрування. Це агентство також відповідає за електронне урядування, стратегії для поєднання громадян і влади, а також за координацію державної закупівлі галузі інформації та технології комунікацій. Шведське Агентство державного управління (Statskontoret) забезпечує підтримку уряду та урядових органів, вивчення та оцінку їх діяльності за запитом уряду та модернізацію державного управління через використання інформаційних технологій. Також інші органи, такі як Національне поштове і телекомунікаційне агентство та Шведський національний контрольний офіс, відіграють роль у забезпеченні доступу громадян до ефективних та безпечних послуг зв'язку і здійсненні контролю за діяльністю урядових організацій. Шведська Асоціація місцевих органів влади та Федерація шведських рад графств утворили Шведську Асоціацію місцевих органів влади та регіонів (SALAR), яка сприяє співпраці та об'єднанню зусиль у сфері е-урядування. У розвитку електронної демократії Швеція виявляє інноваційний підхід. Проведення відкритих попередніх виборів, в яких громадяни мають можливість висувати своїх кандидатів через Інтернет, свідчить про бажання включити громадян у політичний процес і є важливим кроком у напрямку прямої участі та розвитку електронної демократії [5].

Досвід іноземних країн свідчить про те, що успіх у впровадженні електронної демократії пов'язаний з комплексним підходом, який охоплює економічні, політичні, технологічні та культурні аспекти.

Говорячи про Україну, варто зазначити, що наша держава не сильно відстає від іноземних держав. Уайголовнішим досягненням у розвитку е демократії в Україні став запуск в серпні 2020 року мобільного додатку «Дія», розробленим Мінцифрою

у співпраці з офісом Президента. Додаток надає доступ до різноманітних електронних сервісів, які громадяни можуть використовувати безпосередньо зі своїх мобільних пристроїв. Це включає в себе: онлайн-заяви, запис на прийом до лікаря, сплату комунальних послуг та інше. Громадяни отримали змогу створювати та підписувати електронні петиції прямо через застосунок. Це надало можливість краще та більш зручніше висловлювати свою позицію з питань загального інтересу та впливати на урядове прийняття рішень.

Запровадження електронних петицій та звернень також сприяло підвищенню рівня участі громадян у прийнятті рішень та зробило процес прийняття рішень більш репрезентативним. Громадяни більше не залежать від посередників для комунікації з органами влади, що сприяє збільшенню відкритості та прозорості в урядовій діяльності.

Крім того, створення урядового порталу та проведення реформ у сфері електронного урядування допомогли підвищити доступ до інформації та зміцнити прозорість в діяльності органів влади. Це стимулює більш активну участь громадян у політичних процесах та сприяє підвищенню довіри до владних структур.

Звісно існує низка проблем яким варто приділяти увагу. Перше, це кібер-безпека, якій розробники повинні приділяти як найбільше уваги. По-друге, громадська обізнаність в сфері електронних технологій, оскільки часті випадки втрати персональної інформації можуть траплятись через помилки людей які не достатньо розуміють і не завжди можуть відрізнити хороший електронний ресурс від поганого.

Загалом, розвиток е-демократії в Україні свідчить про стрімкий прогрес у використанні сучасних технологій для підвищення участі громадян у політичних процесах та забезпечення відкритості та прозорості в урядовій діяльності. Цей процес відображає важливість розвитку громадянського суспільства та підтримки демократичних цінностей у сучасному світі.

Список використаних джерел:

1. Інститут електронних петицій в Україні / А. А. Іваненко, О. Г. Турченко С. 2–5. [Електронний ресурс] URL: file:///C:/Users/User/Downloads/12824%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-25491-1-10-20221128.pdf
2. Електронна демократія: досвід Естонії / Кавка В. В. Вінницький національний технічний університет. С. 2–5. [Електронний ресурс] URL: file:///C:/Users/User/Downloads/1716-6227-1-PB.pdf
3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Досвід оптимізації функціонування органів державної влади в Німеччині та можливості його використання в Україні [Електронний ресурс] URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2199/1/Danilyan_Dzeban_677-683.pdf
4. «Київський політехнічний Інститут» / факультет соціології та права / впровадження електронного врядування у Швеції. С. 26–30 / Бєлік Ю. С. [Електронний ресурс] URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/06/SHvetsiya_Byelik.pdf
5. А. М. Митко. Монографія на тему: « Інформаційна демократія: реалії та виклики часу». С. 5–7, 8–13. [Електронний ресурс] URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Telegram%20Desktop/monograf_mytko.pdf

Ратинський Олександр,

*студент групи П-43 Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Система правосуддя в Україні постійно перебуває у процесі реформування, що викликано, серед іншого, кризою довіри до неї. Оскільки система правосуддя є ключовим складовим національної системи правового захисту, рівень її довіри є показником ефективності її роботи згідно зі статтею 3 Конституції України, яка стверджує, що головним завданням держави є захист та гарантування прав і свобод людини, зокрема, доступу до справедливого суду [1]. Ефективність виконання цієї мети можна оцінити, зокрема, за результатами соціологічних досліджень та спостережень, як міжнародних, так і національних.

Виклад основного матеріалу. У лютому 2016 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій та статус суддів», спрямований на реформування судової системи [3]. Однак основні зміни, зокрема, реорганізація судової структури та створення нових судів, не значно покращили якість суддівської влади.

На нашу думку, судова влада в Україні стикається з рядом серйозних проблем, які впливають на її ефективність, довіру громадян і загальну демократичність судової системи. Ось кілька ключових проблем:

➤ *політичний вплив та корупція:* Судова система часто стикається з політичним тиском і втручанням з боку політичних

чинників. Це може призводити до видачі політично мотивованих рішень або використання судової системи для переслідування політичних опонентів. Корупція серед суддів також є серйозною проблемою, що підриває довіру до судової системи та порушує принципи справедливості.

➤ *недостатня незалежність суддів*: Незалежність суддів є фундаментальним принципом судової влади, але в Україні вона часто порушується. Судді можуть бути піддаватися впливу з боку політики, бізнесу або інших сфер, що загрожує незалежності їх рішень.

➤ *низька довіра громадськості*: В результаті політизації судової системи, корупції та несправедливості, громадяни часто втрачають довіру до судів. Це може призводити до відмови від доступу до суду, самосуду або навіть насильства.

➤ *нестабільність законодавства і судової практики*: Нестабільність законодавства та суперечності в судовій практиці ускладнюють роботу судів і створюють прогалини, які можуть бути використані для неправомірного впливу або маніпуляцій.

➤ *недостатня ефективність і доступність судової системи*: Судова система часто не здатна швидко та ефективно розглядати справи, що призводить до затягування судових процесів і підірвання довіри громадян до системи правосуддя. Крім того, доступ до суду може бути обмежений для окремих груп населення, особливо для бідних і менш забезпечених.

На думку науковців, основні напрями реформування судової системи України повинні включати:

1. Зміцнення незалежності судової влади від інших гілок влади та посадових осіб.
2. Встановлення ефективного механізму відповідальності суддів за неправосудні рішення та корупційні порушення.
3. Забезпечення збалансованої взаємодії між судовою та правоохоронною системами.
4. Підвищення захисту прав учасників судового процесу.
5. Уніфікація судової практики та вирішення правових колізій.

6. Покращення системи виконання судових рішень.

7. Забезпечення доступу громадськості до судової системи*.

Ми вважаємо, що основною проблемою ефективності судової влади в Україні є низька довіра громадян до системи правосуддя. За результатами опитування, проведеного в рамках програми USAID «Нове правосуддя» у 2021 році, лише 10% українців вірять судовій системі, тоді як 59% не мають до неї довіри. Лише 9% населення ознайомлені з процесом впровадження судових реформ. Доступ до інформації про судову систему також оцінюється негативно: лише 21% вважають, що отримують об'єктивну інформацію про суди і судову систему, а 9% переконані, що судова система України є відкритою та прозорою для громадян, ЗМІ, громадських організацій та всіх зацікавлених осіб. На довіру громадськості до судів впливають такі фактори: якість законодавчої бази, на основі якої ухвалюються та обґрунтовуються судові рішення; якість суддівського корпусу; доступність та відкритість правосуддя; реакція ЗМІ на роботу суду; виконання судових рішень [4].

Враховуючи досвід провідних країн та дослідження вітчизняних експертів, важливо визначити напрямки для підвищення довіри до судової системи. Це може включати:

- прозорий та об'єктивний відбір суддів, з урахуванням думки громадськості, перевірених доброчесність та етичну культуру;
- активна наукова діяльність суддів з висвітленням актуальних проблем у сфері правосуддя;
- проведення наукових конкурсів для молоді та організація Днів відкритих дверей у судах для широкої громадськості;
- залучення студентської молоді до створення прес-центрів у судах для інформування про діяльність судів;
- співпраця з вищими навчальними закладами для проведення навчальних та просвітницьких заходів щодо судового захисту прав та свобод людини;

* Когут Н. Д. Перспективи подальшого реформування судової системи України. *Часопис Київського університету права*. 2020. (2). С.186–191.

- активне висвітлення роботи суду у ЗМІ та соціальних мережах і встановлення ефективної комунікації з громадськістю;
- співпраця з громадськими організаціями для проведення просвітницьких заходів щодо діяльності судів;
- проведення тренінгів для громадськості з питань досудового порядку та процесуальної правомірності.

Ці заходи сприятимуть підвищенню довіри до суду, покращенню ефективності судової системи, зміцненню авторитету суддів, покращенню комунікації між судом та громадськістю, а також підвищенню підтримки судових реформ загалом [5].

Висновки. Удосконалення ефективності функціонування судової влади в Україні є надзвичайно важливим завданням, що вимагає комплексного підходу та системних реформ. Незважаючи на значні зусилля, станом на сьогодні українська судова система стикається з численними проблемами, які включають політичний вплив, корупцію, недостатню незалежність суддів, низьку довіру громадськості та інші.

Проте, існують шляхи вирішення цих проблем. Важливо здійснювати реформи, спрямовані на зміцнення незалежності судової системи, підвищення професійної кваліфікації суддів, запровадження прозорих механізмів відбору та оцінки суддів, а також боротьбу з корупцією. Підвищення доступності та швидкості правосуддя, вдосконалення законодавства та судової практики, активна взаємодія судової системи з громадськістю та ЗМІ також є ключовими напрямками удосконалення судової влади.

За наявності політичної волі та державної підтримки, впровадження цих заходів може призвести до значного покращення ефективності та довіри громадськості до судової системи України. Такий напрямок дій є критично важливим для забезпечення правової державності, захисту прав та свобод громадян і встановлення стабільного правопорядку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. С. 545.
3. Когут Н.Д. Перспективи подальшого реформування судової системи України. *Часопис Київського університету права*. 2020. (2). С. 186–191.
4. Опитування населення України стосовно довіри до судової та інших гілок влади, суддівської незалежності та підзвітності, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви. *Програма USAID «Нове правосуддя»*. 2021. URL: <https://newjustice.org.ua/uk/lib/doslidzhennya-ta-zviti/natsionalni-opituvannya/>.
5. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021 р., Чернівці) / редкол.: О. В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2021. 445 с.

Кульчин Дар'я,

*студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. З 2014 року в Україні триває збройний конфлікт, який загострився з повномасштабним вторгненням Росії на територію України, у зв'язку з чим порушення прав дітей набуло більшого масштабу. Діти, як найбільш вразлива категорія населення, стають жертвами цього конфлікту, що може призвести до серйозних фізичних та психологічних травм, а також порушень їхніх прав.

Обговорювана проблематика має важливе практичне та наукове значення. Серед відомих українських вчених слід відзначити: Кривов'яз О., Музика В. та Грубінка А.

Мета цієї доповіді полягає у комплексному аналізі та висвітленні механізмів, які застосовуються для забезпечення прав дитини під час війни в Україні. Ця доповідь спрямована на розуміння поточної ситуації, ідентифікацію проблем та можливостей їх вирішення, а також на підвищення уваги до необхідності захисту прав дітей у військових конфліктах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 19 Конвенції про права дитини 1989 року встановлює загальну норму, згідно з якою держави-учасниці зобов'язані приймати всі необхідні заходи для захисту дітей від будь-якої форми насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Стаття 38 цієї ж Конвенції стверджує, що держави повинні поважати норми міжнародного

гуманітарного права, що застосовуються до дітей у випадку збройних конфліктів, та забезпечувати їх дотримання, зокрема, вживати всіх можливих заходів для захисту та догляду за дітьми, яких торкається збройний конфлікт [5, с. 80-85].

Стаття 24 Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни встановлює, що сторони конфлікту повинні забезпечити, щоб діти до 15 років, які стали сиротами чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися без піклування, а також забезпечувати їхню освіту.

Стаття 27 Женевської конвенції IV стверджує право осіб, що перебувають під захистом, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, релігійні переконання та обряди [2].

Пункт 3 статті 4 Додаткового протоколу II 1977 року забороняє вербування дітей до 15 років у збройні сили або групи, а також їх участь у воєнних діях.

Україна є учасницею всіх цих міжнародних актів, що зобов'язують державу забезпечувати захист прав дітей в умовах збройних конфліктів та реалізувати ці права в національному законодавстві [5, с. 80 – 85].

Відповідно до статті 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 лютого 2001 року № 2402-III, кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист. Концепція Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року також в якості пріоритетів передбачала «забезпечення захисту прав та інтересів дитини в умовах воєнних дій чи збройного конфлікту, а саме: недопущення участі дітей у воєнних діях чи збройному конфлікті; забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій чи збройного конфлікту; впровадження комплексних заходів щодо створення умов для повноцінного життя та соціально-психологічної реабілітації дітей, які постраждали від воєнних дій чи збройного конфлікту».

Стаття 30 Закону України «Про охорону дитинства» аналогічно до міжнародних норм забороняє участь дітей у воєнних

діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань. Особи, що здійснюють вербування малолітніх та неповнолітніх до озброєних угруповань несуть відповідальність за статтею 304 Кримінального кодексу України «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» [5].

Використання російськими військовими на території України заборонених касетних боєприпасів, невибіркових обстрілів житлових районів, руйнування цивільної інфраструктури та обмеження доступу до медицини, численні випадки вбивств, зґвалтування, зокрема дітей, та страти цивільних осіб відповідно до норм міжнародного гуманітарного права є воєнними злочинами. Українським законодавством передбачено кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. На сьогодні склалася складна ситуація щодо влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування внаслідок вторгнення РФ на територію України. Це породжує ризики шахрайства, порушення прав дітей та поширення недостовірної інформації.

Постановою КМУ № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» внесено зміни до Положення про дитячий будинок сімейного типу та Положення про прийомну сім'ю. Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану дозволено тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу та у прийомні сім'ї. Такі заходи призначені для забезпечення належного захисту та догляду за дітьми в умовах воєнного конфлікту [5].

У зв'язку з введенням в Україні воєнного стану, Міністерство освіти і науки України направило листа з рекомендаціями щодо припинення освітнього процесу та оголошення канікул на два тижні у всіх закладах освіти. Пізніше був виданий лист від 7 березня 2022 року, в якому рекомендовано організувати дистанційну роботу для працівників освітніх установ у випадку, якщо їм не можливо дістатися до робочого місця у зв'язку з об'єктивними причинами, але вони можуть працювати віддалено. Також було видано наказ про організацію здобуття загальної середньої освіти для здобувачів, які змушені були змінити місце навчання та/або проживання у зв'язку з воєнним станом, щоб забезпечити їхню безпеку [7, с. 112–117].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» введено новий розділ VI до Закону України «Про освіту», який гарантує здобувачам освіти та працівникам освітніх закладів та наукових установ умови для безпечного навчання та роботи під час воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Цей закон забезпечує організацію освітнього процесу у дистанційній формі або в іншій формі, яка є найбільш безпечною для учасників освітнього процесу, збереження місця роботи, середнього заробітку, виплати стипендії та інших виплат, а також місця проживання та забезпечення харчуванням, якщо це необхідно [4].

Висновки. Хоча й державою формально на законодавчому рівні додержано вимоги щодо гарантування безпеки дітей від насильства, на практиці неможливо вберегти дітей від злочинів, які вчиняються країною-агресором всупереч нормам міжнародного права. Україна вимушена звертатися до Міжнародного кримінального суду, Міжнародного Суду ООН та інших міжнародних організацій з метою притягнення до відповідальності винних за жорстокі порушення прав людини, зокрема дитини.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20>
4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF>
5. Про охорону дитинства: Закон України (26.04.2001) № 2402-III. База даних «Законодавство України». *Вісник ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
6. Кривов'яз О. В. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту. *Правничий вісник Університету*. Київ: «КРОК», 2017. С. 80–85.
7. Музика В., Грубінка А. Сучасний стан захисту прав дітей в Україні. *Збірник ЮФ*. 2019. № 2 (14). С. 112–117.

Фенчак Ксенія,
магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

СОМАТИЧНІ ПРАВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ

Зміни в ідеологічному сприйнятті соціокультурного та правового середовища, у свою чергу, породили нове покоління прав людини, в яких індивіди як представники людства, стали основними константами для визначення допустимої поведінки. Людиноцентрична парадигма створила ідеологічну базу для нового покоління прав людини, а науково-технічний прогрес визначив реальні можливості для розвитку людської особистості та її трансформації у фізичному та психічному аспектах.

Досягнення медицини, хімії, біології, генетики та багатьох інших наук призвели до появи нових можливостей для людей, їхнього тіла, здатності впливати на навколишній світ, свою сім'ю, домівку.

Людина має можливість фактично контролювати своє життя – вирішувати питання про народження, генетичні особливості дитини, стать, порядок визначення кінця життя, укладення шлюбу та конкретних статевих стосунків тощо [1, с. 117].

За допомогою складних механізмів тривалість життя людини подовжується, функції організму відновлюються за допомогою трансплантації тканин і органів, організм відновлюється за допомогою стовбурових клітин, а якість життя покращується.

Соматичні права не є явищем із майбутнього, значна їх частка вже стала невід'ємною частиною людського буття. На

цьому етапі людського розвитку, коли науково – технічний прогрес ще не досяг того рівня, за якого було б можливим без жодного ризику проводити дослідження на людині чи ембріоні, модернізувати наше тіло та змінювати людський геном, заборона таких дій є виправданою, адже людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Проте найбільшою перепоною на шляху розвитку біоінженерії та прогресу все ж таки залишається релігія й мораль, а тому, доки населення не буде готове до таких неоднозначних змін, обмеження на їх здійснення повинні існувати [2, с.97].

На сьогодні права четвертого покоління є відносно новими та перебувають на стадії активного розвитку та обговорення. У зв'язку з цим виникає безліч проблем правового, морального та концептуального характеру. Швидкоплинність науково-технічного прогресу стає для людства як надією, так і загрозою, новими викликами, що потребують раптової реакції від тих суб'єктів, що закріплюють порядки реалізації нових прав. А відповідно певні досягнення в галузі забезпечення прав людини неминуче приводять до розширення й подальшого вдосконалення системи прав людини. Подальший розвиток законодавства у сфері здійснення прав людини повинен здійснюватися комплексно, з урахуванням останніх тенденцій розвитку правової системи [3, с.84].

Концепція четвертого покоління прав людини є надзвичайно важливим соціокультурним та правовим феноменом на сучасному етапі розвитку суспільства. Дедалі більше вчених досліджує це явище, тому число фундаментальних напрацювань щодо окресленої проблеми невпинно зростає. При цьому спостерігаємо і збільшення неоднозначних та дискусійних позицій як у вітчизняній, так і зарубіжній правовій доктрині. Водночас окремі аспекти досліджуваної теми, на наш погляд, залишаються поза належною увагою. У будь-якому разі беззаперечним залишається той факт, що визнання нових прав людини, розширення уже існуючого переліку – одна із тенденцій трансформаційного процесу правового статусу особи,

що продиктована вимогами та потребами сьогодення. Однак мало лише визнати ці права, важливо створити та забезпечити ефективні й дієві механізми їх реалізації. А для цього слід визначитись, які ж нові можливості ми готові сприйняти як необхідні умови для нормального існування та розвитку людства чи його частини, а які є потенційно небезпечними та такими, що можуть завдати непоправної шкоди майбутнім поколінням та людській цивілізації у цілому [4, с.25].

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що до проблем, що стоять на шляху створення ефективного механізму захисту соматичних прав людини можна віднести, по-перше, прогалини, що містяться в міжнародному законодавстві, по-друге, колізії існуючих норм права, по-третє, відсутність злагодженої й ефективної системи гарантування в сфері особистісних прав. Варто також зазначити, що механізм гарантування включає в себе гарантії реалізації, охорони і захисту соматичних прав. Заходи захисту стали засобами правового впливу, основною ціллю яких є відновлення в повному обсязі порушених особистісних прав. Необхідність у захисті виникає, коли відбувається замах на суб'єктивні права особи або ж вони вже порушені.

Список використаних джерел:

1. Володін П. В. Науково-технічний прогрес як об'єкт соціально-філософського дискурсу. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. Вип. 52. С. 115–124.
2. Долін В. А. Конвергенція людини та новітніх технологій: підхід помірною біоконсерватизму. *Вестн. Том. Ун-та. Філософія. Соціологія. Політологія*. 2017. № 38. С. 95–103.
3. Нестерова Є. М. Поняття та юридико-соціальна сутність соматичних прав людини. *Соціально-економічні явища та процеси*. 2011. № 7. С. 82–86.
4. Лаврік М. А. До теорії соматичних правами людини. *Сибірський юридичний вісник: Юридичний інститут ІГУ*. 2005. № 3. С. 23–33.

Жук Марія,

*магістрантка ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

В умовах проведення конституційної реформи важливе значення має реформування статусу прокуратури України. Посилаючись на Закон України «Про Прокуратуру», можна надати таке визначення, що прокуратура – є незалежним державним інститутом і становить єдину централізовану систему, що функціонує на підставі, у межах своїх повноважень і у спосіб, що передбачений Конституцією України та чинним законодавством, а також шляхом виконання покладених на неї Конституцією та законом функцій, здійснює діяльність із захисту від неправомірних посягань на права та свободи громадян, інтереси суспільства та держави.

За період існування сучасної незалежної Української держави можна виділити чотири головних етапи еволюції конституційно-правового статусу прокуратури України:

- а) з липня 1990 р. до червня 1996 р.;
- б) з 28 червня 1996 р. до початку 2000 років;
- в) з початку 2000 р. до 15 липня 2015 р.

Віднесення прокуратури до конституційної системи правосуддя є логічним з погляду чинного українського законодавства. Однак слід мати на увазі, що це безумовна вимога одночасного наближення судової влади і прокуратури до європейських стандартів конституційного регулювання їхніх спільних правовідносин.

Нормативно-правові джерела конституційно-правового статусу прокуратури України – це Конституція України та

система ратифікованих міжнародних договорів, законів, а також підзаконних нормативно-правових актів, що закріплюють, регулюють і охороняють конституційно-правовий статус прокуратури України, поділяються на зовнішні і внутрішні та утворюють правове 188 поле для функціонування прокуратури України.

Відповідно під реформуванням функцій прокуратури розуміється приведення їх у відповідність до вимог Основного Закону з урахуванням рекомендацій Ради Європи, викладених у висновках Венеційської комісії, історичного досвіду та національних особливостей.

Згідно з ч. 1 ст. 2 Законом України «Про прокуратуру» [1] на прокуратуру покладаються такі функції:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво.

На прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені ст.131-1 Конституції України [2].

Під конституційно-правовим статусом прокуратури в Україні слід розуміти єдину систему прав, обов'язків і відповідальності органів прокуратури, що здійснюють встановлені Конституцією України правозахисні функції, характеризуються сукупністю її структурних елементів (завдань, функцій, компетенції, гарантій), забезпечують стабільність та ефективність функційних взаємозв'язків з метою забезпечення верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі

і гідності, недоторканності й безпеки найвищою соціальною цінністю.

Система прокуратури України в процесі реформування – це цілісний комплекс взаємозалежних її органів, що функціонують на засадах верховенства права, законності, територіальності відповідно до адміністративно-територіального устрою країни і включають Офіс Генерального прокурора, обласні прокуратури, окружні прокуратури та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру.

Таким чином, згідно з Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014р. організаційна структура прокуратури зазнала змін. Так, у відповідності із вищезазначеним Законом були ліквідовані спеціалізовані прокуратури та закріплено положення про військові прокуратури, які входили до системи органів прокуратури. Пізніше, у вересні 2019 р. знову були внесені зміни до вищезгаданого закону і змінена система прокуратури України стала виглядати наступним чином: Офіс Генерального прокурора; обласні прокуратури; окружні прокуратури; Спеціалізована антикорупційна прокуратура. У разі потреби за рішенням Генерального прокурора можуть утворюватися спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, на правах обласних прокуратур, на правах підрозділу обласної прокуратури, на правах окружних прокуратур, на правах підрозділу окружної прокуратури [3].

Іншим аспектом реформування прокуратури України на конституційному рівні є зміни стосовно статусу Генерального прокурора України. Необхідно наголосити, що законотворець зберіг норму щодо призначення і звільнення Генерального прокурора України Президентом України за згодою Верховної Ради України. В цілому такий порядок відповідає побажанням Ради Європи, яка в особі Венеційської комісії наголошувала, що призначення та звільнення з посади Генерального прокурора Президентом спільно з Верховною Радою слід зберегти як вираження принципу співробітництва між державними

органами для усунення можливості здійснення односторонніх політичних номінацій.

Переходячи до діяльності Генерального прокурора насамперед варто наголосити, що в ч. 1 ст. 9 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. визначено, що Генеральний прокурор «представляє прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями, а також прокуратурами інших держав та міжнародними організаціями».

Щодо реформи Генеральної прокуратури і зміни її назви на Офіс Генерального прокурора, то серед учених-юристів (знавців діяльності прокуратури України) не існує повного розуміння. Так, О. Баганець вважає, що слово «офіс» більш притаманне назві якоїсь компанії чи фірми, а не державної установи. До того ж, вказане позначення центрального апарату органів прокуратури, де, окрім самого Генпрокурора і його секретаріату чи апарату, розміщено інші підрозділи відповідно до конституційних функцій прокуратури, не є юридично вмотивованим [4].

Також у системі органів прокуратури України діють обласні прокуратури, до яких належать прокуратури областей, прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Київська міська прокуратура. Очільником обласної прокуратури виступає керівник обласної прокуратури, керівник прокуратури Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, керівник Київської міської прокуратури, кожен з яких має першого заступника та не більше трьох заступників. Структурно обласна прокуратура має відповідні підрозділи – управління та відділи. Утворення, перелік, територіальна юрисдикція, реорганізація та ліквідація обласних прокуратур, визначення їхньої компетенції, структури і штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором.

Також, у системі прокуратури України діють окружні прокуратури, перелік та територіальна юрисдикція яких

визначається наказом Генерального прокурора. Утворення, реорганізація та ліквідація окружних прокуратур, визначення їхньої компетенції, структури і штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором. Окружну прокуратуру очолює керівник окружної прокуратури, який має першого заступника та не більше двох заступників. У структурі окружної прокуратури в разі необхідності утворюються такі підрозділи, як відділи.

До системи прокуратури також віднесені спеціалізовані прокуратури. Можна виділити основні напрямки їхнього функціонування:

- 1) діяльність спеціалізованих прокуратур спрямована у сферу суспільних відносин, що мають особливе значення для держави;
- 2) прокурори спеціалізованих прокуратур повинні володіти відповідними фаховими здібностями.

Так, у разі потреби рішенням Генерального прокурора може бути утворено спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, на правах обласних прокуратур, на правах підрозділу обласної прокуратури, на правах окружних прокуратур, на правах підрозділу окружної прокуратури.

Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» перелік, утворення, реорганізація та ліквідація спеціалізованих прокуратур, визначення їхнього статусу, компетенції, структури і штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором.

Враховуючи вищевикладене, можна виділити основні завдання реформування:

- створення умови для оптимального організаційно-правового забезпечення високоефективної діяльності органів прокуратури;
- удосконалення нормативно-правової бази за окремими напрямами діяльності прокуратури;

– забезпечення нових рекомендацій та стандартів для прокурорів за основними напрямками діяльності;

– впровадження сучасної системи управління людським капіталом, запровадження системи електронного кримінального провадження та інші актуальні інформаційні технології.

Як висновок необхідно зазначити, що аналіз сучасного конституційного законодавства про прокуратуру засвідчує, що конституційна реформа в Україні розпочала процес трансформації органів прокуратури із захисників інтересів держави на органи державної влади, що здійснюють захист публічних інтересів, насамперед інтересів громадян та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про прокуратуру» (від 14.10.2014 № 1697-VII). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 2-3. С.12. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури від 19 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 42. С. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0129905-20>.

4. Баганець О. Реформа прокуратури 2019: чого чекати правоохоронцям? Про зміну назви ГПУ на «Офіс Генерального прокурора». *LexInform: Юридичні новини України : веб-сайт*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumkaeksperta/reformaprokuratury-2019-chogo-chekaty-pravoohorontsyam/> (дата звернення:20.01.2020).

Тимків Валерія,

*студентка 3-го курсу ННІ права ім. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність проблематики. Сьогодні Україна стоїть перед черговим вибором напряму свого майбутнього розвитку. Цей напрям визначається не лише питаннями щодо повернення територій та зміцнення зовнішнього вектора розвитку, а також змінами у внутрішній політиці: від конституційних аспектів до завершення або проведення започаткованих реформ та взаємодії в структурі влади.

Наближення 31 березня 2024 року, дати першого туру чергових президентських виборів в Україні, підкреслило потребу висвітлення конституційних та правових аспектів здійснення повноважень Глави Держави в умовах війни.

Аналіз наукових праць. Варто відзначити окремі праці, що в загальному обсязі відображають Володимира Зеленського як президента та запити українського суспільства до певного типу лідера. Ім'я шостого президента України з 2019 року активно обговорювалося за кордоном. З 2022 року його почали називати феноменом, про що свідчить книга польської журналістки Наталії Брижко-Запур. Вона вбачає силу Володимира Зеленського та його вплив на світову громадську думку у змісті його виступів, які прямо стосуються почуттів та загальнолюдських цінностей, які в останні роки дещо втратили свою цінність через політичний піар [1]. Важливим ресурсом, зокрема для подальших досліджень, є зібрані в окремі книги виступи президента [2]. Вони не лише відтворюють інтонаційну динаміку змін і настроїв у оточенні Володимира

Зеленського протягом останнього року, але й допомагають розуміти настрої суспільства, для яких щоденні звернення протягом певного часу були важливим джерелом інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови війни ставлять перед Президентом України низку складних завдань, які вимагають від нього високої відповідальності, стратегічного мислення та дієвого керівництва. Перш за все, він зобов'язаний керувати Збройними Силами країни, визначати стратегічні напрямки та координувати їхні дії в умовах конфлікту.

– Згідно з Конституцією України, восени 2023 року повинні були відбутися чергові парламентські вибори, а навесні 2024 року – недієздатність у здійсненні повноважень у зв'язку зі станом здоров'я;

– відставка (висловлена за власним бажанням у особистій заяві під час засідання Верховної Ради України);

– відсторонення через процедуру імпичменту;

– смерть.

В разі дострокового припинення його повноважень ці обов'язки в суттєво зменшеному обсязі тимчасово виконує Голова Верховної Ради України – до вступу на пост новообраного після припинення дії воєнного стану Президента України.

Практично це означає, що Президент України зобов'язаний виконувати всі свої повноваження, за винятком конституційних, що відносяться до проведення виборів та референдумів (наприклад, припинення повноважень Парламенту достроково, призначення позачергових парламентських виборів, оголошення всеукраїнського референдуму).

В умовах воєнного стану Президент України здійснює свої повноваження відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», керуючись Статтею 11 «Діяльність Президента України в умовах воєнного стану» [4]. Головнокомандувач здійснює загальне керівництво щодо впровадження та виконання заходів правового режиму воєнного стану. Приймає рішення про залучення Збройних Сил України, інших

військових формувань та правоохоронних органів до виконання заходів у рамках правового режиму воєнного стану, а також здійснює керівництво цими силами через Генеральний штаб Збройних Сил України. Приймає рішення щодо відсторонення від посади посадової особи, призначає на посаду та звільняє з посади особу, що належить до його повноважень.

Згідно зі статтею 9 Законом України «Про правовий режим воєнного стану»[4] в умовах воєнного стану Президент України та Верховна Рада України діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України.

Повноваження Президента в законодавчій сфері описано у статті 106 Конституції України. Він має право застосовувати класичне та відкладальне вето. Президент також володіє правом на законодавчу ініціативу, підписання законів, прийнятих Верховною Радою, а також може припинити повноваження Верховної Ради достроково та здійснювати інші повноваження в цій сфері.

У сфері правосуддя відповідно до пунктів 22,27 статті 106, Президент призначає третину складу Конституційного Суду, та володіє правом помилування [3].

Висновки. Отже, сьогодні Президент здійснює свої повноваження, керуючись правовим режимом воєнного стану в Україні. Президент відіграє визначальну роль серед трьох гілок влади в парламентсько-президентській формі управління нашої країни. Його повноваження включають формування уряду, призначення вищого військового керівництва та здійснення контролю за виконавчими структурами. Реалізація цих завдань вимагає від Президента великих лідерських якостей, стратегічного мислення та здатності ефективно керувати державою в умовах надзвичайної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Брижко-Запур Н. Я тут. Ми тут. Ми всі – це Україна. Феномен Володимира Зеленського / пер. з польської Н. Чорпіти. Київ : ВЦ «Академія», 2023. 280 с.

2. О. В. Красовицький, О. А. Гугалова-Меншова. Місяць війни. Хроніки подій. Промови та звернення Президента Володимира Зеленського. Харків : Фоліо, 2022. 383 с.

3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>іа України

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Матеріали круглого столу

17 травня 2024 року

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 20,7. Зам. № 28–24.
Електронне видання. Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.